

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ
του Ιωάννη Δρίτσα

(Α.Μ.: 1012202103007)

Θέμα: «Παραστατικές τέχνες και δραματουργία στη Σμύρνη κατά τον 19ο και 20ό αιώνα»

Σάτυρος με λαγοβόλο. Ανευρέθη στη σκηνή του αρχαίου θεάτρου της Σμύρνης
(φωτ. Anadolu Agency)

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Ανδρονίκη Μακρή

Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Θανάσης Χρήστου

Συνεπιβλέπουσα Καθηγήτρια: Ιωάννα-Σουλτάνα Κοτσώρη

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2023

Περιεχόμενα

Πρόλογος.....	4
Εισαγωγή	6
Α΄ Κεφάλαιο	7
Σύνδεση με το παρελθόν.....	7
1.1 <i>Θεατρικά αρχαιολογικά ευρήματα στη Σμύρνη.....</i>	7
Β΄ Κεφάλαιο.....	8
Απαρχές της νεότερης ιστορίας των παραστατικών τεχνών στη Σμύρνη	8
2.1. <i>Τουρκικό θέατρο και τα είδη του</i>	8
2.2. <i>Κανονισμοί στο τουρκικό θέατρο</i>	9
2.3. <i>Ο πληθυσμός της Σμύρνης από τα μέσα του 17^ο αι.....</i>	10
2.4. <i>Σμυρναϊκό θέατρο</i>	10
2.5. <i>Σμυρναίοι ηθοποιοί.....</i>	11
2.6. <i>Θέατρο στην εκπαίδευση</i>	13
Γ΄ Κεφάλαιο.....	15
Η δραματουργία στη Σμύρνη.....	15
3.1. <i>Ξένη δραματουργία μεταφρασθείσα και δημοσιευθείσα στον σμυρναϊκό τύπο ..</i>	15
3.2. <i>Θεατρικές εκδόσεις και πρωτότυπη δραματουργία στη Σμύρνη κατά τον 19ο αιώνα (πλην επιθεωρήσεως).....</i>	23
3.3. <i>Θεατρικές εκδόσεις και πρωτότυπη δραματουργία Σμυρναίων κατά τον 20ο αιώνα.....</i>	32
3.4. <i>Εκδόσεις θεατρικών έργων συγγραφής ηθοποιών στη Σμύρνη</i>	37
Δ΄ Κεφάλαιο.....	40
Η «ευρωπαϊκή» αναγέννηση του θεάτρου στη Σμύρνη και η χρονολογική διαδρομή των παραστατικών τεχνών.....	40
4.1. <i>Πρώτες καταγεγραμμένες παραστάσεις 1657, 1747 και σε θεατρικό χώρο το 1775.....</i>	40
4.2. <i>Ο ερασιτεχνικός θίασος και το θέατρο «Μαντάμας» 1824 -1825.....</i>	41
4.3. <i>Επανάκαμψη του ελληνικού πληθυσμού 1828, πρώτη αναφορά θεατρικής συμμετοχής Ελλήνων 1829.....</i>	42
4.4. <i>Πρώτες αφίξεις ξένων καλλιτεχνών 1837</i>	45

4.5. Το πρώτο μεγάλο θέατρο «Ευτέρπη» 1841, αφίξεις ξένων επαγγελματιών θιάσων.....	45
4.6. Πρώτες παραστάσεις ελληνικού ερασιτεχνικού θιάσου 1845.....	46
4.7. Διάφορα θεάματα και ξένοι θιάσοι 1846 – 1851, περιγραφή συνθηκών παράστασης του 1857.....	46
4.8. Θέατρο «Καμεράνο» 1862, άφιξη του ελληνικού θεάτρου 1865 και παραστάσεις μέχρι το 1869.....	48
4.9. Συμμετοχή γυναικών στο ερασιτεχνικό σμυρναϊκό θέατρο 1869 και θεατρική δραστηριότητα στην εκπαίδευση 1870	52
4.10. Περιοδούμενοι θιάσοι 1872-1876.....	53
4.11. Ερασιτεχνική δραστηριότητα 1877	57
4.12. Περιοδούμενα θεατρικά δραστηριότητα 1878-1882, πληθωρικότητα 1884.....	57
4.13. Το τέλος του θεάτρου «Καμεράνο».....	61
4.14. Το ξενοδοχείο «Λεωνίδα», θεατρικές αφίξεις 1885 και συνέχεια διαβουλεύσεων περί ανεγέρσεως θεάτρου	62
4.15. Νεοφύτες θιάσοι της Σμύρνης 1886 και ελληνοαρμενική αλληλεγγύη.....	63
4.16. Πρεμιέρα του ελληνικού μελοδράματος 1886, παραστατική δραστηριότητα μέχρι το 1894.....	64
4.17. Ανέγερση του «Σπόρτιγκ Κλουμπ» 1894 και παραστατικές δράσεις στην Σμύρνη μέχρι και την περίοδο του ελληνοτουρκικού πολέμου 1897	68
4.18. Αρχαιοπρεπής μαθητική παράσταση 1898, θεατρική δραστηριότητα στη Σμύρνη και τα προάστια μέχρι και το 1901	72
4.19. Άφιξη του θεατρικού οργανισμού «Νέα σκηνή» 1902, θεατρική δραστηριότητα θιάσων μέχρι το 1907 και το γλωσσικό ζήτημα	74
4.20. Περιοδούμενοι θιάσοι, παύση λογοκρισίας και κατοχύρωση πνευματικών δικαιωμάτων 1908	82
4.21. Τουρκικό θέατρο στη Σμύρνη και θεατρική κίνηση μέχρι το 1911.....	84
4.22. «Θέατρον Σμύρνης» και η θεατρική ζωή 1911-1912	91
4.23. Βαλκανικοί και Α΄ παγκόσμιος πόλεμος 1912-1918, ακμή της εγχώριας καλλιτεχνικής δημιουργίας.....	95
4.24. Ο ελληνικός στρατός στη Σμύρνη 1919, η θεατρική δραστηριότητα έως και το 1921.....	103
4.25. Πτώση αυλαίας 1922.....	108
Επίλογος.....	111
Πηγές και Βιβλιογραφία.....	113
Περίληψη	122

Πρόλογος

Λίγο καιρό μετά την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως, σχηματιζόταν σταδιακά στην Σμύρνη ένας ιδιαίτερος «δυτικίζον» και εξόχως κοσμοπολίτικος χαρακτήρας μέσω των εμπορικών συναλλαγών άρα και της επαφής των Σμυρνιών με τη Δύση, σε αντίστιξη με τον ανατολίτικο όλη της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Η κοσμοπολίτισσα Σμύρνη, ως ένας ανέκαθεν σημαίνοντας γεωστρατηγικός, εμπορικός, πολιτιστικός και πολιτισμικός κόμβος, βρισκόταν κατά την ροή της ιστορίας σε έντονη αλληλεπίδραση με όλον τον κόσμο σε όλους τους προαναφερθέντες τομείς.

Οι παραστατικές τέχνες εκπεφρασμένες και θεατρικώς, εμφανίζονται στην περιοχή της Σμύρνης από την αρχαιότητα κιόλας όπως αποδεικνύουν σχετικά ευρήματα. Πρώιμα λοιπόν το θέατρο ενυπήρξε στα κοινωνικά δρώμενα της πόλης και θα επανανακάμψει τον 17^ο, ακμάζοντας προοδευτικά κατά τον 19^ο αιώνα έως το τέλος της ελληνικής Σμύρνης. Εκεί πέραν των όσων άλλων θεραπειών του, καλείται να επιδράσει και αφυπνιστικά στις συνειδήσεις των Ελλήνων υπό το επαναστατικό πνεύμα των καιρών, προκειμένου για την εθνική απελευθέρωση και αναγέννηση, πράγμα που δεν περνά ατιμωρητί.

Την εν λόγω περίοδο αναπτύσσεται ένας θεατρικός οργανισμός τόσο επαγγελματικός όσο και ερασιτεχνικός. Παραστάσεις πρόζας, λυρικού θεάτρου, αφηγήσεων, αναγνώσεων και άλλων εκφάνσεων, που ξεκινούν από τα σαλόνια των ξένων προξενείων, για να μεταλαμπαδευτούν σταδιακά στην ευρύτερη περιοχή, σε συλλόγους, γειτονιές, στην εκπαίδευση και σε πληθώρα θεατρικών σκηνών.

Μεγάλη είναι η συμμετοχή στον χώρο της εκπαίδευσης όπου πλείστοι φωτισμένοι εκπαιδευτικοί εκπονούν σε συνεργασία με τους μαθητές τους θεατρικά δρώμενα κατά τη διάρκεια κάθε ακαδημαϊκού έτους. Οι νέοι μέσω των παραστατικών τεχνών κοινωνούν το αρχαίο ελληνικό πνεύμα και την εθνική αναγεννησιακή ιδέα.

Παράλληλα δε και πέραν των μεταφρασμένων/εισαγομένων θεατρικών κειμένων και του αρχαίου ελληνικού δραματολογίου -που παρίσταται κατά κύριο λόγο στο πρωτότυπο κείμενο- αναπτύσσεται και η εγχώρια συγγραφή.

Μετακαλούνται κορυφαίοι ευρωπαϊκοί θίασοι, διαφοροειδή θεάματα κατακλύζουν και γοητεύουν την κοινωνία της πόλης, ενώ ηθοποιοί, μουσικοί, θεατρικοί συγγραφείς και πλείστες άλλες ειδικότητες που απαρτίζουν τις παραστατικές τέχνες γεννώνται και δημιουργούν στο καλλιτεχνικό λίκνο της

Σμύρνης. Μια διαδικασία συναδέλφωσης του μωσαϊκού λαών της Σμύρνης -υπό την οθωμανική κυριαρχία που λογοκρίνει, απαγορεύει και τιμωρεί αναλόγως- μέχρι εκεί που όρισε η τραγική μοίρα της πόλης με το ολοκαύτωμα του 1922.

Εισαγωγή

Το πόνημα που ακολουθεί αποτελεί –κατά μεγάλο μέρος του- μια διαδικασία επαλήθευσης και επικαιροποίησης -όσο επιτρέπει η βιβλιογραφική έλλειψη- της πληροφορίας, που διατίθεται στη «Βίβλο» του θέματος «Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922)» του Χρήστου Σολομωνίδη. Το σπάνιο πλέον αυτό βιβλίο αποτελεί τη βασική πηγή -κάθε σχετικού πονήματος έκτοτε και σύντομα γίνεται αντιληπτό στον ερευνητή- αναφορών των παραστατικών τεχνών εκείνης της περιόδου στη Σμύρνη, αφού η απόλυτη καταστοφή του 1922 εξαφάνισε ιστορικά τεκμήρια και στοιχεία.

Ο Σολομωνίδης ως αυτόπτης μάρτυς αφού γεννήθηκε στη Σμύρνη το 1897, στοιχειοθετεί τις καταγραφές του από τον διασωθέντα σμυρναϊκό τύπο, ενώ παραθέτει ευλαβικώς και κάθε ελληνική ή ξενόγλωσση βιβλιογραφική αναφορά του.

Η παρούσα καταγραφή αναφορών μιας ιστορικής διαδρομής που ξεκινά τον 2^ο π.Χ. αιώνα και αφικνείται στο 1922 αναπτύσσεται σε 4 κεφάλαια.

Στο Α' κεφάλαιο στοιχειοθετούνται οι αρχαιότατες θεατρικές ρίζες της «Μυρόεσσας» μέσω καταγραφών και αρχαιολογικών ευρημάτων.

Στο Β' κεφάλαιο γίνεται αναφορά στα παραδοσιακά τουρκικά θεάματα, στους κανονισμούς λειτουργίας του τουρκικού θεάτρου και στους ελληνικούς σμυρναϊκούς θεατρικούς πυρήνες.

Το Γ' κεφάλαιο πραγματεύεται την θεατρική συγγραφή, ελληνική και ξένη, πρωτότυπη, διασκευασμένη, μεταφρασμένη, που εκδόθηκε ή όχι, παραστάθηκε ή όχι και σχετίζεται άμεσα με την Σμύρνη.

Στο Δ' κεφάλαιο εμπεριέχονται σε μια χρονολογική κλίμακα, από την πρώτη αναφορά για θέατρο του 1657 μέχρι το 1922, όσες παραστατικές τέχνες/θεάματα και οι παντοειδείς μηχανισμοί που αλληλεπίδρασαν με αυτές/ά ενδιάμεσως στην περιοχή της Σμύρνης.

Α΄ Κεφάλαιο

Σύνδεση με το παρελθόν

1.1 Θεατρικά αρχαιολογικά ευρήματα στη Σμύρνη

Διευρυνόμενη διαρκώς, η Σμύρνη καταλαμβάνει τη σύγχρονη θέση της κατά τους ελληνιστικούς χρόνους, υπερακμάζοντας ως ρωμαϊκή μητρόπολη τον 2^ο μ.Χ. αιώνα. Ο γεωγράφος Στράβων την αναφέρει ως «πιο όμορφη από όλες τις πόλεις» όμως άνευ μνείας περί θεάτρου και αγοράς. Τα στοιχεία που την καθιστούν ξεχωριστή είναι ο σχεδιασμός και τα αρχιτεκτονήματά της¹.

Οι παραστατικές τέχνες δείχνουν βαθιές ιστορικές ρίζες στην ευρύτερη περιοχή της ιωνικής πρωτεύουσας. Εκ των αναφορών του Βιτρούβιου εικάζεται πως το αρχαίο θέατρο ανεγέρθη ανάμεσα στον 1^ο και 2^ο αιώνα π.Χ.². Οι πρόσφατες ανασκαφές οδήγησαν στην αποκάλυψη τμήματος των κερκίδων, του κτίσματος της σκηνης και σπαραγμάτων γλυπτών ή αρχιτεκτονικών συμπλεγμάτων που ανάγονται στον 2^ο αιώνα μ.Χ., προσφέροντας πληροφορίες περί του θεατρικού κτηρίου, ενώ επιγραφές στοιχειοθετούν την κοινωνική ζωή της αρχαίας πόλης³.

Ύστεροι περιηγητές κάνουν αναφορές από τον 17^ο αιώνα, ωστόσο οι πληρέστερες μελέτες του αρχαίου θεάτρου της Σμύρνης οφείλονται στους Otto Berg και Otto Walter, που εργάστηκαν επι τόπου το 1912-13. Συμπερασματικά θεωρούν ότι αρχικώς το κτίσμα της σκηνης διέθετε 3 ορόφους, το άνοιγμα των κερκίδων έφτανε τα 152 μέτρα ενώ ήταν χωρισμένες σε 3 μέρη των 2 διαζωμάτων, το ύψος τους από την ημικύκλια ορχήστρα ήταν 30 μέτρα και οι θέσεις ήταν ύψους 0,43μ. x 0,45μ. πλάτους⁴.

¹ Ανυπόγραφο, «Αρχαίο θέατρο της Σμύρνης»: https://www.tapantareinews.gr/2022/09/blog-post_11.html (ανεκτήθη 14/8/2023)

² Ανυπόγραφο, «Αρχαίο θέατρο της Σμύρνης»: https://www.tapantareinews.gr/2022/09/blog-post_11.html (ανεκτήθη 14/8/2023)

³ Akin Ersoy - Sarp Alatepeli - Gozde Sakar, «Preliminary report on the theatre of Smyrna/Ismir and the Excavation (2014-2019)»: <https://journals.openedition.org/anatoliaantiqua/1724> (ανεκτήθη 1/10/2023)

⁴ Akin Ersoy - Sarp Alatepeli - Gozde Sakar, «Preliminary report on the theatre of Smyrna/Ismir and the Excavation (2014-2019)»: <https://journals.openedition.org/anatoliaantiqua/1724> (ανεκτήθη 1/10/2023)

Β΄ Κεφάλαιο

Απαρχές της νεότερης ιστορίας των παραστατικών τεχνών στη Σμύρνη

Το θέατρο επανεμφανίζεται σταδιακά κατά τον 17^ο αι. μετά τις αφίξεις των Ευρωπαίων, ως απόρροια των διομολογήσεων⁵ που παρείχε ο Σουλεϊμάν ο Α΄ (1494-1566). Τα θεάματα που προϋπήρχαν ήταν κυρίως Meddah (μιμητικές αφηγήσεις) και θέατρο σκιών (Καραγκιόζη)⁶. Δεν υπάρχουν αναφορές για κέντρα διασκέδασης ή άλλα δημόσια θεάματα εκείνη την ιστορική περίοδο, ωστόσο τα σπίτια και τα προξενεία των πρώτων παροίκων Ευρωπαίων ήταν σημεία αναφοράς χοροεσπερίδων, μουσικών βραδιών, διαφοροειδών θεαμάτων και θεατρικών παραστάσεων -κυρίως ερασιτεχνικών- σε μόνιμη βάση.

2.1. Τουρκικό θέατρο και τα είδη του

Τα παλαιότερα και προσφιλή θεάματα των Τούρκων ήταν το «παιχνίδι των σκιών» με τον Καραγκιόζη, το Kukla (κουκλοθέτρο) και το Meddah (Μιμοθέατρο), ένα απαιτητικό κράμα μονοπρόσωπης αφήγησης, μίμησης και υποκριτικής, διάφορης θεματολογίας. Ένα θέαμα που επίσης τους ευχαριστούσε ήταν το Ortaoyunu (Ορτάογιουνού)⁷, με στοιχεία που θυμίζουν Κομέντια ντελ άρτε. Σε αυτό υπάρχουν δρώντα πρόσωπα στη μέση ορισμένου χώρου ή ανάμεσα στους θεατές, με βασικούς ήρωες τον Ριζεκάρ (Πισεκιάρ=παρουσιαστής) και τον Κανυκλού (Καβουκλού=αυτός που φορά τουρμπάνι), που παραπέμπουν στον Καραγκιόζη και τον Χατζηαβάτη. Ο πρώτος ανοίγει, παρεμβαίνει και κλείνει την παράσταση ορίζοντας μάλιστα τον τόπο και τον χρόνο της επόμενης. Ο δεύτερος ρυθμίζει τη ροή της, με μιμήσεις προσώπων, καταστάσεων, ήχων, εμφάνισης, κινήσεων, φωνών, με διάφορα αστεία, σχόλια και λοιπά σκηνικά τεχνάσματα, προκειμένου να ξεσηκώνει και να διασκεδάζει το κοινό.

⁵ Οικονομικά προνόμια.

⁶ Χρυσοθέμιδος Σταματοπούλου- Βασιλάκου, «Το ελληνικό θέατρο στη Σμύρνη μέχρι το 1922»: <https://www.hartismag.gr/hartis-48/afierwma/to-elliniko-theatro-sti-smyrni-mekhri-to-1922> (ανεκτήθη 4/4/23)

⁷ Συναντάται ως «Παιχνίδι στη μέση», «Υπαίθριο θέατρο», «Περιφερόμενο θέατρο» και «Θέατρο αλάνας».

Επιδιώκεται η πολλαπλότητα στα πρόσωπα, χαρακτήρες ή ρόλους που μιμούνται ο καθένας και ο αριθμός των ηθοποιών δεν είναι συγκεκριμένος⁸.

Για πρώτη φορά εμφανίζεται τουρκικός θίασος με συμμετέχοντες κυρίως Αρμενίους στην Κωνσταντινούπολη το 1868. Οι Τούρκοι απήχαν γενικώς από τα θεατρικά δρώμενα με σπανιότατες εξαιρέσεις, στάση που αποδίδεται και στο χαρέμι αφού οι απαγορεύσεις στην διαφυλική επικοινωνία καθυστέρουσαν την κοινωνική τους εξέλιξη. Στο θέμα της γυναικείας προσέλευσης -πάντα με καλυμμένο πρόσωπο- υπήρχε τεράστια κοινωνική δυσκαμψία ακόμη και όταν κατασκευάζονταν γυναικωνίτες. Η πιο ανεκτή λύση ήταν οι ειδικές παραστάσεις χωρίς παρουσία ανδρών, ενώ κάποια θέατρα απαγόρευαν τελείως την είσοδο των γυναικών.

2.2. Κανονισμοί στο τουρκικό θέατρο

Οι συνθήκες στις θεατρικές αίθουσες της εποχής δεν ήταν ιδιαίτερος ευνοϊκές. Παντοειδείς ήχοι, έντονες αντιδράσεις, ενοχλητικοί θόρυβοι, δυνατές συνομιλίες, έως και οι διαπληκτισμοί, αποτελούσαν συνήθεια. Όταν τα πράγματα ξέφευγαν εκτός ορίων η αστυνομία επενέβαινε κλείνοντας το θέατρο.

Η προσπάθεια ομαλοποίησης της άναρχης αυτής κατάστασης οδήγησε το 1859 στην επιβολή κανονισμών βάση καταστατικού, προαπαιτούμενου για την αδειοδότηση λειτουργίας θεατρικού χώρου. Οι υποχρεώσεις των θεατών αναφέρονται στα υπ' αριθμόν 25-26-27-28 άρθρα του τετάρτου κεφαλαίου του καταστατικού και απαγορεύουν: μέθη, σφύρηγμα, θόρυβο, φωνές, ανάρμοστη συμπεριφορά, κάπνισμα/πόση/βρώση/υπηρέτες εκτός ενδεδειγμένων χώρων, οπλοφορία, βακτηρίες, μπαστούνια, ομπρέλες, κατάληψη θέσεως που δεν αντιστοιχεί στον αριθμό του αγορασμένου εισιτηρίου, έλλειψη προσοχής έναντι των συνοδευομένων παιδιών κ.ά., ενώ συχνά διανέμονταν σχετικά υπομνηστικά έντυπα⁹.

⁸ Ανυπόγραφο, «Κουκλοθέατρο-Υπαίθριο θέατρο (Αλάνας)-Μιμοθέατρο»:

<https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/TURKMAS358/03%CE%A4%CE%A1%CE%99%CE%A4%CE%9F%20%CE%9C%CE%91%CE%98%CE%97%CE%9C%CE%91.docx>
(ανεκτήθη 7/5/23)

⁹ Ανυπόγραφο, «Η επιρροή του δυτικού θεάτρου (1850-1908)»:

<https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/TURKMAS358/04%CE%A4%CE%95%CE%A4%CE%91%CE%A1%CE%A4%CE%9F%20%CE%9C%CE%91%CE%98%CE%97%CE%9C%CE%91.docx>
(ανεκτήθη: 7/5/2023)

2.3. Ο πληθυσμός της Σμύρνης από τα μέσα του 17^ο αι.

Είναι πολύ δύσκολο να προσδιοριστεί επακριβώς ο πληθυσμός της Σμύρνης κατά τον 17^ο αι. διότι δεν γίνονταν επίσημες απογραφές, μα υπολογίζεται περίπου στις 90.000. Οι Τούρκοι είναι περίπου 60.000 -εξαπλάσιοι των Ελλήνων- ενώ υπάρχουν ανάλογοι του ελληνικού πληθυσμοί Αρμενίων και Ισραηλιτών αλλά αρκετά λιγότεροι Ευρωπαίοι. Αυτοί οι αριθμοί υπόκεινται σε μεγάλες ανατροπές κατά τις περιόδους αντεκδικητικών διωγμών και σφαγών εναντίον των Ελλήνων¹⁰, καθώς εγκατέλειπαν την Σμύρνη και επαναπατρίζονταν μετά τον κατευνασμό¹¹. Σε απογραφή του αγγλικού προξενείου το 1891 ο αριθμός των κατοίκων στην ευρύτερη περιοχή της Σμύρνης είχε πλέον φτάσει τις 207.000 εκ των οποίων 107.000 Έλληνες, 52.000 Τούρκοι, 23.000 Εβραίοι, 12.000 Αρμένιοι, 6.500 Ιταλοί, 2.500 Γάλλοι, 2.200 Αυστριακοί και 1.500 Άγγλοι. Οι πληθυσμιακές αυτές ανακατατάξεις αποτυπώνονται και στην ονομασία που αποδίδουν οι Τούρκοι πλέον στην πόλη «Γκιαούρ Ισμίρ» («Άπιστη Σμύρνη»), ενώ οι Ευρωπαίοι την ονομάζουν «Παρίσι του Λεβάντε». Κοντά στην καταστροφή του 1922, ο πληθυσμός έφτανε τις 370.000 εκ των οποίων 165.000 Έλληνες, 80.000 Τούρκοι, 55.000 Εβραίοι, 40.000 Αρμένιοι, 6.000 Λεβαντίνοι και 30.000 διαφόρων άλλων εθνικοτήτων¹².

2.4. Σμυρναϊκό θέατρο

Ο ερασιτεχνικός τομέας συμπεριλαμβανομένης και της εκπαιδευτικής κοινότητας, συνέπραξε καθοριστικά στην ακμαία θεατρική ζωή της Σμύρνης. Εκεί εκκολάφθηκαν σημαίνοντες καλλιτέχνες ή διακριθέντες μετέπειτα στον κοινωνικο/επαγγελματικό τομέα. Η δραστηριότητα προκύπτει μέσω συλλόγων και ποικίλων συσσωματώσεων όπως του «Αναγνωστηρίου Σμύρνης Ομόνοια» το 1869, ο «Φιλοδραματικός Όμιλος Σμύρνης» το 1870 και το 1877, ο «Φιλοδραματικός Όμιλος Αισχύλος» το 1894, 1897 και το 1906, ο «Ερασιτεχνικός Θίασος Απόλλων» το 1903, ο «Φιλοδραματικός Σύλλογος Θέσπης» το 1905, ο «Ερασιτεχνικός Θεατρικός Σύλλογος Σαίξπηρ» το 1909, ο «Σμυρναϊκός Φιλοδραματικός Σύλλογος

¹⁰ Όπως το 1770 μετά την ναυμαχία του Τσεσμέ, το 1797 στο «ρεμπελιό της Σμύρνης», το 1821 με την έναρξη της ελληνικής επανάστασης κ.ά.

¹¹ Λαμπιδής Οδυσσέας, «Ο πληθυσμός της Σμύρνης 1631-1914»: <https://doi.org/10.12681/deltiokms.5> (ανεκτήθη 19/6/2023)

¹² Μηχανή του χρόνου, «Σμύρνη 1908. Η πολυεθνική πόλη που οι Ευρωπαίοι αποκαλούσαν «το Παρίσι του Λεβάντε και οι Τούρκοι «Γκιαούρ Ισμίρ». Οι Έλληνες ήταν οι πρότοιοι σε πληθυσμό, εμπόριο και γράμματα»: <https://www.mixanitouxronou.gr/smyrni-1908-i-polyethniki-poli-poy-oi-eyropaioi-apokaloy-san-quot-to-parisi-toy-levante-quot-kai-oi-toyrkoi-quot-gkiaoyr-izmir-quot-oi-ellines-itan-protoi-se-plithysmo-emporio-kai-grammata/> (ανεκτήθη 19/6/2023)

Ερασιτεχνών» το 1910, ο «Ερασιτεχνικός Θίασος Ελλήνων, Γάλλων, Άγγλων, Ιταλών και Εβραίων Σμυρναίων» το 1915, η ομάδα «Σμυρναίων συγγραφέων και ερασιτεχνών» το 1917, ο «Ερασιτεχνικός Όμιλος της Καραντίνας» και ο «Όμιλος Φιλοτέχνων Σμύρνης» το 1919.

Συντίθενται επίσης εξαιρετικοί επαγγελματικοί θεατρικοί πυρήνες από γηγενείς ή πολιτογραφηθέντες Σμυρναίους όπως ο «Καλλιτεχνικός Θίασος Σμύρνης» που ανεβάζει παραστάσεις από το 1917 έως το 1919, ο «Πατριωτικός θίασος» Βιργινίας Δελενάρδου και Βάσου Αργυρόπουλου το 1919, ο θίασος του Βάσου Αργυρόπουλου, το «ελληνοϊταλορωσικό μελόδραμα», ο «Θίασος Εθνικής Ελληνικής Σκηνής» και ο «Σμυρναϊκός Μουσικός Θίασος» το 1920 και ο θίασος της Αλεξάνδρας Καλλινέα από το 1920 έως το 1922.¹³

2.5. Σμυρναίοι ηθοποιοί

Στη Σμύρνη φαίνεται να λειτούργησαν σχολές και θεατρικά εργαστήρια όπως η «Σχολή Θεάτρου των Θωμά Οικονόμου και Ευτυχίου Βονασέρα», ενώ σημαίνοντες θεατράνθρωποι κατάγονται από την ευρύτερη περιοχή. Πλείστοι εξ αυτών έλαμψαν μετά το 1922 στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Ονόματα που υπερσκέλισαν τη λήθη είναι:

Αμηράς Άγγελος (1897-;), Αναστασιάδης Αλέκος (1898-;), Αργυρόπουλος Βάσος, Αυλωνίτου Μαρία (1898-;), Βάζας Άγγελος (1893-;), Βεάκη Σμαράγδα (σύζυγος του Βεάκη) (1895-;), Βενιέρης Διονύσιος (ξεκίνησε ως υποβολέας) (1871-;), Βεντουράτος Ανδρέας (1921-;), Βερόνη Καίτη (κόρη του Βερόνη) (1915-;), Βερόνη/Κακούρου Ουρανία (σύζυγος του Βερόνη) (1888-;), Βερόνη Σοφία (κόρη του Βερόνη) (1913-;), Βεργοπούλου/Νικολάου Αλίκη (1901-;), Βιολάντη Στελλίτσα, Γαβρηλίδης Περικλής (1880-1950), Γαβρηλίδου/Παπαδοπούλου Αγγέλα (σύζυγος του Γαβρηλίδη), Γαλανού Ζωή, Γληνός Γεώργιος (1894-;), Γκιουζέπε Κούλα (1908-;), Δεληγιάννης Αλέκος (1915-;), Δεληγιάννη Βέρα (1919), Δενδρινού Βασιλεία (Δάνδρια Ρετζίνα) (1895-;), Δεπόλλας Γκαστόν (1906-;), Δούκα Έλλη (σύζυγος του Κώστα Δούκα) (1907-;), Δούκας Ιωάννης (αδελφός του Κώστα Δούκα) (1908-;), Δούκας Κώστας (Ασλανίδης Κώστας) (1895-;), Δράκου Ελεονώρα, Ευαγγελίδου Εύα

¹³ Σταματοπούλου-Βασιλάκου Χρυσόθεμις, Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή: Κωνσταντινούπολη-Σμύρνη: οκτώ μελετήματα, Αθήνα 2006, σσ. 183-193.

(1904-;), Ζαφειρόπουλος Ιωάννης (1894-;), Ζηράς Κλαύδιος (1906-;), Ιακωβίδης Μιχαήλ (1889-;), Καλλέγια/Σερισιάν Κοαρίκ (1865-1951), Καλλέγια Ζοζεφίνα, Καλλινέα Αλεξάνδρα (1888-;), Καλουτάς Στέφανος (πατέρας Άννας και Μαρίας Καλουτά) (1892-1941), Καλφοπούλου Μαρίκα (κόρη της Νίνας Φωκά) (1899-1976), Καρδοβίλης Νικόλαος, Καραγεώργη Τασία (1914-;), Κατσέλης Πέλος (1906-19/8/1981), Καψαμπέλη Στάσα, Κοκκίνης Ιωάννης (25/12/1866 (ή 1870 ή 1871) - 1925), Κοκκόλα/Δανιέλου Φρόσω (1914-;), Κονταξής Αναστάσιος (1898-;), Κουτούβαλη/Βραχνού Μαρία, Κυβέλη Ανδριανού (13/7/1888-26/5/1978), Λαζαρίδου Λίτσα (1909-;), Λάμπη Σάσα, Λουκά Φωφώ (Κεχαγιόγλου Σοφία) (1908-;), Λώρης Νίκος (1900-;), Μαξουδιάν Μαξ (12/6/1881-20/7/1976), Μαρσέλλος Ευάγγελος (1907-;), Ματθαίου Νίκος (1904-;), Μερτίκα Έλλη (θετή κόρη του Ζαχαρία Μερτίκα) (-1918), Ζαχαρίας Μερτίκας (1870-1947), Μετσόλης Γεώργιος (Εκμετζόγλου Γεώργιος) (1922-1989), Μόσχοβας Κωνσταντίνος (1891-1949), Μπασιτιέ Νόρα (1912-1945), Μπριλλάντη Ζαζά (Αναστασιάδου/Ντερτλή Ζαχάρω) (1903-;), Μυράτ Μήτσος (26/12/1878-3/1/1964), Νέγρης Αντώνιος (1908-;), Νικολαΐδου Ελένη (15/6/1906 ή 1909 - 14/11/2002), Ξανθάκη Ειμαρμένη (1884-1925), Οικονομίδης Ηλίας (1886-;), Οικονομίδης Κωνσταντίνος (1908-;), Οικονόμου Θωμάς (1864-1927), Παλαιολόγου/Δεσίπρη Ηώς (σύζυγος του Παλαιολόγου Μάριου), Παλαιολόγος Μάριος (1891-;), Παντοπούλου Ναυσικά (1902-;), Παπαζαφειροπούλου Μαρίκα, Παρασκευοπούλου Ευαγγελινή (1865 - 19 ή 21/1/1938), Πεζόδρομος Νικόλαος (1864-1928), Προβελέγγιος Κώστας (1875-1935), Σαγιώρ Κωνσταντίνος (1867-1910), Στυλιανόπουλος Ιωάννης (1897-;), Τερζής Ελευθέριος (1912-1984), Τζινιόλης Αντώνιος (1893-;), Τουρλιτάκη Τύχα, Φαρκοά Μωρίς (1864 ή 1867 - 1916), Φίσερ (άνευ λοιπών στοιχείων), Χαλκιάς Ηρακλής, Φραγκιά/Σπηλιοπούλου Νουνούκα (1910-2000), Φωκά/Μιλανάκη Νίνα (1878-25/9/1955) κ.ά..¹⁴

¹⁴ Σολομωνίδης Χρήστος, Το θέατρο στη Σύμωρη (1657-1922), Αθήνα 1954, σσ. 265-296.

2.6. Θέατρο στην εκπαίδευση

Υπάρχουν αρκετά δείγματα χρήσης της θεατρικής τέχνης ως παιδαγωγικής από σύγχρονους εμπνευσμένους εκπαιδευτικούς, όπως και συγγραφή αναλόγων έργων.

Μετάφραση του πραγματευομένου την ιδέα της φιλίας «Δάμων και Φιντίας» του Arnaud Berquin, εκδίδει το 1852 ο καθηγητής ελληνικών του Γαλλικού Γυμνασίου Σμύρνης Ι. Α. Τασταβίνος. Θα παρασταθεί από μαθητές του ανήμερα δημοσίων εξετάσεων, ενώ υπάρχει μνεία και για μαθητική παράστασή του στην ιδιωτική σχολή των Γ. και Π. Γρηγοριάδη το Φεβρουάριο του 1864.

Το 1870 αφού πρώτα δημοσιεύεται σε συνέχεια από το περιοδικό «Μέντωρ» της Σμύρνης θα εκδοθεί το τρίπρακτο δράμα του Γ. Α. Αριστείδου «Ο θρίαμβος της φιλομαθείας ή Οι χωρικοί μαθηταί» πραγματευόμενο τη φιλομάθεια και το δικαίωμα στη μάθηση. Θα παιχτεί με τον τερματισμό του σχολικού έτους 1872, στις 25/6 στο Ελληνικό Λύκειο Σμύρνης και 23/7 στο Σχολείο Αρρένων του Σεβδήςκιοϊ.

Η εμπνευσμένη λόγια παιδαγωγός Σαφώ Λεοντιάς, ενέτασσε το θέατρο στην παιδαγωγική διαδικασία, ενώ κυκλοφόρησε άρθρα υπό τον τίτλο «Η εκ του θεάτρου ωφέλεια». Ως διευθύντρια στο Παρθεναγωγείο Αγίας Φωτεινής, συνέγραψε τρία έργα για να παίζονται εορταστικά στο τέλος της εξεταστικής περιόδου. Το μονόπρακτο «Συνέδριον των τεσσάρων ηπείρων Ασίας, Ευρώπης, Αφρικής και Αμερικής μετά της μικράς Ελλάδος» πραγματεύεται το θέμα της ανθρώπινης ευδαιμονίας με διάλογο ανάμεσα στη μητέρα Γη και τις κόρες Ηπείρους. Ασπάζονται τις τοποθετήσεις της μικρής Ελλάδας περί αυτογνωσίας και αναζήτησης του θεού με όχημα τη φιλοσοφία και τον χριστιανισμό. Το κείμενο εμπεριέχει πληροφορίες σε πολλαπλά επίπεδα για εκπαιδευτικούς λόγους και παραστάθηκε τον Ιούνιο του 1869 από μαθήτριες του παρθεναγωγείου με επιτυχία. Το μονόπρακτο «Συνδιάλεξις του χορού των Μουσών επί του Ελικώνος», βάζει τις Μούσες σε κοινή συζήτηση με την θεά Αθηνά περί της βέλτιστης τέχνης προς κατάκτηση της σοφίας. Συμπερασματικά καταλήγουν στην αναγκαιότητα κοινής εξέλιξης επιστημονικώς και πνευματικώς μέσω του χριστιανισμού, με τις τέχνες να συμβάλλουν ωφέλημα και παιδευτικά σε αμφότερες τις οδούς. Το κείμενο προάγει την ιδέα του ελληνικού έθνους συνδέοντας συγχρόνως το αρχαίο πνεύμα με τον χριστιανισμό. Ο τύπος σχολίασε ευμενώς δύο παραστάσεις των μαθητριών του παρθεναγωγείου που πραγματοποιήθηκαν 27/6/1871 και τον Ιούνιο του 1874. Στο τρίτο έργο υπό τον τίτλο «Η πατρίς δυσφορούσα» η Πατρίδα

μητέρα απελπισμένη για την ξενομανία των λοιπών κορών της, παρηγορείται από τις Σμύρνη και Αρετή που θυμίζουν δυσκολότερες εποχές και ευελπιστούν σε καλύτερο μέλλον. Η μητέρα προσεύχεται για φώτιση από τον Χριστό και τις καλεί κοντά της μέσω της Σμύρνης. Εμφανίζονται οι κόρες Παιδεία, Επιστήμη, Τέχνη, Βιομηχανία, Ευτυχία και Ελληνοφροσύνη περιγράφοντας τα κωλύματα που αντιμετωπίζουν προκειμένου να επιτελέσουν τα καθήκοντα προς τη μητέρα τους Πατρίδα. Αυτή τις συμβουλεύει να επανέλθουν με αρετή στο δρόμο της αλήθειας. Το έργο με αλληγορίες πραγματεύεται σύγχρονους προβληματισμούς της ελληνικής κοινωνίας. Παραστάθηκε από μαθήτριες στο Παρθεναγωγείου της Αγίας Φωτεινής στις 6/7/1872. Τα δυο πρώτα θεατρικά της εξεδόθησαν μαζί υπό τον τίτλο «Παραστάσεις δραματικά αρμόδια εις Παρθεναγωγεία» στη Σμύρνη το 1871. Το τρίτο δεν εξεδόθη όμως παρουσιάστηκε αναλυτικά στον τύπο.

Προεξάρχουσα της εκπαιδευτικής κοινότητας η Ευαγγελική σχολή, υποκινώντας την αναβίωση των αρχαίων ελληνικών έργων και ανεβάζοντας «Μήδεια» στο πρωτότυπο το 1898 και «Οιδίποδα Τύραννο» σε μετάφραση Νικολάου Κοντόπουλου το 1870.¹⁵

¹⁵ Σταματοπούλου-Βασιλάκου Χρυσόθεμις, Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή: Κωνσταντινούπολη-Σμύρνη: οκτώ μελετήματα, Αθήνα 2006, σσ. 291-296.

Γ' Κεφάλαιο

Η δραματουργία στη Σμύρνη

3.1. Ξένη δραματουργία μεταφρασθείσα και δημοσιευθείσα στον σμυρναϊκό τύπο

Η Σμύρνη διετήρησε ανεπτυγμένη επικοινωνία μέσω διαφοροειδών επαγγελματικών συναλλαγών, με τις χώρες που αναγεννούσαν και κατηύθηναν πολιτιστικά, συντηρώντας την ανάλογη πνευματική μετάγχιση. Αυτή ενισχύετο από την πληθώρα των ευπόρων τέκνων της πόλης, που κοινωνούσαν τα μαθησιακά νάματα στα πανεπιστήμια και τις σχολές του εξωτερικού, αλλά και μέσω ιδρυμάτων όπως το ελληνογαλλικό Λύκειο Χρ. Αρώνη κ.ά..

Πληθωρική είναι η διακίνηση των ξενόγλωσσων βιβλίων, εισαγομένων και εγχώριας ξενόγλωσσης τυπογραφίας και η συμπερίληψή τους στις βιβλιοθήκες εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, που αποδίδει ευρύτητα μεταφρασμένου ευρωπαϊκού δραματολογίου, κυρίως μετά τα μέσα του 19^{ου} αιώνα λόγω ευνοϊκότερων πολιτικών συνθηκών.

Συνεχείς και οι ανταποκρίσεις των θεατρικών δρωμένων του εξωτερικού από τις παραγωγές, τα θεατροκουτσομπολιά, τις αναλύσεις και τις δημοσιεύσεις μεταφρασμένων θεατρικών κειμένων που επικοινωνούνται στο σμυρναϊκό κοινό, ενισχύοντας την ευρωπαϊκή προσέγγιση συναρτήσε της ελληνικής συνειδήσεως.

Οι εκδοθείσες ή δημοσιευμένες στη Σμύρνη γνωστές σε μας θεατρικές μεταφράσεις, κατατίθενται ως εξής:

- 1) «Θηβαΐς ή Οι εχθρευόμενοι αδελφοί» τραγωδία του Βολταίρου, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1834 από τον Ιωάννη Ι. Σκυλίση.
- 2) «Ο φιλάργυρος» κωμωδία του Μολιέρου, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1835 από τον Κωνσταντίνο Οικονόμου.
- 3) «Ίφιγένεια εν Αυλίδι» τραγωδία του Ρακίνα, εκδοθείσα δύο φορές, μεταφρασμένη υπό αγνώστου το 1835 και υπό του Κ. Π. Υακίνθου το 1844.
- 4) «Ο μανιώδης» (ιταλική τραγικωμωδία, άνευ λοιπών στοιχείων), μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1836 από τον Χ. Μιχαλόπουλο.
- 5) «Ορέστης» τραγωδία του Βίκτωρος Αλφιέρου, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1836 από τον Ιάκωβο Ρ. Ραγκαβή.

- 6) «Ο Ρουζιέρος ήτοι Η ηρωική του ευγνωμοσύνη» δράμα του Μεταστασίου, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1838 από τον Κωνσταντίνο Αμηρά.
- 7) «Εσθήρ» του Ρακίνα, τραγωδία, μεταφρασμένη σε έμμετρη αρχαιοπρεπή καθαρεύουσα από τον γηγενή ποιητή Ιωάννη Καρασούτσα, μη εκδοθείσα, δημοσιευμένη το 1842 υπό του σμυρναϊκού περιοδικού «Αποθήκη των Ωφελίμων Γνώσεων» με τον τίτλο «Εσθήρ και Γλαυκία».
- 8) «Ανδρομάχη» τραγωδία του Ρακίνα, μετεφράσθη στη Σμύρνη από τον Κ. Π. Υάκινθο το 1845.
- 9) «Ο απαγορευμένος καρπός» κωμωδία του Octave Feuillet, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1848 από τον Ι. Ι. Σκυλίσση.
- 10) «Ο Ταρτούφος» κωμωδία του Μολιέρου, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1851 από τον Ι. Ι. Σκυλίσση.
- 11) «Λουκρητία Βοργία» δράμα του Βίκτωρος Ούγου, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1852 από τον Ι. Ι. Σκυλίσση.
- 12) «Φιντίας και Δάμων» δράμα του Arnaud Berquin, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1852 (επανεκδόθηκε το 1853) από τον Ι. Α. Σ. Τασταβίνο.
- 13) «Η Μήδεια» (άνευ λοιπών στοιχείων), μετεφράσθη υπό αγνώστου στη Σμύρνη εκ της ιταλικής το 1856.
- 14) «Οθέλλος ήτοι Ο Μαύρος της Βενετίας» τραγωδία του Σακεσπέρου, που μεταφράζει για πρώτη φορά στην ελληνική το 1858 ο Ν. Κοντόπουλος και δημοσιεύει στο δικό του περιοδικό «Φιλόκαλος Σμυρναίος» κατά συνέχεια.
- 15) «Διάλογος μητρός μετά της θυγατρός» εκ του εντύπου «Βρετανικός Αστέρως» (άνευ λοιπών στοιχείων), μετεφράσθη υπό αγνώστου στη Σμύρνη το 1860.
- 16) «Οιδίπους εν Θήβαις» τραγωδία του Βολταίρου, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1867 (ή 1871) από τον Κ. Λεβεντιάδη.
- 17) «Ο υιός της νυκτός» («Le fils de la nuit» (1857)) δράμα του Victor Sejour, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1867 υπό αγνώστου.

- 18) «Μαρία Στιούαρτ» δράμα του Σχιλλέρου, μετεφράσθη στη Σμύρνη (εν Κυδωνιάς) το 1868 από τον Ευάγγελο Χρηστίδη και εκδόθηκε την ίδια χρονιά στην Αθήνα.
- 19) «Πέτρος Τάσκας ή Το φουρναρόπουλο της Βενετίας» (δράμα ιταλικό, άνευ λοιπών στοιχείων), μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1868 από τον Α. Κουρνιακτή.
- 20) «Τα θύματα της Γαλλικής Δημοκρατίας» δράμα του Riccardo Castelvechio, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1689 από τον Πανταλέων Α. Τσικνόπουλο.
- 21) «Κάλας» («Calas» (1819)) δράμα του Victor du Cange (Βίκτωρος Δουκάγγου), μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1870, από τους Π. και Κ. Σμύρνη.
- 22) «Ο βασιλεύς ευθυμεί» («Rigoletto») δράμα του Viktor Hugo, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1872, από τον Φωκίωνα Α. Βουτζινά.
- 23) «Μερόπη» (1743) τραγωδία του Βολταίρου, σε μετάφραση του Α. Ι. Ολύμπιου και δημοσιευμένη υπό του περιοδικού «Ανατολική Επιθεώρησις» το 1872.
- 24) «Ο Εξηνταβελόνης» («Ο φιλάργυρος») του Μολιέρου, διασκευασμένο από τον Κωνσταντίνο Οικονόμου εξ Οικονόμων, 2^η έκδοση στη Σμύρνη το 1873 (1^η το 1835).
- 25) «Τα χρήματα και ο έρως» (κωμωδία γαλλική, άνευ λοιπών στοιχείων), διασκευασμένη από τον Α. Κ. Χούμη στη Σμύρνη το 1873.
- 26) «Ακτή» («Acte» (1839)) δράμα του Alexandre Dumas, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1874 υπό αγνώστου.
- 27) «Οι μυλωνάδες» (κωμωδία γαλλική, άνευ λοιπών στοιχείων), μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1874 υπό αγνώστου.
- 28) «Ιωάννα Γρέυ ή Αι δύο βασίλισσαι» («Jane Grey» (1857)) δράμα των Eugene Nus και Alphonse Brot, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1875 από τον Φωκίωνα Α. Βουτζινά.
- 29) «Επαίτις» («La mendiante» (1852)) δράμα των Α. Denney, M. Masson και Α. Bourgeois, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1875 από τον Φωκίωνα Α. Βουτζινά.
- 30) «Μαριών Δελόρμ» δράμα του Βίκτωρος Ουγώ, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1875 από τον Φωκίωνα Α. Βουτζινά.

- 31) «Ισίδωρος ή Η πεδιάς του Μαραθώνος» (δράμα, άνευ λοιπών στοιχείων) και «Ο όνος και ο ρύαξ» (κωμωδία, άνευ λοιπών στοιχείων), μετεφρασθέντα στη Σμύρνη το 1875 από τον Φωκίωνα Α. Βουτζινά.
- 32) «Ιωσήφ Βαλέριος, ο φρικτός κακούργος» δράμα του Alexandre Dumas, μετεφράσθη από τον Ε. Π. Μ. στη Σμύρνη το 1875.
- 33) «Ο περιπλανώμενος Ιουδαίος» («Le juif errant» (1849)) δράμα του Eugene Sue (Ευγενίου Σύη), μετεφράσθη από τον Φωκίωνα Α. Βουτζινά στη Σμύρνη το 1875.
- 34) «Η τιμή μου» (γαλλικό δράμα, άνευ λοιπών στοιχείων), μετεφράσθη υπό αγνώστου στη Σμύρνη το 1876.
- 35) «Οι άθλιοι» δράμα του Βίκτορος Ούγου, μετεφράσθη από τον Φωκίωνα Α. Βουτζινά στη Σμύρνη το 1876.
- 36) «Ο απολεσθείς Παράδεισος» («Le paradis perdu» (1856)) δράμα των Ε. και Ferdinand Dugue (και(;) Adolfe Denner¹⁶), μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1876 από τον Κ. Κωψ (Ch. Kopsch).
- 37) «Ο νόθος» δράμα του Alfred Touroude, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1876 από τον Παύλο Ν. Ψαρά.
- 38) «Ο Τουμπελέκας διδασκόμενος γραμματικήν» (κωμωδία γαλλική, άνευ λοιπών στοιχείων), μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1876 από τον Γεώργιο Λάτρη.
- 39) «Τόμβολα» (κωμωδία ιταλική, άνευ λοιπών στοιχείων), μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1876 από τον Παύλο Ν. Ψαρά.
- 40) «Φράγκοι δικασταί ή Το αιματηρόν δικαστήριον των αοράτων» δράμα του Λαμαρτιέρ, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1876 από τον Αλέξανδρο Κάζδαγλη.
- 41) «Οι δυο κωφοί» και «Τα κόκκινα πανταλόνια» (κωμωδίες γαλλικές, άνευ λοιπών στοιχείων), μεταφρασμένες στη Σμύρνη το 1877 υπό αγνώστων.
- 42) «Ζαΐρα» (1732) του Βολταίρου, εκδοθείσα το 1877 με τον τίτλο «Πίστις, πατρίς και έρωσ ή Οροσμάνης σουλτάνος της Ιερουσαλήμ και Ζαΐρα η αιχμάλωτος», κατόπιν διασκευής στομφόδους και αρχαιοπρεπούς του Νικολάου Φλαμπουριάρη, από μετάφραση του Ιακώβου Ρ. Ραγκαβή. Πραγματεύεται έναν εμποδιζόμενο έρωτα λόγω

¹⁶ Σταματοπούλου-Βασιλάκου Χρυσόθεμις, Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή: Κωνσταντινούπολη-Σμύρνη: οκτώ μελετήματα, Αθήνα 2006, σσ. 262, 338.

θηρσκευτικής διαφορετικότητας, θίγοντας ένα από τα ζητήματα του Διαφωτισμού, την ανεξιθρησκεία.

43) «Η Μαυριτανίς ή Η καλογραία του Μορέ» (γαλλικό δράμα, άνευ λοιπών στοιχείων), μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1877 από τους Ηρ. Χαλικιόπουλο και Δημητρόπουλο.

44) «Η δυστυχία ή Ιούλιος και Μαργαρίτα» (ιταλικό δράμα, άνευ λοιπών στοιχείων), μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1878 υπό αγνώστου.

45) «Η κληρονομιά της Μαρούκας» (κωμωδία γαλλική, άνευ λοιπών στοιχείων), μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1878 από τον Αμβρόσιο Συνοδινό.

46) «Ειρήνη» τραγωδία του Βολταίρου, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1878 από τον Γ. Φραντζή και ο ίδιος διάβασε στον Φιλεκπαιδευτικό Σύλλογο «Όμηρος» την 12/2/1878. Εκδόθηκε(;) έναν χρόνο μετά.

47) «Μαρία Βρυών ή Τα απόκρυφα του γυναικείου φύλου» του Alexandre Dumas, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1879 από τον Νικόλαο Καρπούζη.

48) «Αριστόδημος» τραγωδία του Μόντη, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1879 υπό αγνώστου.

49) «Αι δύο ορφαναί» («Les deux orphelines» (1875)) δράμα των A. Dennery και E. Cormon, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1879 από τον Στέφανο Ι. Παπαμιχάλη. Επανεξεδόθη το 1880.

50) «Μαύρος ιατρός» δράμα των Anicet Bourgeois και Dumanoir, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1879 από τον Λουκά Μ. Νικολαΐδη.

51) «Φάουστ» τραγωδία του Γκαίτε, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1879 από τον Σωκράτη Σολομωνίδη και δημοσιεύεται στο περιοδικό «Βιών» κατά συνέχεια.

52) Ο Σμυρναίος λογοτέχνης και ιστορικός Μιχαήλ Αργυρόπουλος μεταφράζει τρία έργα του Alfred de Musset (Αλφρέντ ντε Μυσσέ): «Το όνειρον του Αυγούστου» (μονόπρακτο) στην καθαρεύουσα, δημοσιευθέν στο περιοδικό «Ανατολή» το 1880 (αναδημοσιευθέν το 1881), μέρος της τέταρτης πράξης από το δράμα «Το κύπελλον και τα χείλη» δημοσιευθέν στην «Αμάθεια» το 1902 στην καθαρεύουσα, ενώ το 1910 πάλι στο περιοδικό «Ανατολή» θα δημοσιευθεί απόσπασμα της κωμωδίας «Το όνειρον των κοριτσιών» (1832) στη δημοτική.

- 53) «Γερμαΐνη ή Αι δύο αντίζηλοι» δράμα των Denneberg και Cremier, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1881 από την Αιμιλία Λεοντιάς Κτενά.
- 54) «Ο βασιλεύς Ληρ» τραγωδία του Σαικσπήρου, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1882 από τον Δημήτριο Βικέλα.
- 55) «Οι τρεις σωματοφύλακες» δράμα του Αλέξανδρου Δουμά, μετεφράσθη από τον Φωκίωνα Α. Βουτζινά στη Σμύρνη το 1882, ίσως όμως δεν εξεδόθη.
- 56) «Γουλιέλμος ο αχθοφόρος» δράμα των Th. Dumersan και Delaroche, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1883 από την Αιμιλία Λεοντιάς Κτενά.
- 57) «Έγκλημα και τιμωρία» δράμα του Δοστοϊέβσκη, μετεφράσθη και διασκευάστηκε σε επτάπρακτο δράμα από τον Γεώργιο Βογιατζή στη Σμύρνη το 1890.
- 58) «Πολύευκτος μάρτυς» (1643) τραγωδία του Πέτρου Κορνηλίου, εκδόθηκε το 1891 μεταφρασμένη υπό του Α. Κουρνιακτή.
- 59) «Τα χρήματα» δράμα του Edward Bulwer Lytton, μετεφράσθη το 1883(;) από τον Λουκά Νικολαΐδη και αντεγράφη στη Σμύρνη από τον Διονύσιο Ν. Κανδηλιώτη στις 19/8/1891.
- 60) «Άμλετ» τραγωδία του Σαίξπηρ, αποσπάσματά της μεταφρασμένα από τον Δημήτριο Βικέλα δημοσιεύονται το 1894 στην ανθολογία «Παρνασσός».
- 61) «Συρανώ δε Βερζεράκ» (1897) του Εντμόν Ροστάν, με δημοσίευση αποσπασμάτων της πρώτης πράξεως το 1897 σε μετάφραση του Ε. Χ. Εμμανουηλίδη, από το περιοδικό «Ακτίς».
- 62) «Ο ηθοποιός Κην» δράμα του Αλέξανδρου Δουμά, μετεφράσθη από τον Γεώργιο Βοντζαλίδη στη Σμύρνη το 1898.
- 63) «Άναυδος» του Ε. Γ. (δράμα γερμανικό, άνευ λοιπών στοιχείων), μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1909 από τον Γ. Μαρσέλλο.
- 64) «Ο Γιάννης-Μάριος» του Andre Theuriet, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1909 από τον Θεόδωρο Έξαρχο.
- 65) «Οι τρεις μάσκες» δράμα του Charles Mere, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1909 από τον Νίκο Μ. Νικολαΐδη.

- 66) «Θάλασσα, πυρ και γυνή» (γαλλική κωμωδία, άνευ λοιπών στοιχείων), μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1910 από τον Σπ. Σημηριώτη.
- 67) «Σαντεκλαίρ» (1910) του Εντμόν Ροστάν, εκ του οποίου αποσπάσματα δημοσιεύθηκαν σε μετάφραση του Γ. Θ. Σημηριώτη το 1910 από το περιοδικό «Κόσμος», ενώ το 1916 θα διασκευασθεί από τον Σμυρναίο Δ. Ιωαννίδη σε επιθεώρηση.
- 68) «Ο πιστωτής» (1888) του Στρίντμπεργκ, θα δημοσιευθεί τα 1910-11 μεταφρασμένο από τον Γ. Δ. Πετσόπουλο στο περιοδικό «Κόσμος».
- 69) «Η αγρυπνία των όπλων» δράμα του E. Ghecchi, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1911 από τον Πάνο Πετρίδη.
- 70) «Ο μικρός ασθενής» (γαλλική κωμωδία, άνευ λοιπών στοιχείων), μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1910 υπό αγνώστου.
- 71) «Ο πελάτης από την επαρχίαν» κωμωδία του Gabriel Timmory, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1911 από τον Σπ. Σημηριώτη.
- 72) «Το σέβας της αγάπης» κωμωδία του Λιονέλ Λαρόζ, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1911 από τον Π. Ε. Καλλιάρχη.
- 73) «Ιφιγένεια» του Jean Moreas, μετεφράσθη απόσπασμα της πρώτης πράξεως στη Σμύρνη το 1912 από τον Λέανδρο Παλαμά.
- 74) «Ασυμβίβαστοι χαρακτήρες» (γαλλικό, άνευ λοιπών στοιχείων), μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1912 υπό αγνώστου.
- 75) «Ο βαρβιτοποιός της Κρεμόνας» του Francois Corpee, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1912 υπό αγνώστου.
- 76) «Ο Γκρεγγουάρ» του Theodore de Banville, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1912 από τον Τώνη Χρηστίδη (ψευδώνυμο του Αντώνη Χαμουδόπουλου).
- 77) «Αι διακοπαί του επισκόπου» του Jules Claretie, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1912 υπό αγνώστου.
- 78) «Ο θάνατος του Μενουκέως» του G. Pivollet, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1912 από τον Δημήτριο Κυριακίδη.

- 79) «Μία επίσκεψις εις το κοιμητήριον» του Henri Lavedan, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1912 από τον Χαράλαμπο Ε. Κυριακίδη.
- 80) «Τα περδίκια» (ισπανικό, άνευ λοιπών στοιχείων), μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1913 από τον Ε. Παντελίδη.
- 81) «Στο τηλέφωνο» των Charles Foley και Andre de Lorde, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1913 από τον Τώνη Χρηστίδη (ψευδώνυμο του Αντώνη Χαμουδόπουλου).
- 82) «Φάουστ» του Γκαίτε, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1913 από τον Κωνσταντίνο Χατζόπουλο.
- 83) «Φλωρεντινή τραγωδία» του Oscar Wilde, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1913 υπό αγνώστου.
- 84) «Ο διαβάτης» του Francois Corpee, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1914 από τον Κωνσταντίνο Χατζόπουλο.
- 85) «Τα καθάρματα» του Spencer Frances Penberton, μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1914 από τον Πάνο Φλώρη.
- 86) «Το παιδί του άλλου» της Sarah Bernhardt, διασκευάστηκε από τον Σύλβιο (ψευδώνυμο του Ανδρέα Παπαδόπουλου) στη Σμύρνη το 1920.

Μια σύνοψη πάνω στη μετάφραση και τη δημοσίευση έργων ξένων τίτλων, δείχνει έντονη διερευνητική κινητικότητα πέραν των γνωστών συγγραφέων της εποχής. Αυτό υποδηλώνει την ανάλογη πνευματική ανησυχία σε επίπεδο έρευνας, αναζήτησης και πειραματισμού με πρωτότυπα έργα αγνώστων λογοτεχνών. Υπήρξαν επίσης μεταφράσεις που παραστάθηκαν αλλά χάθηκαν επειδή δεν τυπώθηκαν, όπως το «Ειρήνη» (1778) του Βολταίρου, που μετέφρασε εμμέτρως και διάβασε στον Φιλεκπαιδευτικό Σύλλογο «Όμηρος» ο Γ. Φραντζής στις 12/2/1878.¹⁷

¹⁷ Σταματοπούλου-Βασιλάκου Χρυσόθεμις, Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή: Κωνσταντινούπολη-Σμύρνη: οκτώ μελετήματα, Αθήνα 2006, σσ. 195-219, 309-364 & Σολομωνίδης Χρήστος, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σσ. 297-331.

3.2. Θεατρικές εκδόσεις και πρωτότυπη δραματουργία στη Σμύρνη κατά τον 19ο αιώνα (πλην επιθεωρήσεως)

Στην αριθμητική υπεροχή των μεταφράσεων έναντι της πρωτότυπης δραματουργίας συμβάλλει η αλληλεπίδραση του ελληνικού στοιχείου με τις ευρωπαϊκές εθνότητες της Σμύρνης -οι οποίες άλλωστε επανεισήγαγαν το θέατρο τους νεότερους χρόνους στην πόλη- και η απευθείας επαφή με την Ευρώπη λόγω επαγγελματικών και κοινωνικών συναλλαγών ή αναψυχής.

Οι Σμυρναίοι λόγιοι ανταποκρίνονται στην ανάγκη σύνθεσης εθνικής δραματουργίας ως μέσου συγκρότησης εθνικής ταυτότητας, ιδίως μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους. Η θεματολογία τους αντλούμενη από ιστορικές περιόδους δόξας ή υποταγής του ελληνικού έθνους, επηρεασμένη από τον διαφωτισμό και τον ρομαντισμό δεν κατορθώνει πάντα τη σκηνική πραγμάτωση, περιοριζόμενη στην ανάγνωση. Επιδιώκοντας τη συνέχεια με την αρχαία κληρονομιά διατηρείται ένας χαρακτήρας αρχαιοπρεπούς καθαρεύουσας δημιουργώντας πολλάκις ψυχρά λογοτεχνικά κείμενα. Οι Σμυρναίοι συγγραφείς κάλυψαν όλα τα δραματουργικά είδη ωστόσο η παραγωγή έργων που δεν σχετίζονται με το αίτημα της εθνικής αφυπνίσεως (μυθιστορηματικά, μελοδραματικά κ.ά.) είναι περιορισμένη. Ακολουθούν αναφορές εκδόσεων θεατρικών έργων που έγιναν στην Σμύρνη από συγγραφείς με διάφορη καταγωγή.

Η πρώτη δημοσίευση θεατρικής συγγραφής φαίνεται πως είναι αυτή του παρασημοφορηθέντος για τη συμμετοχή του στην επανάσταση του '21, καθηγητή και δημοσιογράφου εκ Χίου Αργυρίου Καραβά (1805-1878) με την έμμετρη τραγωδία «Ο θάνατος του Έκτορος» το 1833, που θα επανεκδοθεί αργότερα με τον τίτλο «Η εκδίκησης του Αχιλλέως» και θα τυπωθεί στη Σμύρνη το 1849. Το έργο που ενέχει επιρροές νεοκλασικισμού και ρομαντισμού, ο συγγραφέας το εντάσσει στην ποίηση αν και διαθέτει θεατρική δομή με σκηνικές οδηγίες. Εμπνέεται από τα γνωστά επεισόδια της Ιλιάδος επιχειρώντας την υπόμνηση του αρχαίου ελληνικού μεγαλείου και παραστάθηκε στη Σμύρνη λίγο πριν το 1850.

Τα θεατρικά έργα των Κωνσταντινουπολιτών Ιάκωβου Ρίζου Νερουλού («Ασπασία» (1835) και «Πολυξένη» (1836)) και Δημ. Βυζαντίου (για την 3^η (1841), 4^η (1843) και 5^η (1853) έκδοση του «Βαβυλωνία») επίσης εκδίδονται στη Σμύρνη.

Ακολουθεί ο Ξενοφών Ραφτόπουλος ή Ραφόπουλος (1828-1852) με το θεατρόμορφο έμμετρο βουκολικό δράμα «Αρετή και Μόσχος» το 1843. Καταγράφει

την εξωσυζυγική ερωτική περιπέτεια της ηρωίδας, που ξεκινά μετά από επίσκεψή της στην Αθήνα, καθώς ο εραστής της την ακολουθεί στην επαρχία. Επιλέγει έτσι να σχολιάσει την αγνότητα των παλαιών ηθών έναντι των νεοεισηγμένων ευρωπαϊκών ελευθεριών. Μαζί με αυτό είχε συγγράψει το «Ειδύλλιον», έναν έμμετρο διάλογο μονόπρακτο, που δημοσιεύτηκε στο αθηναϊκό περιοδικό «Ευτέρπη» το 1848 και το «Αι Χελιδόνες» χωρίς περαιτέρω πληροφορίες. Ο Ραφτόπουλος θα μεταφράσει επίσης το πρώτο χορικό της «Αντιγόνης» του Σοφοκλή ενώ σε διάφορα περιοδικά δημοσιεύονται ποιήματά του. Το 1841 εκδίδει το περιοδικό «Τρεις Χάριτες» φιλολογικού περιεχομένου που δεν μακροημέρευσε και το μυθιστόρημα «Φρικτόν λάθος» το 1852, το οποίο διασκεύασε σε τετράπρακτο δράμα ο Χ. Ρουσιάνο εκδίδοντάς το στη Ζάκυνθο το 1866, ενώ ο θίασος του Παντελή Σούτσα το ανέβασε στη Σμύρνη στις 17/1/1867.

Το 1845 στο τυπογραφείο της «Αμάθειας», θα τυπωθεί το «Ο ερωτομανής Χατζή Ασλάνης, ήρωας της Καραμανίας» (που θα επανεκδοθεί στη Σμύρνη το 1871), μια πεντάπρακτη κωμωδία του δημοσιογράφου Ευαγγελινού Μισαηλίδη από τη μικρασιατική Μαγνησία. Ως θέμα του έχει τον έρωτα ενός τσιγκούνη ηλικιωμένου μεγαλεμπόρου με μια νεαρή που τον εξαπατά, ενώ διακωμωδείται ο σοφολογιοτατισμός στην εκπαίδευση και οι σμυρναϊκές ελευθέριες συνήθειες.

Η κωμωδία «Η διαθήκη ή Ο μέστερ Σπίθαμων» συγγράφεται το 1844 στο Άμστερνταμ και εκδίδεται υπό ανωνύμου στη Σμύρνη το 1846. Από το περιεχόμενο και τη γλώσσα γραφής φαίνεται να είναι Κερκυραίος και το αφιερώνει στον γνωστό της κερκυραϊκής κοινωνίας ιπότη Ιωάννη Α. Κεφαλά, ενώ το έργο αποτελεί μομφή εναντίον του. Το έργο περιέχοντας χαρακτήρες που παραπέμπουν στην κομέντια ντελ άρτε, στηλιτεύει τη δολιότητα, τη φιλαργυρία και την ιδιοτελή συνέργεια με τον κατακτητή.

Το 1851 ο Σμυρναίος Σάββας Σαυριάκος (αναφέρεται και ως Xavier Sauriac, ενδεχομένως να μην είναι ελληνικής καταγωγής όμως γράφει στα ελληνικά) εξέδωσε την έμμετρη πεντάπρακτη «σοσιαλιστική» τραγωδία «Ο θάνατος του Ιησού» που ανακλήθηκε κατόπιν αντιδράσεων.

Στο περιοδικό «Φιλόκαλος Σμυρναίος» θα δημοσιευτεί το 1859 ανωνύμως η μονόπρακτη κωμωδία «Τύχη με το καντάρι». Πιθανός συγγραφέας ο εκδότης του,

Νικόλαος Κοντόπουλος. Θέμα της ο αναξιοπαθής Παύλος Ανάργυρος που σκέπτεται να αυτοκτονήσει και η τύχη του αλλάζει άρδην φέροντας οικονομική ευμάρεια.

Μια κωμωδία αγνώστου συγγραφέα, που βασίστηκε σε πραγματικό γεγονός εξαπάτησης γηγενών από ιταλικό θίασο στην Σμύρνη, ανέβηκε στο θέατρο «Καμεράνο» από ομάδα ερασιτεχνών της πόλης το 1866 υπό τον τίτλο «Ένα σκάνδαλον εν Σμύρνη».

Το 1867 τυπώνεται στη Σμύρνη η 3^η έκδοση του έργου «Οι μάρτυρες του Αρκαδίου» που συνέγραψε το 1866 ο Συριανός Τιμολέων Αμπελάς, εμπνευσμένος από τη θυσία της μονής Αρκαδίου¹⁸.

Ο Κερκυραίος Σπυρίδων Ρίκκης εκδίδει στη Σμύρνη το έργο «Η παράδοξος απολύτρωσις» το 1868, που θα παιχτεί το 1871 στο κεφαλλονίτικο θέατρο «Κέφαλος»¹⁹.

Ο δικηγόρος Ευάγγελος Αρνιωτάκης το 1868 συγγράφει το δράμα «Το τέλος του Θεόδωρου, αυτοκράτορος της Αβυσσινίας» και το εκδίδει στη Σμύρνη το 1870. Το έργο βασίζεται σε πραγματικά γεγονότα της εποχής, που σχετίζονται με τον αποικιοκρατικό πόλεμο των Άγγλων στην Αιθιοπία. Η πλοκή του αναφέρεται σε θέματα όπως το ηθικό καθήκον, τον πατριωτισμό, το παράλογο του πολέμου και τον αντισυμβατικό εθνικώς και πολιτικώς έρωτα. Δεν φαίνεται να παραστάθηκε, ίσως λόγω πλήθους προσώπων και σκηνικών δυσκολιών που ενέχει, αλλά και της μάλλον αδιάφορης για το ελληνικό κοινό θεματολογίας του. Ο ίδιος θα εκδώσει και ένα βραχύβιο περιοδικό το 1873 στη Σμύρνη, το «Μαντικός Καθρέπτης».

Το σατυρικό περιοδικό «Τέρψις, φύλλον ευτράπελον της Σμύρνης» του Νικολάου Κοντόπουλου, δημοσιεύει ανωνύμως σε συνέχεια την μονόπρακτη κωμωδία «Ο καλός γαμβρός». Πιθανός συγγραφέας ο εκδότης του. Η ιστορία αφορά στα τεχνάσματα δυο ερωτευμένων νέων προκειμένου να αποτραπεί η επιδίωξη του πατέρα της νεαρής κόρης να την παντρέψει με πλούσιο γέροντα. Δεν υπάρχει μνεία για ανέβασμα επί σκηνής.

¹⁸ Σολομωνίδης Χρήστος, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σ. 329.

¹⁹ Σολομωνίδης Χρήστος, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σ. 329.

Το περιοδικό της Σμύρνης «Τέρψις» θα δημοσιεύει σε συνέχεια το 1870 τις κωμωδίες «Αι δυσκολίαι» του Άγγλου T. Parworth (στα ελληνικά) και το αγνώστου συγγραφέως «Αι ζωηραί κοκόναι της Σμύρνης».

Το έργο «Αρματωλοί και κλέφτες» του Χριστόφορου Σαμαρτζίδη εκ Σκύρου, θα τυπωθεί στη Σμύρνη για την 3^η έκδοση του το 1871.

Με τη Σμύρνη συνδέεται και το δράμα «Μενέλαος και Δωροθέα» του Κωνσταντινουπολίτη Ιωάννη Δ. Μανώλη κατά το 1871, του οποίου η έκδοση λανθάνει.

Ο δημοσιογράφος Κωνσταντίνος Ιεροκλής²⁰ από την Τραπεζούντα, συνέγραψε την τραγωδία «Αριστόδημος» το 1872, αντλώντας την θεματολογία από τον αγώνα του ομώνυμου ήρωα κατά των Σπαρτιατών. Το έργο δεν εξεδόθη, ούτε μνεία για παράσταση του υπάρχει, όμως διαβάστηκε από τον συγγραφέα το 1872 στον Φιλολογικό Σύλλογο Παρνασσός με τίτλο «Αριστόδημος ο Αιτυτίδης» ενώ το περιοδικό «Ανατολική Επιθεώρησις Σμύρνης» δημοσίευσε μέρος του τον Φεβρουάριο της επόμενης χρονιάς.

Ο Σμυρναίος νομικός και γιατρός Μαρίνος Κουτούβαλης (1850-1926) με οικογενειακή καταγωγή από τη Ζάκυνθο, συνέγραψε το δράμα «Ιωάννης ο Καταλανός» το 1872, αντλώντας τη θεματολογία του από την περίοδο της Ενετοκρατίας. Δεν ανέβηκε σκηνικώς, όμως εξεδόθη στην Αθήνα το 1873 με τίτλο «Ο άρχων του Ολύμπου Ιωάννης ο Καταλανός». Ένα άλλο έργο του ίδιου με τίτλο «Ελεημοσύνη» θα παιχτεί τον Ιανουάριο του 1875 από τον θίασο «Μένανδρος».

Το 1873 θα εκδοθεί στη Σμύρνη από τον εντόπιο Δημήτριο Βαρδόπουλο η διασκευή σε τραγωδία του έπους «Χίος δούλη» του πολισχιδούς επίσης Σμυρναίου Θεοδώρου Ορφανίδη, βραβευμένου το 1858 για το εν λόγω έργο στον Ράλλειο διαγωνισμό. Πραγματεύεται τον αντισυμβατικό έρωτα μιας ευγενούς Ελληνίδος με τον ανιψιό του δυνάστη την εποχή της γενοβέζικης κυριαρχίας στη Χίο. Υπέστη πολλές διασκευές πέραν του Βαρδόπουλου και παίχτηκε επί σκηνής πολλάκις από επαγγελματικούς θιάσους.

²⁰ Ο Σολομωνίδης τον αναφέρει ως Σμυρναίο, ίσως έζησε κάποια περίοδο στην πόλη, αλλά δεν είναι εξακριβωμένο: Χρήστος Σολομωνίδης, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σ. 92.

Οι Σμυρναίοι Κ. Πυρνέας και Ν. Φλαμπουριάδης εκδότες και ερασιτέχνες ηθοποιοί, εκδίδουν το 1873 θεατρικό έργο με τον τίτλο «Κλεόδημος ή Η έξωσις των Γότθων εκ των Αθηνών», αποκρύπτοντας ότι πρόκειται για διασκευή του εκδοθέντος στο Ναύπλιο το 1830 «Αθήναι ελευθερωμέναι» του Γεωργίου Πραντούνα. Εμπνευσμένο από την περίοδο καθόδου των Γότθων το 267 μ.Χ. με τον ήρωα του έργου Αθηναίο Κλεόδημο να εξεγείρεται επιτυχώς εναντίον τους. Το έργο υπομνήσκει τα εθνικά θέματα και ανεβαίνει από ερασιτέχνες ηθοποιούς του Αναγνωστηρίου Σμύρνης τον Μάρτιο του 1873 με τη συμμετοχή των διασκευαστών του.

Στη Σμύρνη το 1873 εκδίδεται και το δράμα «Δυο εισέτι του έρωτος θύματα ή Τα κατά Ευανθίαν και Αγησιλάου» του Κύπριου Θεόδουλου Κωνσταντινίδη.

Ο Νικόλαος Π. Καράς εκδίδει το 1873 την κωμωδία «Οι έρωτες ενός γέροντος» που πραγματεύεται κατά τον τίτλο, τις μηχανοραφίες ενός ηλικιωμένου προκειμένου να διαβάλλει την τιμή μιας παντρεμένης και να πέσει στον έρωτά του αφού χωρίσει.

Το 1874 ο εκδότης Γεώργιος Καρύδης, επιλέγει να ψέξει οικονομικές ατασθαλίες στο Αναγνωστήριο «Ομόνοια», μέσω μιας μονόπρακτης κωμωδίας που δημοσιεύει στο σατυρικό του περιοδικό «Βέλος», τιτλοφορώντας την με τα ονόματα των διαχειριστών του «Ομόνοια»: «Μαραβίας, Πυρνέας, Σβέτσος και Αρμάος». Θα ακολουθήσει στο ίδιο έντυπο δημοσίευση άτιτλης κωμωδίας που θα εμπλέξει τώρα και τα ονόματα του προεδρείου του «Ομόνοια» (Βαμβακά και Καββαλινέα), βάζοντάς τους στο έργο να γίνονται μαλλιά κουβάρια λόγω του σκανδάλου.

Λίγο μετά θα δημοσιευτεί ανωνύμως στο έντυπο «Βέλος» η έμμετρη διαλογική μονόπρακτη κωμωδία «Το τουρνέ», που διαμείβεται μεταξύ δυο γυναικών, σχολιάζοντας την προσκόλληση στη μόδα και τους κοινωνικούς αποσυμβολισμούς της ενδυματολογικής φιλαρέσκειας.

Η κωμωδία του Σκυριανού Αγαθοκλή Κωνσταντινίδη (1854-1920) «Ιωάννης ο ανόητος σώμαλης» εκδίδεται το 1874 στη Σμύρνη. Με επιδραστικά στοιχεία που παραπέμπουν σε κομέντια ντελ άρτε, πραγματεύεται την αδυναμία ενός αδέξιου τεμπέλη και κακομοίρη να παραμείνει σε οποιαδήποτε δουλειά.

Ο Νικόλαος Φλαμπουριάδης εκδίδει το 1875 το τραγικό δράμα «Μέγας Πέτρος», εμπνευσμένο από την ζοφερή περίοδο της παντοδυναμίας της Ιεράς Εξετάσεως. Πλήρες εθνικοπολιτικών υπαινιγμών κατά της δυναστικής τυραννίας και υπέρ της ελευθερίας, πραγματεύεται τις δολοπλοκίες ενός μεγάλου ιεροεξεταστή, την κάθαρση με το θάνατό του και τη ρομαντική θυσία του ζεύγους που κατετρύχετο. Το έργο αναφέρεται ως πρωτότυπο όμως μάλλον προέρχεται από την ευρωπαϊκή λογοτεχνία, με τον Φλαμπουριάδη να αποκρύπτει τα εγγενή στοιχεία. Το ανέβασμά του καθίσταται τόσο περίπλοκο και απαιτητικό από γραφής, που μάλλον δεν επεχειρήθη²¹.

Το 1875 εκδίδεται η τραγωδία «Η έξωσις των Πεισιστρατιδών» του εντόπιου λογίου δημοσιογράφου και ερασιτέχνη ηθοποιού (μέλος του Φιλοδραματικού Συλλόγου Σμύρνης) Λουκά Νικολαΐδη, που γυμνασιόπαιδο ακόμη πραγματεύεται το θέμα της τυραννοκτονίας εμπνευσμένος από τα ιστορικά γεγονότα, όμως δεν φαίνεται να παρεστάθη. Από επαγγελματικούς θιάσους ανέβηκαν οι μεταφράσεις του στα έργα «Ο μαύρος ιατρός» των Anicet Bourgeois - Dumanoir και «Χρήματα» του Lytton.

Με το δράμα «Κώνστας ο αδελφοκτόνος» εμπνευσμένο από τις δολοπλοκίες της Βυζαντινής περιόδου, στοχεύουσες εν προκειμένω σε θώκο ισχύος αλλά και ερωτική κατάκτηση, σχολιάζει τη διεφθαρμένη εξουσία ο εντόπιος λόγιος δημοσιογράφος Μηνάς Χαμουδόπουλος. Εξεδόθη στη Σμύρνη το 1875 και το παρέστησε ο θιάσος Σούτσα, Ταβουλάρη, Μανούσου «Μένανδρος» στις 5/2/1875.

Το 1876 ο Κ. Πεζόπουλος εκδίδει υπό τον τίτλο «Ανθία και Αβρακόμης ήτοι Απελπισία, τιμή και έρωας» τη θεατρική διασκευή του μυθιστορήματος «Εφεσιακά ή Τα κατ' Άνδειαν και Αβρακόμην» του Ξενοφώντα του Εφεσίου (3^{ος} π.Χ. αιώνας). Υπό το κλίμα του γαλλικού ρομαντισμού πραγματεύεται μια γεμάτη αντιξοότητες αλλά με αίσιο τέλος ερωτική ιστορία ενός ζεύγους, όμως δεν μνημονεύεται παράσταση του. Ο Πεζόπουλος στη Σμύρνη το 1878 θα μεταφράσει από τα ιταλικά το δράμα «Η δυστυχία ή Ιούλιος και Μαργαρίτα».

Η μονόπρακτη κωμωδία μετ' ασμάτων «Κόντε Πανάδα» το 1877, είναι το τρίτο συγγραφικό θεατρικό εγχείρημα του Νικόλαου Φλαμπουριάδη. Σε «μολιερο-

²¹ Σταματοπούλου-Βασιλάκου Χρυσόθεμις, Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή: Κωνσταντινούπολη-Σμύρνη: οκτώ μελετήματα, Αθήνα 2006, σ. 255.

γκολντονικό» κλίμα αναπτύσσονται παράλληλοι έρωτες και μπερδέματα, με αίσιο τέλος υπό τις ευλογίες του πλουσίου καλού θείου και αφέντη. Υπάρχει μνεία παράστασής του στις 12/12/1882 στα Χανιά από το θίασο «Ευτέρπη».

Η τραγωδία της Κυπρίας παιδαγωγού και λογίας Αιμιλίας Λεοντιάδος Κτενά «Άλκηστις», αν και δεν εκδόθηκε, αναφέρεται στον τύπο της εποχής ως το πρώτο ελληνικό θεατρικό²² που θα ανεβεί στην ελληνική σκηνή της Σμύρνης, από τον θίασο του Ταβουλάρη «Μένανδρος» στις 2/12/1878.

Το 1879 τυπώνεται στη Σμύρνη η 6^η έκδοση του έργου «Οδοιπόρος», συγγραφής του Κωνσταντινουπολίτη Παναγιώτη Σούτσου.

Ο Γεώργιος Υπερίδης (1859-1939) λόγιος δημοσιογράφος της Σμύρνης εκδίδει το μυθιστορηματικό δράμα «Ορφανή» το 1879, βασισμένο στο έργο του du Cange «Therese ou l' orpheline de Geneve», με θέμα μια κατατρεγμένη ηρωίδα. Ανέβηκε στις 24/8/1882 ως «Η ορφανή της Σμύρνης» στο θέατρο «Αλάμπρα» της πόλης υπό του θιάσου Ν. Καρδοβίλη - Αντ. Τασσόγλου. Πέραν της ποίησης και της πεζογραφίας, άλλα θεατρικά κείμενα που συνέγραψε ο Υπερίδης είναι το «Κλεονίκη» για το οποίο δεν υπάρχουν περαιτέρω στοιχεία ούτε δημοσιεύτηκε, το κωμικό «Κλέων-Λέων» που το κείμενο λανθάνει αλλά φαίνεται να εκδόθηκε στη Σμύρνη το 1879 και το έμμετρο σατυρικό μετ' ασμάτων «Επί του πλοίου» εκδοθέν το 1880 στην Αθήνα. Με το πλοίο να υποδηλώνει το κράτος, οι αξιωματούχοι τους κυβερνώντες και οι ναύτες τους πολίτες, καυτηριάζει την κακοδιαχείριση της εξουσίας και την καταπίεση του λαού από τους αλαζόνες άρχοντες.

Το 1880 ο Μαρίνος Κουτούβαλης συγγράφει στη Θεσσαλονίκη όπου εργαζόταν ως γιατρός το μυθιστορηματικό δράμα «Δάφνη», το οποίο μάλιστα ανεβαίνει στο θέατρο «Μουσηγέτης» της πόλης με επιτυχία. Πρόκειται για μια περίπλοκη ιστορία δύο ερωτευμένων, με απρόσμενες ανατροπές που τους κρατούν σε απόσταση μέχρι την τελική αποκατάσταση του δικαίου. Το έργο συμπεριλαμβάνεται στον τέταρτο τόμο του περιοδικού «Θεατρική Βιβλιοθήκη» και εκδίδεται στην Κωνσταντινούπολη το 1881.

²² Ωστόσο πρόκειται για γαλλικό με ελληνικό θέμα: Σταματοπούλου-Βασιλάκου Χρυσόθεμις, Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή: Κωνσταντινούπολη-Σμύρνη: οκτώ μελετήματα, Αθήνα 2006, σ.237.

Ο καταγόμενος από την Άνδρο Σμυρναίος λόγιος γιατρός Φραγκίσκος Δελαγραμμάτικας (1841-1909), θα γράψει τρεις έμμετρες τραγωδίες εμπνευσμένες από το Βυζάντιο. Η πρώτη με τίτλο «Λάσκαρις» το 1888 διαδραματίζεται την περίοδο του αυτοκράτορα Ανδρονίκου Β΄, με έρωτες ανεκπλήρωτους, υπονομεύσεις και βλέψεις εξουσίας. Ακολουθεί με βράβευση στον Λασσάνειο διαγωνισμό η «Ανάκτησις της Κωνσταντινουπόλεως» και η έκδοσή της στην Αθήνα υπό τον τίτλο «Μιχαήλ Παλαιολόγος» εντός του 1889. Το 1890 θα γραφεί η «Θεοδώρα», της οποίας απόσπασμα δημοσιεύεται το 1894 στο «Ημερολόγιον της Αμαλθείας». Το δράμα «Μιχαήλ Παλαιολόγος» του Φραγκίσκου Δελαγραμμάτικα συνεκδίδεται το 1889 με μια μονόπρακτη έμμετρη κωμωδία μετ' ασμάτων «Αι απρόοπται συναντήσεις», θεματικής παραλλήλων ερώτων και συμπτώσεων που οδηγούν σε χαρούμενο τέλος για όλους.

Στην παρέλαση της αποκριάς του 1891, παίχτηκε αποτυχημένα από τους ανεπαρκώς προετοιμασμένους συμμετέχοντες, ένα θεατροειδές έμμετρο κείμενο διαλόγων που σατίριζε με τον τίτλο «Ο καυγάς της Γίδας και της Λύρας» τον ανταγωνισμό μεταξύ των εφημερίδων «Αμάλθεια» και «Αρμονία» αντιστοίχως και δημοσιεύτηκε ανωνύμως 6/3/1891 στην δεύτερη.

Εκείνη την περίοδο εμφανίζεται και ανθεί επιτυχώς ως διάφορο θεατρικό είδος και το κωμειδύλλιο, που μοιάζει μετεξέλιξη της κωμωδίας μετ' ασμάτων. Το αντιπροσωπευτικό έργο «Οι έρωτες της Νίνας» αγνώστου Σμυρναίου συγγραφέως, ανεβαίνει στη Σμύρνη χωρίς ιδιαίτερη επιτυχία 7-8/9/1891 από το θίασο Ταβουλάρη «Μένανδρος». Εμπεριείχε 23 τραγούδια, ενώ γραμμένο στη σμυρναϊκή διάλεκτο αναφέρεται στις σμυρναϊκές συνήθειες και την κακομαθημένη ηρωίδα που δεν μπορεί να αποφασίσει μεταξύ προτεινομένων γαμπρών. Ένας από τους απορριφθέντες εκδικούμενος την ξεγελά, πείθοντάς την να κάνει κακή επιλογή ενώ ο ίδιος νυμφεύεται την φίλη της.

Επίσης ανωνύμου είναι και το μονόπρακτο κωμειδύλλιο της ίδιας χρονιάς «Ο ξακουστός μπαρμπέρης», που ανέβασε επίσης ο θίασος «Μένανδρος» το καλοκαίρι του 1891 και μέσα στο 1892 στη Σμύρνη. Η ιστορία προκύπτει από τη συζήτηση μεταξύ μπαρμπέρη και πελάτη που ανακαλύπτουν πως αμφότεροι εκείνη τη μέρα νυμφεύονται την Μαργαρίτα. Ένταση και διαπληκτισμοί ακολουθούν μέχρι να λυθεί η παρεξήγηση οφειλόμενη στη συνωνυμία των μελλουσών νυμφών, για να ακολουθήσουν χαρές και τραγούδια υπέρ του γάμου.

Ο Κυδωνίτης λόγιος Ανδρέας Καβαφάκης συγγράφει το 1895 στη δημοτική το κωμειδύλλιο «Μιράνδα» με θέμα ισπανικό. Συνοδεύεται από επτά ιταλικά τραγούδια και δύο χορωδιακά, μελοποιημένα από τους Μπεκατώρο και Βασίλειο Σιδέρη. Ανέβηκε στις 23/8/1895 σε μια εντυπωσιακή παράσταση από το θίασο «Μένανδρος», ενώ ο συγγραφέας καλείται καταχειροκροτούμενος στη σκηνή και τιμάται.

Στις 7 και 12/3/1896 ανεβαίνει στο «Σπόρτιγκ Κλαμπ» με επιτυχία το δραματικό ειδύλλιο του Λουκά Νικολαΐδη «Η τιμή της κόρης», υπό του θιάσου Αλεξιάδη - Παντοπούλου, ενώ δεν φαίνεται να έχει εκδοθεί.

Στο ίδιο θεατρικό είδος ανήκει και το «Η κόρη της Λιάκουρας» του Νεοεφέσιου Γεώργιου Χριστοφορίδη, που ανέβασε ο θίασος Κωνσταντίνου Φωτιάδη «Αισχύλος» στην παλαιά σχολή της Νέας Εφέσου στις 19/12/1896. Δεν φαίνεται να έχει εκδοθεί.

Το 1897 γράφεται χωρίς μάλλον να έχει εκδοθεί, το δραματικό ειδύλλιο «Κόρη του Σεβδίκιοϊ» από τον δημοσιογράφο Αχχιλέα Κτενά. Η υπόθεση που διεσώθη μέσω καταγεγραμμένης κριτικής, αφορά στον έρωτα δύο νέων που κινδυνεύει από το προξενιό της κόρης μέσω του πατέρα της, για γάμο με πλούσιο γαμπρό που την επιθυμεί. Ο τελευταίος αυτοκτονεί λόγω αποκαλύψεως φόνου που διέπραξε στο παρελθόν, ανοίγοντας το δρόμο της ευτυχίας του ερωτευμένου ζεύγους με τη συναίνεση του πατέρα. Παίχτηκε στη Σμύρνη την ίδια χρονιά ανεπιτυχώς από την Ευαγγελία Παρασκευοπούλου και στις 28/7/1899 με επιτυχία από την Αικατερίνη Βερώνη στο θέατρο «Προκυμαία».

Τον Μάιο του 1898 ο θίασος του Δ. Κοτοπούλη «Πρόοδος», ανεβάζει στο «Σπόρτιγκ Κλουμπ» την εμπνευσμένη από την ελληνική αρχαιότητα τραγωδία σε ιαμβικό στίχο «Ανδρόκλεια»²³, του νεαρού Ούγγρου Αιμιλίου Λόρενς, ενώ ακολουθεί έκδοσή της το 1899 στην Αθήνα. Το 1898 ο Λόρενς συνέγραψε και την τραγωδία «Αυτοκράτειρα Σοφία», με ηρωίδα την σύζυγο του Ιουστίνου Β΄ να δολοπλοκεί κατορθώνοντας να θέσει τον στρατηγό εραστή της ως συναυτοκράτορα, χωρίς όμως να ευοδώνονται όλα τα σχέδιά της. Μάλλον δεν εκδόθηκε, αλλά το 1901 η «Αμάλθεια» δημοσίευσε απόσπασμά της υπό τον τίτλο «Τιβέριος Κωνσταντίνος».

²³ Σταματοπούλου-Βασιλάκου Χρυσόθεμις, Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή: Κωνσταντινούπολη-Σμύρνη: οκτώ μελετήματα, Αθήνα 2006, σ.237.

Ο Λόρενς συνέγραψε επίσης το δράμα «Πρώτη αγάπη» και τον έμμετρο μονόλογο «Η μνηστή του ναύτου»²⁴ το 1899.²⁵

3.3. Θεατρικές εκδόσεις και πρωτότυπη δραματουργία Σμυρναίων κατά τον 20ο αιώνα

Το 1902 ο Μαρίνος Κουτούβαλης συνέγραψε το έμμετρο δραματικό ειδύλλιο «Δίκιο της καρδιάς» και (πιθανόν μετά το 1900) την σμυρναϊκή επιθεώρηση «Μώμος».

Το 1902 στο «Θέατρο Λουκά» ανέβηκε η κωμωδία «Πέτρα σκανδάλου» του Σμωλ Κιπ (ψευδώνυμο του Κ. Παπαντωνίου).

Το 1903 γράφτηκε και ανέβηκε στο «Θέατρο Κοκκόλη» της Σμύρνης το δράμα του Αχιλλέα Κτενά «Στάσα».

Ο Στέλιος Σεφεριάδης συνέγραψε το μονόπρακτο δράμα «Τρελλός από την αγάπη» το 1903. Μετέφρασε την τραγωδία του Σοφοκλή «Οιδίπους Τύραννος» που ανέβασε ο θίασος Κυβέλη στο «Σπόρτιγκ», ενώ εκδόθηκε στη Σμύρνη το 1910 και στην Αθήνα το 1936, καθώς και την τραγωδία του Σοφοκλή «Ηλέκτρα» που εκδόθηκε στην Αθήνα το 1936. Συνέγραψε επίσης και δύο έμμετρα δράματα, το μονόπρακτο «Θυσία της Άρτας» και το τετράπρακτο «Γότθοι».

Το 1903 γεννήθηκε ο Απόστολος Μαγγανάρης ο οποίος έγραψε επιθεωρήσεις και το μονόπρακτο «Μαύρες πεταλούδες», όμως λανθάνουν οι χρονολογίες συγγραφής.

Ο Ανδρέας Σταματιάδης συνέγραψε το 1903 το έργο «Ρόλος του ηθοποιού» που ανέβηκε το 1907 στο «Παρθενών» από τον θίασο της Βερώνη και το «Πτώσις του Γιλδίτζ» που ανέβασε το 1910 ο θίασος Απέργη.

Το 1907 στο «Παρθενών» παίχτηκε το έργο του Νικολάου Νικολαΐδη «Αντίζηλος» από τον θίασο Βερώνη.

²⁴ Χρήστος Σολομωνίδης, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σ. 308.

²⁵ Σταματοπούλου-Βασιλάκου Χρυσόθεμις, Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή: Κωνσταντινούπολη-Σμύρνη: οκτώ μελετήματα, Αθήνα 2006, σσ. 221-296 & Σολομωνίδης Χρήστος: Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σσ. 297-331.

Το 1907 ο Ευάγγελος Παντελίδης συνέγραψε την σατυρική επιθεώρηση «Πανιώνια» που πρωταγωνίστησε ο Τριχάς και ανέβηκε στο θέατρο «Γκαίυ».

Ο Χρήστος Παπαζαφειρόπουλος συνέγραψε το «Σεισμόπληκτου» που πρωτοανέβηκε στο αθηναϊκό θέατρο «Βαριετέ» τον Αύγουστο του 1909 και κατόπιν στη Σμύρνη κατ' επανάληψιν. Συνέγραψε επίσης μεγάλο αριθμό επιθεωρήσεων που παίχτηκαν στη Σμύρνη.

Ο Γεώργιος Σημηριώτης μετέφρασε έμμετρα το 1909 τις τραγωδίες «Αντιγόνη» του Σοφοκλή που πρωτοπαίχτηκε το 1928 από τον Θεατρικό Φοιτητικό Όμιλο και «Μήδεια» του Ευριπίδη. Συνέγραψε επίσης τα έργα «Ερμιόνη» που ανέβασε στη Σμύρνη το 1904 ο θίασος Παρασκευοπούλου στο «Θέατρο Λουκά», το τρίπρακτο δράμα «Φονικό» που ανέβηκε το 1930 στο «Θέατρο Ρώτα» και την κωμωδία «Σκορπιού» που ανέβασε ο Θεατρικός Φοιτητικός Όμιλος το 1928 στο θέατρο «Απόλλων»²⁶.

Ο Άγγελος Σημηριώτης συνέγραψε το ψυχολογικό δράμα «Στάσα Σιδέρη» που ανέβασε το 1909 στο θέατρο «Γκαίυ» ο θίασος Βερόνη - Γεννάδη, το «Φρόσω Νοταρά» που ανέβασε το 1926 ο θίασος Βεάκη, το «Αστραία» που βραβεύθηκε από την Ακαδημία Αθηνών το 1929, την κωμωδία «Το παιγχνίδι του βασιλιά Κανδαύλη» το 1930, το «Οι γάμοι του Ρωμανού του Γ΄» που ανέβηκε το 1931 στο «Λαϊκό Θέατρο Παγκρατίου», το βραβευθέν στο Σταθάτειο διαγωνισμό ιστορικό δράμα «Αντιφωνητή» το 1931, ενώ μετέφρασε εμμέτρως και το «Αγαμέμνων» του Αισχύλου.

Το 1910 ο Σωκράτης Πετρόχειλος συνέγραψε αρχικώς στα γαλλικά και κατόπιν στα ελληνικά ένα δραματικό έργο (άνευ λοιπών στοιχείων).

Ο Στίλπων Πιπτακής συνέγραψε το «Ικανοκρατία» που ανέβηκε στο «Σπόρτιγκ» το 1909, το επιστημονικό δράμα «Φλορεστάν» που ανέβασε στο «Θέατρο του Κορδελιού» ο θίασος Μηλιάδη το 1910 και το «Πατρίς και Έρωσ» που ανέβασε στο «Κραίμερ» ο θίασος Καρδοβίλη το 1911, ενώ μετέφρασε σε απλή καθαρεύουσα την τραγωδία «Εκάβη» του Ευριπίδη.

²⁶ Σολομωνίδης Χρήστος, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σσ. 317-318.

Ο Στέλιος Σπεράντσας συνέγραψε μετά το 1900 τα κείμενα του μελοδράματος «Στη χώρα του καλού άρχοντα» με μουσική του Ν. Λάβδα, των μονοπράκτων μελοδραμάτων «Ίκαρος», «Δόξα των Ψαρών», «Μαύρη πεταλούδα» σε μουσική του Δ. Λαυράγκα, του διπράκτου μελοδράματος «Του φεγγαριού λουλούδι» μελοποιημένου από τον Θεόδωρο Καρυωτάκη, των τριπράκτων μελοδραμάτων «Κρίνο στ' ακρογιάλι» και «Αμφιτρύων» και του τετραπράκτου μελοδράματος «Κασσιανή» μελοποιημένων από τον Γ. Σκλάβο. Εξέδωσε επίσης για το παιδικό θέατρο μια συλλογή 17 μονοπράκτων υπό τον τίτλο «Η σκηνούλα μας» και το τρίπρακτο δράμα «Το κορίτσι με τα γαλάζια σανδάλια».

Ο Άγγελος Προκοπίου (Αλεξάνδρεια 8/1909 - Αθήνα 13/5/1967) συνέγραψε τα δράματα «Θεοδώρα», «Αχεναντόν», «Μυστήριο», «Γέννησις» και «Βολταίρος», ενώ δημιούργησε και την ταινία «Δαφνί».

Ο Πλάτων Ροδοκανάκης συνέγραψε μετά το 1900 το «Άγιος Δημήτριος» που ανέβασε η Μαρίκα Κοτοπούλη, τα μονόπρακτα «Πιερόττοι», «Θεατρίνα» και «Τσακάλι» που ανέβασε στην Αθήνα το 1912 η Κυβέλη και στην καθαρεύουσα το «Κριμχίλδα» που δεν φαίνεται να παίχτηκε ποτέ.

Ο Λαΐλιος Καρακάσης υπήρξε διάσημος πολυγραφότατος θεατρικός συγγραφέας, ιδίως στην επιθεώρηση σε συνεργασία με τον Σύλβιο. Από τις επιθεωρήσεις αναφέρονται ενδεικτικά οι «Σμυρνέικος παπαγάλος», «Λεξικό», «Κούκλες μας», «Βαβυλωνία», «Καφέ σαντάν», «Πετεινός», «Τζαζ μπαντ», «Σμυρνέικα γέλια» και «Πανελλήνιο», ενώ μετέφρασε και έργα του Αριστοφάνη.

Ο Σύλβιος (Ανδρέας Παπαδόπουλος) ο έτερος του θρυλικού διδύμου, πέραν των προαναφερθέντων συνέγραψε τις επιθεωρήσεις «Καπριτσόζα», «Μέσα όλοι», «Παριζιάνα» και «Ζέππελιν», τα δράματα «Δύναμη της αγάπης» και «Ονειρο της φυλής», τα μονόπρακτα «Λοταρία δωρεάν», «Μαγνητισμός», «Απάχικο καμπαρέ», «Κούκλες της Αθήνας», «Παραμύθι της Σμύρνης» και εξέδωσε παιδικά θεατρικά έργα υπό τον τίτλο «Θέατρο του παιδικού κόσμου».

Ο Γρηγόριος Μαηδώνης εξέδωσε το 1913 στη Σμύρνη το τετράπρακτο κοινωνικό δράμα «Ματωμένη συγγνώμη» που ανέβηκε από τον Δ. Βερώνη και ξαναπαίχτηκε σε διασκευή του υπό τον τίτλο «Πατέρας» από τον θίασο Νέζερ στην Καβάλα το 1925. Συνέγραψε επίσης τα τετράπρακτα κοινωνικά δράματα «Άσπρο κοτσύφι» και «Δώρα Πάτρη».

Το 1913 ο Γεώργιος Ηλιάδης (με ψευδώνυμο «Τοξότης») συνέγραψε την επιθεώρηση «Τα Σμυρνεία» που ανέβηκε τότε στο «Σπόρτιγκ».

Το 1913 ο Σίμων Κατακουζηνός συνέγραψε και εξέδωσε το τετράπρακτο δράμα «Κρίτων και Λιουδμήλα» που φαίνεται να ανέβηκε στη Σμύρνη, το τρίπρακτο δράμα «Προλήψεις που σκοτώνουν» το 1929 και το δράμα «Αγριολούλουδο» το 1933.

Το 1915 ο Ανδρέας Κουτούβαλης συνέγραψε με τον Σύλβιο την επιθεώρηση «Αθάνατα Παναθήναια» και την ανέβασε στη Σμύρνη ο θίασος Μερτίκα.

Ο Σταύρος Κουκουτσάκης συνέγραψε και ανέβηκαν στη Σμύρνη κατά τον Α΄ παγκόσμιο τα «Κινηματογράφος του 1915», «Κινηματογράφος του 1916», «Κινηματογράφος του 1917», το «Καρνέ 1919» και σε συνεργασία με τον Νέστορα Λάσκαρη το «Κατρακύλα» το 1918.

Ο ζωγράφος Χρήστος Συρράκος συνέγραψε μετά το 1900 τα έργα «Αγριολούλουδο» που ανέβασε το 1918 η Ιατρίδου και «Μαργαριτάρι στο βούρκο» που ανέβασε η Βερόνη το 1919 αμφότερα στη Σμύρνη.

Ο Κώστας Φρυλίγγος μετά το 1900 συνέγραψε το δράμα «Αυγή», επίσης μετέφρασε «Αίαντα» του Σοφοκλή και «Φοίνισσες» του Ευριπίδη.

Ο Δημήτρης Φωτιάδης συνέγραψε το βραβευθέν στον Καλοκαιρινό Διαγωνισμό δράμα «Μάνια Βιτρόβα» που πρωτόπαιξε ο θίασος Ρώτα το 1932, την κωμωδία «Ο κόσμος ανάποδα» που πρωτόπαιξε ο θίασος Κοτοπούλη το 1932 στο θέατρο «Ρεξ», την κωμωδία «Θεοδώρα» που πρωτόπαιξε το 1945 όπως και το ιστορικό του δράμα «Μακρυγιάννης» το 1946 ο θίασος Ηνωμένων Καλλιτεχνών με πρωταγωνιστή τον Βεάκη, τα έργα «Καταχτητές» και «Έχει μπάριμπα στην Κορώνη» και μετέφρασε τους «Ιππείς» του Αριστοφάνη.

Κατά τη διάρκεια του Α΄ παγκοσμίου συνέγραψε ο Σωκράτης Ρωνάς τις επιθεωρήσεις «Σουζάνα» και «Ραβασάκι» και την κωμωδία «Σαλόκι και θέατρο» από κοινού με τον Ανδρέα Κουτούβαλη. Συνέγραψε επίσης το λιμπρέτο στο «Τραγούδι του αηδονιού», ενώ όλα τα έργα του ανέβηκαν στη Σμύρνη.

Ο Νέστωρ Λάσκαρις εκτός των άλλων συγγραφικών του συνεργασιών, συνέγραψε με την Ζωή Αναστασιάδου και τον Γιάννη Αναστασιάδη το «Επιθεώρηση του 1916» που ανέβηκε στο «Θέατρο Σμύρνης» όπως και το έργο του «Κατρακύλα».

Ο Θεοδόσιος Δανηλίδης συνέγραψε με τον Χρ. Παπαζαφειρόπουλο την επιθεώρηση «Καρνάβαλος» το 1917 που παίχτηκε τότε στο «Θέατρο Σμύρνης» και μόνος του μια επιθεώρηση της οποίας ο τίτλος λανθάνει αλλά παίχτηκε το 1920 στο «Τερψιθέα» της Σμύρνης.

Το πατριωτικό «Ξερρίζωμα της φυλής» συνέγραψε ο Παντελής Καψής το 1919 και παρέστησε ο θίασος Δελενάδου στη Σμύρνη.

Ο Γιάννης Αναστασιάδης συνέγραψε την επιθεώρηση «Ζιζάνιο» που πρωτοανέβασε το 1921 στην Αθήνα ο θίασος Ξύδη-Κρασιώτη στο αθηναϊκό «Θέατρο του λαού» και ο θίασος Μερτίκα την ίδια χρονιά στη Σμύρνη στο «Θέατρο Σμύρνης». Το 1923 στην Αθήνα θα παιχτεί στο «Ετουάλ» και στο «Θέατρο του λαού» η επιθεώρησή του «Αποκριάτικο γλέντι». Μαζί με τον Νέστωρα Λάσκαρη συνέγραψαν το «Επιθεώρηση 1916» που ανέβηκε εντός του ιδίου έτους στη Σμύρνη και το «Διαβολόσπιτο» που παίχτηκε το 1917.

Ο Δημήτριος Αργυρόπουλος («Μώμος») συνέγραψε το 1923 το «Κερκυραϊκή επιθεώρηση» που ανέβηκε εκεί την ίδια χρονιά και από κοινού με τον Ανδρέα Ηλιόπουλο την επιθεώρηση «Φωνόγραφος» που ανέβασε ο θίασος Αφεντάκη - Βερόνη στα θέατρα «Κωστάκη» και «Ρεκόρ».

Ο ηθοποιός και συγγραφέας Ιωάννης Στυλιανόπουλος συνέγραψε την οπερέτα «Μια σουρπρίζ» που μελοποίησε ο Σμυρναίος Δ. Μιλανάκης, τις οπερέτες «Μάσκα της αγάπης», «Αχ! Αυτές οι χήρες», «Μια νύχτα θα ξανάρθω», «Βεντέτα» και σε συνεργασία με άλλους τις επιθεωρήσεις «Καραμέλα», «Ναζιάρα» και «Καμπάνα».

Ο Νικόλαος Τουτουντζάκης συνέγραψε τα έργα «Άλκης» που παίχτηκε το 1927 με πρωταγωνιστή τον τεχνοκριτικό Άγγελο Προκοπίου στο Ελληνικόν Ωδείο, «Οι πονεμένοι» στο «Θέατρο Παγκρατίου» από τον θίασο «Οι Νέοι» με πρωταγωνιστή τον Μάνο Κατράκη, «Καϋμοί του Αιγαίου»²⁷ στο θέατρο «Μακέδου» το 1947 από το θίασο «Εταιρία Ελληνικού Θεάτρου» με πρωταγωνιστή τον Τ.

²⁷ Το ίδιο έργο με τον τίτλο «Λιμάνια» είχε κερδίσει στον Καλοκαιρινό διαγωνισμό του «Παρνασσού» το 1938: Χρ.Σολομωνίδης, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σ.323.

Καρούσο, «Μάνα», «Πολιτεία του μόχθου» και το χορόδραμα «Ο Ναύτης και η Κυματούσα». Συνέγραψε επίσης τα παιδικά έργα «Αδάμ και Εύα», «Πονεμένες ψυχές», «Εσπερινός» κ.ά..

Ο Νίκβας Ντόλης (Απόστολος Βασιλειάδης) συνέγραψε μέσα στο 1929 το τρίπρακτο δράμα «Δημοσιογράφος Βεργής», την τρίπρακτη κωμωδία «Διαζύγιο» που βραβεύτηκε εκείνη τη χρονιά στον «Καλοκαιρινό Διαγωνισμό», το «Μαριονέττες», τη μονόπρακτη κωμωδία «Κούνια» και τις μονόπρακτες φάρσες «Λέξη που του χρειαζόταν» και «Όπου την παθαίνει ο κ. υπαστυνόμος» τα οποία παραστάθηκαν όλα.

Ο Νικόλαος Σπ. Σημηριώτης που γεννήθηκε το 1911, συνέγραψε τα τρίπρακτα δράματα «Αδράχτι της Μοίρας» που ανέβηκε σε Ιωάννινα και Κέρκυρα το 1944 και «Καμπάνες της λευτεριάς» που βραβεύθηκε στον Καλοκαιρινό διαγωνισμό, το δράμα «Πολύ φως» και την τρίπρακτη κωμωδία «Φεγγαροβραδυά».

Το 1945 ανεβαίνει στο Εθνικό Θέατρο λίγο μετά τη συγγραφή του, το θεατρικό έργο του Αϊβαλιώτη Ηλία Βενέζη «Μπλοκ C».²⁸

3.4. Εκδόσεις θεατρικών έργων συγγραφής ηθοποιών στη Σμύρνη

Ηθοποιοί γηγενείς ή παρεπιδημούντες επίσης συνέγραψαν ή εξέδωσαν θεατρικά έργα στη Σμύρνη,.

Το 1866 ο Ιωάννης Κ. Ράμφος ενώ συμμετέχει στους θιάσους Μαρκεσίνη - Δελλή και κατόπιν στον «Μένανδρος» του Ταβουλάρη, εξέδωσε το δίπρακτο δράμα «Οι αντερασταί».

Το 1870 περιοδεύοντας με τον θίασο Αλεξιάδη ο Βασίλειος Ανδρονόπουλος (1838-1892) εξέδωσε στη Σμύρνη την τετράπρακτη κωμωδία «Η υποκρινομένη την πριγκηπέσσαν». Στην ιστορία μια νεαρή ζητά οικονομική ενίσχυση από έναν πλούσιο γέρο τσιγκούνη για ένα ίδρυμα και αυτός της αντιπροτείνει να του δοθεί ως

²⁸ Χρ.Σολομωνίδης, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σσ. 297-331.

ανταμοιβή. Προσβεβλημένη ζητώντας εκδίκηση, μεταμφιέζεται σε ρωσίδα τιτλούχο αποσπώντας του χρήματα καθώς αυτός τη θεωρεί επαφή επένδυσης. Στο τέλος αποκαλύπτονται όλα και ο καθένας αναλαμβάνει τις ευθύνες του. Σχολιάζει τη ματαιοδοξία και την υποκρισία σε κοινωνικό επίπεδο, ενώ εμπεριέχει και πολιτικές μορφές κατά της Ρωσίας.

Το 1881 ο αμφιλεγόμενος Κερκυραίος καλλιτέχνης, συγγραφέας, ηθοποιός, τραγουδιστής κ.ά., Κόμης Ανδρέας Δε Κάστρο²⁹ που συχνά οι ιδιορρυθμίες του γίνονταν αφορμή χλεύης και συνήθιζε να παίζει μόνος όλα τα πρόσωπα των έργων του, εξέδωσε το «Η μάρτυς Αικατερίνη και ο ζηλότυπος σύζυγός της». Πρόκειται για ένα «φανταστικοτραγικόν» πεντάπρακτο δράμα το οποίο πραγματεύεται την παράλογη ζήλεια ενός ασώτου που ταξιδεύει έχοντας αφήσει πίσω την ορκισμένη για πίστη σύζυγό του. Αυτή τηρεί τον όρκο της παρόλες τις πιέσεις των συγγενών της που την πληροφορούν για τον έκλυτο βίο του. Όταν αυτός επιστρέφει, θεωρώντας ότι τον απάτησε, τη σκοτώνει μαζί με την αδερφή και τη μητέρα τους, αλλά κατακεραυνώνεται από τη Θεία Δίκη όταν επιχειρεί να ενοχοποιήσει άλλον για το έγκλημα. Ο ιδιάζον καλλιτέχνης θα εκδώσει το 1891 πάλι στη Σμύρνη, το μονόπρακτο κωμειδύλλιο μετά εννέα ασμάτων «Πονηρά γυνή». Κατά τον τίτλο πραγματεύεται μια ηρωίδα που προσεγγίζει έναν γεροσυμφεροντολόγο παριστάνοντας την πλούσια και τον πείθει να της παρέχει ένα μεγάλο ποσό ως προγαμιαίο δώρο. Εν τέλει παντρεύεται τον συμβολαιογράφο που θα σύναπτε την προγαμιαία συμφωνία, αφού πρώτα πείθει τον γεροξεκούτη να την υιοθετήσει επειδή είναι φτωχή και να παντρευτεί μια τίμια ορφανή από ίδρυμα. Στο τέλος όλοι τραγουδούν χαρούμενοι. Πέραν των δυο αυτών έχει συγγράψει και άλλα έργα τα οποία στο σύνολό τους παρουσιάζουν ενδιαφέρον τόσο δραματουργικά όσο και τεχνικά, ενώ εκτός του ιδίου τα ανέβασαν και διάφοροι θίασοι ανά την επικράτεια.

Ο Σμυρναίος Εμμανουήλ Λοράνδος συγγράφει το 1884 στη Σμύρνη συμμετέχοντας στο θίασο Νικολάου Λεκατσά και εκδίδει το 1888 στην Ερμούπολη τη δίπρακτη κωμωδία «Χυδαιοαριστοκρατομαχία». Πραγματεύεται την άνοδο της αστικής τάξης σε αντίθεση με την παρακμή της αριστοκρατίας, μέσω της επιλογής γαμπρού από κόρη ευκατάστατου κτηματία. Οι νεόπλουτες μάνα και κόρη

²⁹ Χρ.Σολομωνίδης, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σ. 122.

επιδιώκουν γάμο με αριστοκράτη, ενώ οι ξεπεσμένοι του είδους υποψήφιοι γαμπροί επιβουλεύονται την περιουσία της νύφης. Η ορθή επιλογή προκρίνεται από τον προσγειωμένο πατέρα της. Δεν είναι γνωστό αν παραστάθηκε το έργο αυτό, ωστόσο ο Λοράνδος εξέδωσε και άλλα θεατρικά εκτός Σμύρνης, κυρίως δε μικρές μονόπρακτες κωμωδίες που συνηθιζόταν τότε να παίζονται στο τέλος δραματικών παραστάσεων.

Σημαντική είναι επίσης η συγγραφή του Σμυρναίου ηθοποιού Λάσκαρη Μπερδέλη, στο τετράπρακτο δράμα «Ο ήρωας Αθανάσιος Διάκος» μετά εθνικών ασμάτων, που εξεδόθη το 1891 στην Αλεξάνδρεια όπου η λογοκρισία φαίνεται εν προκειμένω αρκούντως ανεκτική.³⁰

³⁰ Σταματοπούλου-Βασιλάκου Χρυσόθεμις, Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή: Κωνσταντινούπολη-Σμύρνη: οκτώ μελετήματα, Αθήνα 2006, σσ.283-291.

Δ΄ Κεφάλαιο

Η «ευρωπαϊκή» αναγέννηση του θεάτρου στη Σμύρνη και η χρονολογική διαδρομή των παραστατικών τεχνών

4.1. Πρώτες καταγεγραμμένες παραστάσεις 1657, 1747 και σε θεατρικό χώρο το 1775

Η πρώτη καταγραφή για θεατρική παράσταση στη Σμύρνη αφορά στο γαλλικό προξενείο το 1657, από τον περιηγητή, ιππότη και διπλωμάτη Λαυρέντιο ντ' Αρβιέ. Στη Γαλλία το συγκεκριμένο έργο είχε πρωτοπαιχτεί το 1651 και πρόκειται για το «Νικομήδης» του Πιέρ Κορνέιγ³¹. Οι γυναίκες παρακολούθησαν την παράσταση από τρύπες ανοιγμένες σε διαχωριστικά παραπετάσματα, βάσει του οθωμανικού κανονισμού μεταξύ ανδρών και γυναικών³². Είχε δε τόσο μεγάλη επιτυχία ώστε ξαναπαίχτηκε, μάλιστα κατόπιν σχετικού αιτήματος εκ μέρους Τούρκων, που είχαν υποχωρήσει στις παρακλήσεις των γυναικών τους. Αυτές προκειμένου να υπερκεράσουν σχετικές απαγορεύσεις πέραν της παραμονής τους πίσω από τα διαχωριστικά με τις τρύπες, υποχρεώθηκαν επίσης να μεταμφιεστούν σε γενειοφόρους γέροντες με μακριά μαλλιά και να συνοδεύονται από τους ευνούχους τους.

Η επόμενη καταγεγραμμένη θεατρική παράσταση «Ο Θάνατος του Αμάν» (άνευ λοιπών στοιχείων), έγινε το 1747 από ερασιτέχνες Εβραίους. Στην υπόθεση του έργου ο πρωθυπουργός Αμάν του βασιλιά της Περσίας Αχασβέρ, θέλει να εξοντώσει τους Εβραίους. Όμως η Εβραία ευνοούμενη του Αχασβέρ επηρεάζοντάς τον, επιτυγχάνει τη ματαίωση των σχεδίων του Αμάν και τη θανάτωσή του. Οι Τούρκοι συνέλαβαν τους ηθοποιούς λόγω της απαγορευμένης αναφοράς του έργου σε δολοφονία αξιωματούχου και γλίτωσαν οριακά καθώς χρειάστηκε να δώσουν εξηγήσεις για τη μοίρα του «πτώματος» του δολοφονημένου³³.

Η πρώτη καταγραφή παράστασης σε κλειστό χώρο προορισμένο για θέατρο γίνεται το 1775. Αυτός ο χώρος κατασκευάστηκε και συντηρείτο από ερασιτέχνες

³¹ Γάλλος τραγικός ποιητής (6/6/1606 – 1/10/1684).

³² Χρ.Σολομωνίδης, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σσ. 10-11.

³³ Χρ.Σολομωνίδης, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σσ. 22-23.

ηθοποιούς, μάλλον βρισκόταν στον Φραγκομαχαλά (οδός διαμονής των Φράγκων) και καταστράφηκε στο «Ρεμπελιό της Σμύρνης» στις 3/3/1797. Αλγεινό γεγονός όπου Ζακυνθinoί και Κεφαλλονίτες υπήκοοι της Ενετικής Πολιτείας, προσπαθώντας να παρεισφρήσουν σε υπαίθριο θέαμα τύπου τσίρκου από Αυστριακούς ακροβάτες άνευ αντιτίμου, ενεπλάκησαν με γενίτσαρους φύλακες σκοτώνοντας έναν εξ αυτών. Ακολούθησε ολέθρια σφαγή του ελληνικού στοιχείου³⁴.

4.2. Ο ερασιτεχνικός θίασος και το θέατρο «Μαντάμας» 1824 - 1825

Την 20/2/1824 στη γαλλόφωνη εφημερίδα της Σμύρνης «Spectateur Oriental», εντοπίζονται ευμενή σχόλια «...σαν να ήταν στη Γαλλία...» περί της υποκριτικής ερασιτεχνών σε τραγωδίες όπως «Κάιν» (άνευ λοιπών στοιχείων). Ωστόσο άλλος Γάλλος αρθρογράφος αναφέρει πως συχνά οι τραγωδίες ήταν αστειότερες από τις κωμωδίες λόγω σκηνικής ανεπάρκειας των συμμετεχόντων³⁵.

Αργότερα το θέατρο των ερασιτεχνών στεγάστηκε στο κτήριο της Λέσχης (Casin) και έφερε πάνω από τη σκηνή του το σύμβολο του αναγεννώμενου φοίνικα συνοδευόμενο από το ρητό: «labor improbus omnia vincit» («Η εργασία κατακτά τα πάντα»). Αυτό το θέατρο που αναφέρεται ως της «Madame»³⁶, βρισκόταν επί του σημείου «Μαντάμας χάνι» στον Φραγκομαχαλά. Έτσι προκύπτει βάσει αναφορών στον τύπο της εποχής, περί θεατρικών παραστάσεων του προαναφερθέντος ομίλου ερασιτεχνών, καθώς και για «...μουσική εσπερίδα μετά μπαλέτου παντομίμας υπό τον μουσικό Φίλιππο Οττάβα...»³⁷, στον εν λόγω χώρο³⁸.

Η πρώτη παράσταση που δόθηκε στο θέατρο της «Μαντάμας» σύμφωνα με την εφημερίδα «Spectateur Oriental» της 14/12/1824 είναι η «La donna vendicativa» («η εκδικητική γυναίκα») του Κάρλο Γκολντόνι³⁹. Οι ερασιτέχνες ηθοποιοί κέρδισαν την ευαρέσκεια της γεμάτης αίθουσας από «...το άνθος των διαφόρων εθνικοτήτων της Σμύρνης...» και καταχειροκροτήθηκαν. Ακολουθούν οι παραστάσεις των έργων

³⁴ Ο Κωνσταντίνος Οικονόμου κάνει μνεία για 6.000 θύματα: Δάρδαλης Νικόλαος, «Ρεμπελιό της Σμύρνης, 1797»: <http://kassiani.fhw.gr/asiaminor/Forms/fLemmaBodyExtended.aspx?lemmaID=5978> (ανεκτήθη 19/10/23)

³⁵ Χρ.Σολομωνίδης, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σ. 33.

³⁶ Από την πλούσια Κλάρα ντε Οσπιέ χήρα του Ολλανδού προξένου που κατείχε μεγάλη περιουσία στην περιοχή.

³⁷ Αντίστοιχες αναγγελίες στις εφημερίδες της Σμύρνης «Courrier de Smyrne» και «Spectateur Oriental».

³⁸ Χρ.Σολομωνίδης, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σσ. 45-46.

³⁹ Ιταλός κωμωδιογράφος (Βενετία 25/2/1707 - Παρίσι 6/2/1793).

«La finta ammalata» («Ψευτοάρρωση» (1751)) του Κάρλο Γκολντόνι και «Les Trois Espiègles» («Τα τρία ζιζάνια» (1798)) του Γάλλου θεατρικού συγγραφέα Jean Henri Ferdinand La Martelière⁴⁰, με την ίδια εφημερίδα να γράφει για μεγάλη επιτυχία και πυκνά πλήθη θεατών.

Το 1825 η επιτυχία του ομίλου ερασιτεχνών συνεχίζεται με τις κωμωδίες «Il frapattore» (1745) και «La locantiera» («Η ξενοδόχα» (1753)) αμφότερες του Κάρλο Γκολντόνι, «L'anglais à Paris» («Αγγλικά στο Παρίσι» (άνευ λοιπών στοιχείων)), «Crispin médecin» («Γιατρός Κρισπίν» (1670)) του Noël Le Breton de Hauteroche⁴¹ και το δράμα «Αρταξέρξης» (1730) του Μεταστάσιου⁴². Σε άρθρο της «Spectateur Oriental» στις 21/1/1825 γίνεται θετική μνεία στην υποκριτική των νεαρών που υποδύθηκαν τους γυναικείους ρόλους, ενώ σε άλλα φύλλα εξαιρείται η διαρκώς βελτιούμενη υποκριτική δεινότητα του συνόλου του ερασιτεχνικού θιάσου. Τον Απρίλιο του 1825 ανεβάζουν επίσης με επιτυχία το «Ορέστης» (1783) του κόμη Βιτόριο Αλφιέρι⁴³, μεταφρασμένο το 1820 από τον Αλεξάνδρο Ρίζο Ραγκαβή⁴⁴ στο Βουκουρέστι με επανέκδοση στη Σμύρνη το 1836.

Οι παραστάσεις των γαλλικών και ιταλικών έργων γίνονταν άπαξ της εβδομάδος και οι θεατές αυξάνονταν διαρκώς. Στο έντυπο της «Spectateur Oriental» της 14/4/1825 πέραν της παραστάσεως του «Ορέστη», γίνεται αναφορά σε θέαμα με «...πειράματα φυσικής και εγαστριμυθίας...» που «...προκαλούσαν την περιέργεια και τον θαυμασμό του κοινού...» στο θέατρο «Sober», χώρος για τον οποίο δεν υπάρχουν άλλες αναφορές.⁴⁵

4.3. Επανάκαμψη του ελληνικού πληθυσμού 1828, πρώτη αναφορά θεατρικής συμμετοχής Ελλήνων 1829

Αφήνοντας πίσω τον αντίκτυπο των αλγεινών εμπειριών στη Σμύρνη, από τις εναντίον του φονικές διώξεις για άλλη μια φορά κατά την έκρηξη της ελληνικής επανάστασεως το 1821, ο ελληνικός πληθυσμός επανακάμπτει σταδιακά από το 1828.

⁴⁰ Ψευδώνυμο του Jean Henri Ferdinand Schwingdenhammer (Ferrette 14/7/1761 - Παρίσι 27/4/1830).

⁴¹ Γάλλος ηθοποιός και θεατρικός συγγραφέας (Παρίσι 1617 - Παρίσι 14/7/1707).

⁴² Pietro Antonio Domenico Trapassi γνωστός με το ψευδώνυμο Pietro Metastasio, σημαίων Ιταλός ποιητής και λιμπρετίστας (Ρώμη 3/1/1698 - Βιέννη 12/4/1782).

⁴³ Ιταλός δραματουργός και ποιητής (Αστι 16/1/1749 - Φλωρεντία 8/10/1803).

⁴⁴ Φαναριώτης λόγιος, ποιητής, συγγραφέας, μεταφραστής, πολιτικός, διπλωμάτης, στρατιωτικός, καθηγητής πανεπιστημίου και αρχαιολόγος (Κωνσταντινούπολη 27/12/1809 - Αθήνα 28/6/1892). Αν ισχύει το 1820 ως χρονολογία μετάφρασης, ήταν μόλις 11 ετών.

⁴⁵ Χρ.Σολομωνίδης, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σσ.47-48.

Σημειώνεται δημογραφική άνοδος τόσο του Ελληνορθόδοξου από τον επαναπατρισμό στοιχείου όσο και του υπολοίπου πληθυσμού της πόλης. Τα ελληνικά έντυπα και τα εκπαιδευτικά ιδρύματα αυξάνονται, ενώ οι Έλληνες επαναπροϊστανται της οικονομικής εξέλιξης.⁴⁶

Επόμενη αναφορά σε παράσταση έχουμε πάλι για ερασιτέχνες ηθοποιούς στις 27/6/1829, σε υπαίθριο θέατρο «...ολόγυρα κλειστό με απλά υφάσματα και χαρτιά, πολύ καλά ταιριασμένα...» στο Μπουτζιά, το ωραιότατο προάστιο 9χλμ ανατολικά της Σμύρνης. Παίζουν τις κωμωδίες «Les Deux Billets» («Τα δύο εισιτήρια» (1779)) του Jean-Pierre Claris de Florian⁴⁷ και «Le Retour Imprénu» («Η απροσδόκητη επιστροφή») του Jean-François Regnard⁴⁸. Στις παραστάσεις αυτές που ήταν λίαν επιτυχείς πρέπει να συμμετείχαν και Έλληνες καθώς στο φύλλο της 5/7/1829 στην «Courrier de Smyrne» σχολιάζεται πως οι ρόλοι εξετελέσθησαν τόσο καλά «όσο είναι δυνατό από νέους στους οποίους η Γαλλική γλώσσα δεν είναι οικεία». Στον ίδιο χώρο ακολουθεί η τραγωδία «Αρταξέρξης» του Μεταστάσιου σε «λαϊκή ελληνική», με αποτυχημένη μετάφραση κατά τον κριτικό της γαλλόφωνης εφημερίδας, ενώ αποδίδει τα εύσημα στους ερασιτέχνες ηθοποιούς και κυρίως στον πρωταγωνιστή.

Εκείνη την χρονιά ο ερασιτεχνικός θίασος του θεάτρου της «Μαντάμας» αποκτά πιο τακτικό πρόγραμμα ανεβάζοντας τις παραστάσεις « Les amis du jour» («Φίλοι της ημέρας» (1786)) του Alexandre-Louis-Bertrand Robineau⁴⁹, «Le ci-devant jeune homme» («Ο πρώην νεαρός» (1812)) των Jean-Toussaint Merle⁵⁰ και Nicolas Brazier⁵¹, «Le Mariage forcé» («Γάμος με το στανιό» (1664)) του Μολιέρου⁵², «Une journée à Versailles» («Μια μέρα στις Βερσαλίες») ή «Discret malgré lui» («Διακριτικός παρά τον εαυτό του» (1814)) του George Duval⁵³, «Mémoires d'un colonel de hussards» («Αναμνήσεις ενός συνταγματάρχη των

⁴⁶ Χρυσοθέμιδος Σταματοπούλου- Βασιλάκου, «Το ελληνικό θέατρο στη Σμύρνη μέχρι το 1922»: <https://www.hartismag.gr/hartis-48/afierwma/to-elliniko-theatro-sti-smyrni-mekhri-to-1922> (ανεκτήθη 4/4/23).

⁴⁷ Γάλλος ποιητής και μυθιστοριογράφος (Γκαρντ 6/3/1755 - Σο 13/9/1704).

⁴⁸ Ζαν Φρανσουά Ρενιάρ ο πιο διάσημος μετά τον Μολιέρο Γάλλος κωμικός ποιητής και θεατρικός συγγραφέας (Παρίσι 7/2/1655 - Ντουρτάν 4/9/1709).

⁴⁹ Κατά κόσμον de Beaupoir, Γάλλος θεατρικός συγγραφέας (Παρίσι 4/4/1746 – Παρίσι 5/8/1823).

⁵⁰ Ζαν Τουσεν Μερλ, Γάλλος θεατρικός συγγραφέας και δημοσιογράφος (Μονπελιέ 10/6/1785 - Παρίσι 27/2/1852).

⁵¹ Γάλλος τραγουδιστής και μουσικός (Παρίσι 17/2/1783 - 18/2/1838).

⁵² Γάλλος θεατρικός συγγραφέας και ηθοποιός, θεωρείται ο κορυφαίος κλασικός της Γαλλίας (Παρίσι 15/1/1622 - Παρίσι 17/2/1673).

⁵³ Georges-Louis-Jacques Labiche, Γάλλος θεατρικός συγγραφέας (Valognes 26/10/1772 – Παρίσι 21/5/1853).

Ουσάρων» (1822)) του Eugène Scribe⁵⁴, «Un dernier jour de fortune» («Μια τελευταία μέρα της τύχης» (1823)) των Εζέν Σκριμπ και Louis Emmanuel Dupaty⁵⁵, «Le Diplomate» («Ο διπλωμάτης» (1827)) των Εζέν Σκριμπ και Louis Marie Germain Delavigne⁵⁶, «La Mansarde des artistes» (1824) των Εζέν Σκριμπ και Jean-Henri Dupin⁵⁷ και «Il bugiardo» («Ο ψεύτης» (1750)) του Κάρλο Γκολντόνι. Οι παραστάσεις τελείωναν πριν τις 23.00 και η «Courrier de Smyrne» αφιέρωνε δισέλιδη υποφυλλίδα με την υπόθεση του έργου και εμπειρισταωμένη κριτική. Μέγα θέμα που θα σχολιάζεται επί μακρόν στον τύπο είναι τα ογκωδέστατα χτενίσματα, τουρμπάνια, καπέλα και στολίδια στα κεφάλια των γυναικών, που εμποδίζουν τους ατυχείς όπισθέν τους καθημένους θεατές να δουν τη σκηνή. Τον Δεκέμβριο του 1829 ο θίασος των ερασιτεχνών στο θέατρο της «Madame» ανεβάζει σε μια παράσταση 3 κωμωδίες του Εζέν Σκριμπ.

Ο Γάλλος δημοσιογράφος και ιστορικός Michaud (Ιωσήφ Φραγκίσκος Μισό) αναφέρεται στους Γάλλους της Ιωνίας μετά από επίσκεψή του στη Σμύρνη γράφοντας «...το Χειμώνα του 1830 έδωκαν χορούς κι' έπαιζαν κωμωδίες. Πριν από λίγον καιρό έπαιζαν μια κωμωδία με τον τίτλο «L'ours et le Pacha» («Η αρκούδα και ο Πασάς» (1826) των Εζέν Σκριμπ και Xavier (άνευ λοιπών στοιχείων)), που διασκέδασε πολύ τους κατοίκους του Φραγκομαχαλά...».

Το 1831 ο ίδιος θίασος ερασιτεχνών ανεβάζει το «Le Médecin malgré lui» («Γιατρός με το στανιό» (1666)) του Μολιέρου και το «Mes derniers vingt sols» («Τα τελευταία είκοσι σολ μου» (1824)) των Paul Alexis Raymond de la Croisette⁵⁸ και της Marie Emmanuel Guillaume Marguerite Théaulon⁵⁹. Για τις παραστάσεις του θιάσου στα επόμενα χρόνια, υπάρχει υπαινιγμός του εφημερίου της αγγλικής παροικίας από το 1822 ως το 1834 Arundell, όπου δηλώνει απογοητευμένος για τη ραγδαία κοινωνικοοικονομική εξέλιξη και την εισαγωγή του «ασέμνου ευρωπαϊκού θεάτρου» στη Σμύρνη.

⁵⁴ Εζέν Σκριμπ, Γάλλος θεατρικός συγγραφέας, συνθέτης και λιμπρετίστας (Παρίσι 24/12/1791 - Παρίσι 20/2/1861).

⁵⁵ Γάλλος θεατρικός συγγραφέας, αξιωματικός του ναυτικού και δημοσιογράφος (Blanquefort 31/7/1775 - Παρίσι 30/7/1851).

⁵⁶ Ζερμέν Ντελαβίνι, Γάλλος θεατρικός συγγραφέας και λιμπρετίστας (Ζιβερνί 1/2/1790 - Μονμορενσί 3/11/1868).

⁵⁷ Ανρί Ντιπέν, Γάλλος λιμπρετίστας και δραματουργός, πολυγραφότατος. Συνεργάστηκε με τον Σκριμπ σε 50 περίπου έργα (Παρίσι 1/9/1791 - Παρίσι 5/4/1887).

⁵⁸ Γάλλος θεατρικός συγγραφέας (Παρίσι 14/4/1796 - Παρίσι 10/7/1849).

⁵⁹ Γαλλίδα θεατρική συγγραφέας, επιθεωρητής τελωνείου και στρατιωτικών νοσοκομείων (Εγκ-Μορτ 13/8/1787 - 16/11/1841).

4.4. Πρώτες αφίξεις ξένων καλλιτεχνών 1837

Επόμενη αναφορά περί θεάτρου το 1837 σχολιάζει: «Υπάρχει στη Σμύρνη ένα είδος θεάτρου όπου παίζονται ιταλικά έργα, αλλά το οίκημα, τα σκηνικά, οι ηθοποιοί και το ακροατήριο παρουσιάζουν θλιβερή μάλλον όψη». Είναι του Γάλλοβρετανού καλλιτέχνη και ταξιδιωτικού συγγραφέα Francis Hervé (Φρανσίς Ερβέ) που πέρασε από τη Σμύρνη γύρω στο 1833, απεσταλμένος να καταγράψει ηγετικές φυσιογνωμίες της ελληνικής επανάστασης, κατ' εντολήν του φιλέλληνα Βρετανού στρατηγού Ρίτσαρντ Τσερτς.

Τότε περίπου καταφθάνουν για πρώτη φορά «σαντζέζες» εκ Βοημίας και σκανδαλίζουν τους σεμνότυφους της πόλης, τραγουδώντας κάθε εσπέρα επί εξέδρας στο κοσμικό καφενείο του «Carpetan Paolo» γερμανικά ελαφρά τραγούδια. Μελλοντικά αρκετά γνωστά καφενεία θα μετατραπούν σε αξιόλογες θεατρικές σκηνές.

Ο Antonio Baratta αναφέρει στις εντυπώσεις του για τη Σμύρνη το 1840 πως υπήρχε, όχι για πολύ καιρό, ένα μικρό θέατρο στο οποίο όμιλοι μουσουργών έπαιζαν μεγαλειώδη έργα Ιταλών συνθετών, εκφράζοντας μάλιστα αμφιβολίες ως προς την δυνατότητα επιβίωσης τέτοιων εγχειρημάτων σε μουσουλμανικές πόλεις⁶⁰.

4.5. Το πρώτο μεγάλο θέατρο «Ευτέρπη» 1841, αφίξεις ξένων επαγγελματιών θιάσων

Στις 11/10/1841 η εφημερίδα «Αμάλθεια» αναφέρεται στην ανέγερση θεατρικού κτηρίου μεγέθους αναλόγου του πληθυσμού, στην οδό Ρόδων της συνοικίας Κοπριές, βορειοανατολικά του Φραγκομαχαλά, καθώς και σε πρόσκληση επί διασήμου μελοδραματικού θιάσου εκ Βολωνίας (Μπολόνια). Το θέατρο ονομάστηκε «Ευτέρπη», διέθετε 300 θέσεις, 2 σειρές των 15 θεωρείων, μεγάλη αυλαία κόκκινου υφάσματος, καπνιστήριο και φωτιζόταν με τρικέρια. Εκεί ο ιταλικός θίασος δίνει λίαν επιτυχώς σύμφωνα με άρθρο της «Αστήρ της Ανατολής» στις 13/2/1842 ως πρώτη παράσταση το έργο «Νόρμα» του Μπελίνι, με –ακριβό- εισιτήριο 10 γροσίων.

⁶⁰ Ο Antonio Baratta (Γένοβα 1802 - Τορίνο 1866) Πρόξενος στην Κων/πολη 1826-1831: i-Stamboul, «Ιστορία των ελληνικών βιβλιοθηκών στην οθωμανική αυτοκρατορία»: <https://i-stamboul.irht.cnrs.fr/el/bibliotheque/recit-de-voyage/baratta-antonio-1826-1831> (ανεκτήθη 1/5/23).

Θα ακολουθήσει πληθώρα ευρωπαϊκών λυρικών επαγγελματικών θιάσων με διάσημους ερμηνευτές που λάμπουν επί σκηνής «Ευτέρπης» -υπό διαχείρισεως του Ιταλού Ιωσήφ Καμιλέρι- γοητεύοντας το σμυρναϊκό κοινό, όπως η τραγωδός Adelaide Ristori⁶¹. Οι ερμηνείες των όμορφων θεατρίνων έτερπαν τους νεαρούς Σμυρναίους που συχνά τις υφάρπαζαν προκειμένου να τις νυμφευτούν, προκαλώντας τεράστια προβλήματα στους θιάσους.

4.6. Πρώτες παραστάσεις ελληνικού ερασιτεχνικού θιάσου 1845

Η σμυρναϊκή εφημερίδα «Μελισσηγενής» της 3/2/1845 ανακοινώνει με πηχυαίους τίτλους την πρώτη παράσταση ελληνικού θιάσου στο «Ευτέρπη». Ανεβάζουν την ιταλική κωμωδία «Ο μανιώδης»⁶² σε μετάφραση του Κεφαλλονίτη ηθοποιού και μεταφραστή Χαράλαμπου Μιχαλόπουλου, που τυπώθηκε στη Σμύρνη το 1836. Αντί στοιχείων των ηθοποιών ενεγράφη στην «Αμάλθεια» στις 10/2/1845 ότι «παριστάνεται υπό Ελλήνων τινών».

Τον ίδιο μήνα, ο ίδιος θιάσος στο «Ευτέρπη» ανεβάζει την κωμωδία «Βαβυλωνία» του Δημητρίου Βυζαντίου⁶³. Σύμφωνα με την «Αμάλθεια» της 17/2/1845, «Η παράστασις αυτή επιτυχούσα θαυμασίως, ευηρέστησε μεγάλως το δημόσιον, το οποίον εξήτησε την επανάληψίν της» και όντως ξαναπαίχτηκε.⁶⁴

4.7. Διάφορα θεάματα και ξένοι θιάσοι 1846 – 1851, περιγραφή συνθηκών παράστασης του 1857

Στα χρόνια που ακολουθούν η Σμύρνη κατακλύζεται κυρίως από Γάλλους και Ιταλούς καλλιτέχνες που κομίζουν διάφορα θεάματα. Στις 3/5/1846 η «Αμάλθεια» γράφει για 40μελή Γαλλικό συμφωνικό θιάσο που καταχειροκροτήθηκε στην ευρωπαϊκή λέσχη ώστε να επαναλάβει την παράσταση του και στο θέατρο της πόλης.

Ένα χρόνο μετά στο φύλλο της ίδιας, την 14/2/1847 με τίτλο «Θεατρικά ειδήσεις», προτείνεται παράσταση όπου ο αυλητής κ.Φολκ συμπράττει σκηνικώς

⁶¹ Αδελαΐδα Ριστόρι, Ιταλίδα τραγωδός που συχνά προσφωνείτο ως Μαρκησία (Friuli 29/1/1822 – Τορίνο 9/10/1906).

⁶² Πρόκειται πιθανόν για το έργο «L' amante furioso» (1583), του Raffaello Borghini, Ιταλού δραματουργού, ποιητή και κριτικού τέχνης (Φλωρεντία 1537 - Φλωρεντία 26/12/1588) ή έργο του 1820 αγνώστου, πάνω στο οποίο βασίστηκε ο λιμπρετίστας Jacopo Ferretti (Ρώμη 16/7/1784 - Ρώμη 7/3/1852) για το λιμπρέτο της όπερας του Gaetano Donizetti (Μπέργκαμο 29/11/1797 - Μπέργκαμο 8/4/1848) «Il furioso all'isola di San Domingo» (πρώτη εκτέλεση: Ρώμη 2/1/1833).

⁶³ Πρώτη έκδοση στο Ναύπλιο το 1836 και στη Σμύρνη 1841 και 1843.

⁶⁴ Χρ.Σολομωνίδης, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σσ. 49-59.

μετά του κ.Δεβρέν, εγγαστριμύθου, ταχυδακτυλουργού και εκπαιδευτή πτηνών «...που υπακούουν ως σκύλοι...», στο θέατρο «Ευτέρπη» με εισιτήριο 8 γροσιών. Αλλού η «Εφημερίς της Σμύρνης» αναφέρει την άφιξη του γαλλικού θιάσου «Deglaimont», που παίζει με πλείστη επιτυχία γαλλικά «Vaudeville ή Vodvil»⁶⁵.

Το 1850 η Σμύρνη αναβιβάζεται σε «πασαλίκι» (διοίκηση), με πρώτο της διοικητή τον Χαλίλ πασά, γεγονός που την αναβαθμίζει περαιτέρω.

Εκτός των παραστάσεων και συναυλιών τους οι ευρωπαϊκοί θίασοι συνηθίζοταν να προσλαμβάνονται και από τα καφέ της πόλης για μουσικές βραδιές. Στις 26/5/1850 η «Εφημερίς της Σμύρνης» φέρει αγγελία όπου ο κ. Κιουζές Καλούμενος, ιδιοκτήτης του καφενείου «Bella vista», καλεί το «σεβαστόν δημόσιον» να στηρίξει με την προσέλευσή του παραστάσεις ιταλικού θιάσου με μουσικούς και τραγουδίστριες, που δίδονται κάθε βράδυ Τετάρτης, Σαββάτου και Κυριακής.

Η ίδια εφημερίδα τον Νοέμβριο του 1850 αναπτύσσει εμπειριστατωμένη θετική κριτική του βιολονίστα Σιλβέστρο Νικοσία, μετά από μουσική συμφωνία που γοήτευσε το σμυρναϊκό κοινό στο θέατρο «Ευτέρπη».

Το 1851 η «ιταλική μελοδραματική εταιρία» κατόπιν παραστάσεων στην Πάτρα καταφθάνει στη Σμύρνη και ενθουσιάζει το κοινό με τα έργα του Giuseppe Verdi⁶⁶ ιδιαίτερος με το μελόδραμα «I due Foscari»⁶⁷.

Συντάκτης της «Νέας Πανδώρας» (πιθανόν ο Αλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβής) επισκέπτεται τη Σμύρνη τον Μάρτιο του 1857 και θα γράψει στο περιοδικό τις εντυπώσεις του, συμπεριλαμβάνοντας και την εμπειρία του από παράσταση ταχυδακτυλουργού: «...και εκείθεν οδηγήθην εις το θέατρον εις μέρος δηλαδή αυτοσχεδιασθέν εις θέατρον επειδή η Σμύρνη τοιούτον δεν έχει⁶⁸. Εις του θεάτρου λοιπόν τούτου την πύλην είδωμεν ουχί ιστάμενον αλλά καθήμενον πωγωνίαν σκοπόν φέροντα μακρόν γιαταγάνιον...και πυροβόλα 2...λέγοντα (με θράσος)...προς το συμπιεζόμενον πλήθος «γιαβάς γιαβάς». Το δε πλήθος συνέκειτο εκ παντοίων φυλών, προς δε και εξ Οθωμανών ουκ ευαρίθμων, οίτινες ήρχοντο να καταθελχθώσιν ουχί υπό τραγωδίας ή κωμωδίας ή μελοδράματος αλλ' υπό ψηφοπαίκτου και τούτου ελεεινού».

⁶⁵ «Βωδεβίλια»: γαλλικό ελαφρό θέατρο/θεατρικό δρώμενο, αρχικώς κωμικό, του 19ου αιώνα κυρίως, διανθισμένο με χορό και τραγούδι ή ποικίλο θέαμα. Ο Πανάς τα είχε μεταφράσει «πεζωδιές» και ίσως αποτελούν πρόδρομο του ελληνικού κωμειδυλλίου).

⁶⁶ Λε Ρονκόλ 10/10/1813 - Μιλάνο 27/1/1901

⁶⁷ «Οι δύο Φοσκάρι» (1844), σε λιμπρέτο του Φραντσέσκο Μαρία Πιάβε, βασισμένο στο ομώνυμο ιστορικό έργο του λόρδου Βύρωνα.

⁶⁸ Δεν γνώριζε την ύπαρξη του θεάτρου «Ευτέρπη»;

4.8. Θέατρο «Καμεράνο» 1862, άφιξη του ελληνικού θεάτρου 1865 και παραστάσεις μέχρι το 1869

Με το αυτοκρατορικό διάταγμα «χαι ι χουμαγιούν» (1856) και τους Εθνικούς Κανονισμούς 1860-62 που παρείχαν στους χριστιανικούς πληθυσμούς ανάσες θρησκευτικώς και πολιτικώς, επέρχονται πολύ θετικές ανακατατάξεις για τους δραστήριους Έλληνες της Ιωνίας σε οικονομικοκοινωνικό και κατ'επέκτασιν σε πνευματικό επίπεδο, επηρεάζοντας και τα θεατρικά πράγματα των τελευταίων δεκαετιών του 19^{ου} αιώνα⁶⁹.

Το 1862 χτίζεται στην περιοχή Φασουλά παρά του αγγλικού προξενείου από τον Ιταλό αρχιτέκτονα της Σμύρνης Καμεράνο, το ομώνυμο του θέατρο, όπου μετεκλήθησαν οι διαπρεπέστεροι ευρωπαϊκοί θίασοι της εποχής. Πολυτελέστατο λιθόκτιστο τριώροφο κτήριο μεγαλύτερο του «Ευτέρπη», αμφιθεατρικό με ευρυτάτη πλατεία και 17 θεωρεία που ανήκαν σε 30 επιφανείς σμυρναϊκές οικογένειες. Ήταν φωτιζόμενο με φωταέριο και διέθετε 3 εξόδους σε διάφορους δρόμους. Είχε άδοξο τέλος αφού κάηκε ολοσχερώς το 1884, αφήνοντας ως μνήμη μέχρι και το 1922 στην παρακείμενη οδό το όνομα «Καμμένου Θεάτρου».⁷⁰

Οι ευρωπαϊκοί θίασοι εξαίρετοι μεν, όμως δεν πληρούν την εθνική συνείδηση του ελληνικού στοιχείου της πόλης που διψά για ελληνικό θέατρο και οι συγκυρίες θα το φέρουν πλέον στο προσκήνιο. Στην Ελλάδα οι νεοσύστατοι επαγγελματικοί θίασοι απαξιώνονται από τους αστούς που αντιγράφουν τις ευρωπαϊκές συνήθειες και επιλέγουν τα ξένα θέατρα. Η ανάγκη της επιβίωσης θα συναντηθεί με την ανάγκη του εθνικού νάματος στη γη της Ιωνίας⁷¹.

Το 1865 δύο άσημοι Ζακυνθinoί ηθοποιοί ο Ιωάννης Μαρκεσίνης και ο Δημήτριος Δέλλης μαζί με άλλους άγνωστους θεατρίνους, αποτελούν μάλλον τον πρώτο ελληνικό περιοδεύοντα θίασο που δίνει παραστάσεις στη Σμύρνη στο «Ευτέρπη» και σημειώνουν μάλιστα επιτυχία.

Τον Ιανουάριο του 1866 ο Μαρκεσίνης καλεί τον Διονύσιο Ταβουλάρη⁷² να παίξει στο ίδιο θέατρο, ο οποίος καταφθάνει επικεφαλής αξιόλογου και πολυπληθούς θιάσου με τους Σοφία Πανά (αργότερα σύζυγος του Δ. Ταβουλάρη), Ιωάννα

⁶⁹ Σταματοπούλου-Βασιλάκου Χρυσόθεμις, Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή: Κωνσταντινούπολη-Σμύρνη: οκτώ μελετήματα, Αθήνα 2006, σ. 185.

⁷⁰ Χρ. Σολομωνίδης, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σσ. 62-65.

⁷¹ Σταματοπούλου-Βασιλάκου Χρυσόθεμις, Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή: Κωνσταντινούπολη-Σμύρνη: οκτώ μελετήματα, Αθήνα 2006, σ. 185.

⁷² Σημαινών ηθοποιός και θιασάρχης (Ζάκυνθος 1842 - Αθήνα 1928).

Προβατάρη (αργότερα σύζυγος του Γεωργίου Νικηφόρου), Μαρία Σάιλλερ (αργότερα σύζυγος του Γεωργίου Πετρίδη), Αικατερίνη Σάιλλερ (αργότερα σύζυγος του Γ. Δρακοπούλου), Ελένη Ράμφου, Ιωάννη Μαρκεσίνη, Δημήτριο Δέλλη, Αντώνιο Τασόγλου, Γεώργιο Νικηφόρο, Ι. Ρετηνιώτη, Βασίλη Ανδρονόπουλο, Ιωάννη Ράμφο, Μιλτιάδη Στεφανίδη, Σωτήριο Καρτέσιο, Εμμανουήλ Χέλμη και Ι. Γκόφα. Ακολουθεί πανδαιμόνιο, που αναγκάζει τα ταμεία του θεάτρου να κλείνουν εξαιρετικά νωρίς, έχοντας εξαντλήσει κάθε περιθώριο κάλυψης της αθρόας προσέλευσης των Σμυρναίων που λαχταρούσαν να απολαύσουν επί σκηνής τους ομοεθνείς ηθοποιούς. Στις 21/1/1866 η «Αμάλθεια» κατόπιν διθυράμβων παροτρύνει την «εταιρία Ελλήνων ηθοποιών» να μεταφερθεί στο μεγαλύτερο από το «Ευτέρπη» θέατρο «Καμεράνο». Εκεί είχε την ατυχία να παίζει συγχρόνως, ο εξαιρετός ιταλικός θίασος «Compania D'Inoigi», που εν τέλει αναγκάστηκε να αποσυρθεί λόγω της επιτυχίας του ελληνικού θιάσου που όντως μετακόμισε στο «Καμεράνο». Έπαιξαν μέχρι το καλοκαίρι και επέστρεψαν τον Νοέμβριο της ίδιας χρονιάς με άλλες παραστάσεις στο «Ευτέρπη». Η «Αμάλθεια» στις 25/11/1866 γράφει: «Η εταιρία Ελλήνων ηθοποιών ήρχισεν...την παράστασιν διαφόρων δραμάτων και κωμωδιών εις την γλώσσαν μας. Ήδη παρέστησαν οι Έλληνες ηθοποιοί τον «Οθέλλον» (1603), σημαντικό έργο του Σαίξπηρ, την «Κόρη του Ραββίνου» ή «Έρως και Θρησκειά» και τους «Ζώντες τεθαμμένους». Το κοινόν συνεχώς ενθαρρύνει τας ελληνικάς παραστάσεις». Άλλα έργα που ανέβασε ο θίασος Ταβουλάρη και σχολιάζονται στις Σμυρναϊκές εφημερίδες είναι «Αρταξέρξης», «Πύργος του Νελ» (1832) του Αλεξάνδρου Δουμά (πατρός)⁷³ σε συνεργασία με τον Frédéric Gaillardet (άνευ λοιπών στοιχείων), «Άμλετ» (1599-1600) του Σαίξπηρ, «Μανιώδης», «Μοσχομάγκας των Παρισίων» του Ωβινύ⁷⁴, «Τραβιάτα» του Βέρντι⁷⁵, «Κυψελίδα» (1858, Λειψία) και «Δοξαπατρή»⁷⁶ αμφότερα του Δημητρίου Ν. Βερναρδάκη⁷⁷ κ.ά.. Ο θίασος Ταβουλάρη επανακάμπτει τις χρονιές 1887-88, 1891, 1895, 1898 και 1906⁷⁸.

⁷³ Γάλλος συγγραφέας, μυθιστοριογράφος, θεατρικός συγγραφέας και αρθρογράφος (Βιγιέρ Κοτρέ 24/7/1802 - Σεν Μαριτίμ 5/12/1870).

⁷⁴ Théodore Baudouin d'Aubigny, Γάλλος δραματουργός και συγγραφέας (Παρίσι 19/8/1786 - Παρίσι 1866).

⁷⁵ Ο Βέρντι βάσισε την ιστορία της «Τραβιάτα» πάνω στο «Η κυρία με τις καμέλιες» (1848) του Αλεξάνδρου Δουμά (υιού) (Παρίσι 27/7/1824 - Μαρλί-λε-Ρουα 27/11/1895), το οποίο μετέτρεψε το 1852 σε θεατρικό και πιθανόν πρόκειται γι' αυτό το έργο.

⁷⁶ Πρωτοεκδόθηκε στο Μόναχο το 1857 και κατόπιν στην Αθήνα το 1868.

⁷⁷ Λόγιος, θεατρικός συγγραφέας και καθηγητής ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (Αγία Μαρίνα Λέσβου 3/12/1833 - Μυτιλήνη 25/1/1907).

⁷⁸ Σταματοπούλου-Βασιλάκου Χρυσόθεμις, Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή: Κωνσταντινούπολη-Σμύρνη: οκτώ μελετήματα, Αθήνα 2006, σσ. 186-187.

Στις 27/1/1867 η «Αμάλθεια» καυτηριάζει αυτό που ονομάζεται στη θεατρική γλώσσα «αρπαχτή» και μάλλον διεφάνη στις παραστάσεις του θιάσου Ταβουλάρη. Προχειρότητα και ασυνέπεια εφ' όλης της ύλης, από την υποκριτική, την εκμάθηση του κειμένου, τα κοστούμια, το δραματολόγιο, το περιεχόμενο των έργων, την ποιότητα συγγραφής κ.ά., που θα σχολιασθούν στον τύπο, καταδεικνύοντας πως το Σμυρναϊκό κοινό έχει πλέον οξυμένο αισθητήριο.

Τον Σεπτέμβριο επιστρέφει η «ελληνική δραματική εταιρία» με προεξάρχοντες τους Διονύσιο Ταβουλάρη, Σπυρίδωνα Ταβουλάρη⁷⁹ και τον Μιχαήλ Αρνιωτάκη⁸⁰. Ανεβάζουν στο θέατρο «Καμεράνο» τα έργα «Κλαβίγγιος» («Κλαβίγκο» (1774)) του Γαίτου⁸¹, «Ληστής» (1781) του Σχιλλέρου⁸², «Ιούλιος Καίσαρ» (1599) του Σακαισπέρου (Σαίξπηρ), «Φαίδρα» (1677) του Ρακίνα⁸³, «Ταρτούφος» (1669) του Μολιέρου, σε μετάφραση του Ιωάννη Ισιδώρου Σκυλίση⁸⁴, «Ορφανή της Σάμου» (1863) («Σαμία ορφανή ή Ο Θρίαμβος της αρετής» του Αλέξανδρου Σταματιάδη⁸⁵ κ.ά.. Οι δραματικές παραστάσεις συνηθιζόταν τότε να κλείνουν με κωμωδίες, κυρίως μονόπρακτες με τίτλους όπως: «Σελήνης ερασταί», «Δικηγορικά γελοία» κ.ά..

Τότε παίχτηκε προκαλώντας θορυβώδεις αντιδράσεις και το έργο «Πάτροκλος» του Αλέξανδρου Ζωηρού⁸⁶. Η τουρκική αστυνομία διέκοψε την παράσταση και απαιτήθηκε εγγυητής «κατσάν αντάμ ντεϊλ» (άτομο που δεν μπορεί να «το σκάσει»), προκειμένου να συνεχιστούν οι παραστάσεις. Ως εγγυητής μπήκε ο Κωνσταντίνος Υπερίδης⁸⁷ και κατόπιν της αδειοδοτήσεως το θέατρο γέμιζε πάλι

⁷⁹ Αδελφός του πρώτου (Ζάκυνθος 1839 - Αθήνα 9/5/1910).

⁸⁰ Απόφοιτος νομικής που εγκατέλειψε το δικαστικό σώμα για το «σανίδι» (Αθήνα 1841 - Αθήνα 1910).

⁸¹ Το πρώτο θεατρικό του Γιόχαν Βόλφγκανγκ Φον Γκκαίτε (Γερμανός φιλέλλην φιλόσοφος, ποιητής, συγγραφέας, δραματουργός, φυσιοδίφης, νομικός κ.ά. (Φρανκφούρτη 28/8/1749 - Βαϊμάρη 22/3/1832)).

⁸² Το πρώτο θεατρικό του Φρίντριχ Σίλερ (Γερμανός ποιητής, συγγραφέας, ιστορικός (Μάρμπαχ 10/11/1759 - Βαϊμάρη 9/5/1805)).

⁸³ Διάσημος Γάλλος λογοτέχνης και δραματουργός (Λα Φερτέ-Μιλόν 22/12/1639 - Παρίσι 21/4/1699).

⁸⁴ Μεταφραστή, εκδότη, δημοσιογράφου και ποιητή (Σμύρνη 1819 - Μόντε Κάρλο 1890).

⁸⁵ Θεατρικός συγγραφέας και μεταφραστής (Σάμος 1838 - 1891) από διασκευή και μετάφραση του έργου «Therese ou l' orpheline de Geneve» (1820) του Ντυκάνζ (Victor Henri-Joseph Brahain du Cange), Γάλλος συγγραφέας και δραματουργός (Χάγη 24/11/1783 - Παρίσι 15/10/1833): Βάλτερ Πούχνερ, «Σαμία ορφανή», Ανθολογία Νεοελληνικής Δραματουργίας, τομ. Β, 1 Από την Επανάσταση του 1821 ως τη Μικρασιατική Καταστροφή, εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα, 2006, σσ.327-336.

⁸⁶ Κωνσταντινουπολίτης γιατρός των ανακτόρων και λόγιος (Βηρυτός 1842 - Κων/πολη 1917).

⁸⁷ Πλούσιος έμπορος και κτηματίας, πατέρας του Γεωργίου Υπερίδη (πολυμαθέστατος δημοσιογράφος (1859 - 1939)), συνεκδότη της «Αμάλθειας» μετά του Σωκράτη Σολομωνίδη (εκδότης, δημοσιογράφος, λογοτέχνης (Σμύρνη 1858 ή 1859 - Αθήνα 1932) πατέρα του Χρήστου Σολομωνίδη).

θεατές, «...πάσης τάξεως και εθνότητος, το δε πλειότερον υφ' Ελλήνων» κατά περιγραφή της «Αμάλθεια» για το θεατρόφιλο κοινό της εποχής.

Το 1869 έρχεται για πρώτη φορά η «ελληνοδραματική εταιρία Σοφοκλής» του Δημοσθένη Αλεξιάδη⁸⁸ με πρωταγωνίστρια την Πιπίνα (Ιωσηφίνα) Βονασέρα⁸⁹. Πρώτη τους παράσταση το έργο «Χίος Δούλη» του Θεόδωρου Ορφανίδη⁹⁰. Η παράσταση και οι ερμηνευτές αποθεώνονται από τον σμυρναϊκό τύπο ενώ ο θίασος συνεχίζει με σειρά παραστάσεων πλήρους επιτυχίας. Στο περιοδικό «Μέντωρ» του Οκτωβρίου 1869, εξαιρείται η ποιοτική εξέλιξη του θεάτρου συγκριτικά με το παρελθόν, προτρέποντας τους Σμυρναίους να το τιμούν με την προσέλευσή τους. Η εφημερίδα «Ευσέβεια» στις 21/10/1869 γράφει: «Η «Ελληνοδραματική Εταιρία» απεδείχθη αξία της αποστολής της, αποφεύγουσα πάσαν υπερβολήν εν τε τη τραγική και τη κωμική παραστάσει. Το κοινόν αμοίβει τας προσπαθείας των Ελλήνων ηθοποιών δια μείζονος συρροής εν τω θεάτρω». Ο Σμυρνιός Ικέσιος Λάτρης⁹¹ γράφει επί του θέματος στην «Αμάλθεια»: «Χαίρομεν, ότι οι δραματικοί θίασοι της μεγάλης ταύτης πόλεως ευδοκιμούνσιν αισίως κατά την δίδαξιν των τραγικών και κωμικών δραμάτων, ασκούμενοι προς το τελειότερον οσήμεραι και επιδίδοντες βαθμηδόν εις τα θεατρικά έργα». Μετά το «Χίος Δούλη», ο ίδιος θίασος συνεχίζει την μεγάλη επιτυχία του με το «Αρματωλοί και Κλέπται» (1853) του Γεωργίου Ζαλόκωστα⁹², με την «Ευσέβεια» να σχολιάζει: «Παρόλο το λόγιο της καθαρεύουσας, είναι ωραιότατη και συγκινεί βαθύτατα με την περιγραφή του βίου, των ηθών και εθίμων των Ελλήνων πολεμιστών. Ιδιαίτερα δε το Σμυρναϊκό κοινό, για το οποίο το ανέβασμα ενός έργου ελληνικού υπήρξε πάντοτε ένα μεγάλης σημασίας θεατρικό γεγονός». Στη συνέχεια ανεβάζουν τις παραστάσεις «Ιουδήθ» (διέπρεψε η Σμαράγδα Γιαννοπούλου) που παρακολούθησαν και πολλοί Εβραίοι της Σμύρνης, «Αρταξέρξης» (ξεχώρισε ο Βασίλειος Ανδρονόπουλος), «Ο ιπότης του ερυθρού οίκου», «Τα θύματα της

⁸⁸ Δημοσθένης Αλεξίου, πρωτοπόρος του νεοελληνικού θεάτρου σημαίων ηθοποιός, θιασάρχης, διασκευαστής έργων, εγκατέλειψε το αστυνομικό σώμα για το «σανίδι» (Ερμούπολη Σύρου 11/1839 - 10/1/1916).

⁸⁹ Ίσως η σημαντικότερη τραγωδός της εποχής της, ιταλικής καταγωγής, ήρθε στην Ελλάδα ακολουθώντας τον μουσικό πατέρα της (Σικελία 1838 - Αθήνα 2/1927).

⁹⁰ Σμυρναίος από γονείς Χιώτες, ηθοποιός (είχε παίξει με επιτυχία στην προαναφερθείσα για το 1845 κωμωδία «Βαβυλωνία» του Δημητρίου Βυζαντίου), ποιητής, συγγραφέας, μεταφραστής, δημοσιογράφος, βοτανολόγος και καθηγητής Πανεπιστημίου (Σμύρνη 1817 - Αθήνα 17/8/1886).

⁹¹ Λόγιος, κριτικός, ιστοριοδίφης και αγωνιστής της επανάστασης πλάι σε Μιαούλη, Τομπάζη, Φαβιέρο κ.ά. (Σμύρνη 1799- Σμύρνη 1881).

⁹² Έλληνας ποιητής, λογοτέχνης, θεατρικός συγγραφέας, φιλόλογος που άφησε τη νομική προκειμένου να συμμετάσχει στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα (Συρράκο Ιωαννίνων 1805 - Αθήνα 15/9/1858).

γαλλικής επανάστασης» του Riccardo Castelvechio⁹³, «Λουκρητία Βοργία» (1833) και «Μαρία Τυντώρ» (1833) αμφότερα του Βίκτωρος Ουγκό⁹⁴, «Κομψευόμενοι» (1659) του Μολιέρου, «Ραδιουργία και Έρωσ» (1783) του Φρίντριχ Σίλερ και «Αριστόδημος». Τα δραματικά έργα έκλειναν οι κωμωδίες «Δικηγορικά γελοία», «Κηδεία και χορός» κ.ά.. Στις παραστάσεις ξεχώρισαν επίσης ο Περ. Αρβανιτάκης και ο Αντ. Τασόγλου.

Ο Ικέσιος Λάτρης σχολιάζει εμβριθέστατα τον 11/1869 στην «Αμάλθεια» τους ηθοποιούς του θιάσου Αλεξιάδη: «Εις τινά μέλη του θιάσου παραινούμεν να αποφεύγωσιν...υπερβολάς και παρεκτροπάς των σωματικών κινήσεων...και της φωνής, απομακρυνομένης υπέρ το δέον της φυσικότητας...δεν αφήνουσιν ελευθεριώτερον το σώμα προς κινήσεις φυσικότερας...επί του προσκηνίου ιστάμενοι και ακούοντες τους λέγοντας, δεν συγκινούνται αναλόγως...πολλοί εκ των ηθοποιών και εν τοις ημετέροις και εν τοις ξένοις θεάτροις, αποβλέπουσιν υπέρ το δέον προς τους θεατάς όπερ απέχει της αναγκαίας φυσικότητας».⁹⁵

Ο θιάσος Αλεξιάδη «Σοφοκλής» κατ' ανάλογη ποιότητα σε έμφυχο υλικό και τεχνικά παρελκόμενα θα ξαναεπισκεφθεί την πόλη τα έτη 1888-89⁹⁶.

4.9. Συμμετοχή γυναικών στο ερασιτεχνικό σμυρναϊκό θέατρο 1869 και θεατρική δραστηριότητα στην εκπαίδευση 1870

Το 1869 συντίθεται ένας «φιλοδραματικός σύλλογος», μάλλον ο πρώτος μικτός ελληνικός θιάσος Σμυρναίων ερασιτεχνών, πράξη πρωτοφανής για την Σμύρνη, που έστερξε ο Ικέσιος Λάτρης γράφοντας στην «Αμάλθεια» 6/12/1869 πως η γυναικεία ενασχόληση με το θέατρο δεν είναι ανήθικη ή μειωτική. Παίζουν σε θεατρικό χώρο στην αρμενική συνοικία και κατόπιν στο «Θέατρο Σμύρνης» («Καμεράνο») τα έργα «Αριστόδημος» και «Έξωσις του Όθωνος». Η εφημερίδα "Ευσέβεια" υποτιμά τις προσπάθειές τους αναφέροντας πως ξεχωρίζουν 7-8 νέοι και νέες, ενώ η "Αμάλθεια" στις 22/11/1869 τους ενισχύει θετικά: «Η εξ εντοπίων νέων και νεανίδων συσταθείσα «Νέα Δραματική Εταιρία» παριστάνει επιτυχώς δράματα ελληνικά εν τω Αρμενικό θέατρο, εν ω προσέρχονται πάμφυλοι θεαταί».

⁹³ Μετάφρασή του εκδόθηκε στη Σμύρνη το 1869: Σταματοπούλου-Βασιλάκου Χρυσόθεμις, Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή: Κωνσταντινούπολη-Σμύρνη: οκτώ μελετήματα, Αθήνα 2006, σ.255.

⁹⁴ Ρομαντικός Γάλλος μυθιστοριογράφος, ποιητής, δραματουργός, δημοσιογράφος, σχεδιαστής (Ντού 26/2/1802 - Παρίσι 22/5/1885).

⁹⁵ Χρ.Σολομωνίδης, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σσ.66-80.

⁹⁶ Σταματοπούλου-Βασιλάκου Χρυσόθεμις, Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή: Κωνσταντινούπολη-Σμύρνη: οκτώ μελετήματα, Αθήνα 2006, σ. 186.

Τη σκυτάλη παίρνουν μέλη του Αναγνωστηρίου Σμύρνης «Η Ομόνοια», συγκροτώντας θίασο που θα ανεβάσουν άπαξ το ιστορικό δράμα «Κλεόδημος ή Αι Ελευθερωμένοι Αθήναι» του Γεώργιου Πραντούνα⁹⁷ και τη μονόπρακτη κωμωδία «Ο Διάβολος», με τα έσοδα υπέρ του συλλόγου. Έχει ήδη πυροδοτηθεί μια καλπάζουσα αλληλεπιδρώσα ντόπια θεατρική παραγωγή. Το 1870 ο «Φιλοδραματικός Όμιλος Σμύρνης» ανεβάζει τη «Γαλάτεια» (1873)⁹⁸ του Σπυρίδωνος Βασιλειάδη⁹⁹, διαχέοντας έντονη επίδραση και αποσπώντας εύσημες κριτικές.

Θα ακολουθήσει τον Μάρτιο του 1870 στο «Θέατρο Σμύρνης» («Καμεράνο») παράσταση του «Οιδίπους τύραννος» σε διασκευή του Ν. Κοντόπουλου, από μαθητές της τελευταίας τάξης της Ευαγγελικής Σχολής, με τον τύπο να σχολιάζει: «Το θέατρον ήτο πλήρες θεατών είπερ ποτέ άλλοτε, η δε απαραδειγμάτιστος ησυχία του πλήθους εκείνου και η διαρκής προσοχή πάντων επί της σκηνης, ήσαν τρανά αποδείξεις ζωηράς και γενικής συμπαθείας προς τους φιλοτίμους νέους».

Το θέατρο χαίρει ευρύας κοινωνικής απηχίσεως εκείνη την εποχή. Η «Αμάθεια» δημοσιεύει τρία εκτεταμένα άρθρα περί θεάτρου της Σαφφούς Λεοντιάδος¹⁰⁰, ενώ στην Ελληνική Λέσχη πραγματοποιεί διαλέξεις επάνω στον Μολιέρο ο Ιωάννης Ισιδώρος Σκυλίσσης.

4.10. Περιοδεύοντες θίασοι 1872-1876

Στην περίοδο μέχρι και τα μέσα του 1872 υπάρχουν αναφορές σε ξένους περιοδεύοντες θιάσους όπως ο ιταλικός μελοδραματικός θίασος «Λαμπρούνα», με ορχήστρα 30 μουσικών οργάνων και εξαιρετους ηθοποιούς που ξεχωρίζει η επιτυχία τους στο έργο «Ρουϊ Μπλας» και ένας γαλλικός θίασος που έπαιζε στο πρώην καφενείο νυν θέατρο του «Καπετάν Πάολο» με μεγάλη επιτυχία το «Κυρία με τας

⁹⁷ Ναξιώτης δικαστικός υπάλληλος, μάλλον μοναδικό του έργο που γράφτηκε και πρωτοπαίχτηκε στο Ναύπλιο το 1830: Ανυπόγραφο, «"Αθήναι ελευθερωμένοι" του Γεωργίου Πραντούνα»: radio-theatre.blogspot.com/2018/03/blog-post.html (ανεκτήθη 8/5/2023)

⁹⁸ Υπάρχει ανακολουθία των πηγών μεταξύ χρόνου συγγραφής και φερόμενου ως προθύστερου χρόνου παράστασης. Πιθανόν το 1873 να είναι χρονολογία έκδοσης και το κείμενο να προϋπήρχε ή να είναι άκυρη: Ανυπόγραφο, «Σπυρίδων Βασιλειάδης (Πάτρα 1845 – Παρίσι 1874)»: <http://theatrokaiaparadosi.thea.auth.gr/%CE%92%CE%B1%CF%83%CE%B9%CE%BB%CE%B5%CE%B9%CE%AC%CE%B4%CE%B7%CF%82.html> (ανεκτήθη 21/7/2023)

⁹⁹ Νομικός, ποιητής, δραματουργός σμυρναϊκής καταγωγής (Πάτρα 18/12/1845 - Παρίσι 11/9/1874).

¹⁰⁰ Σημαινουσα εκπαιδευτικός, λόγια και φεμινίστρια, διατέλεσασα διευθύντρια των παρθεναγωγείων Μεθοδίου Αρώνη (1859) και "Αγίας Φωτεινής" (1863) της Σμύρνης (Λευκωσία 1832 - Κωνσταντινούπολη 1900).

καμελίας». Επίσης τότε, ένας ιταλικός θίασος επ' ονόματι «Παρμετζάνη», υπό τη θεατρική ιδιότητα εξαπάτησε αρκετούς Σμυρνιούς αποσπώντας πάνω από 1.000 λίρες και διέφυγε στο εξωτερικό.

Τον Οκτώβριο του 1872 η «Ελληνοδραματική εταιρία» του Δημοσθένη Αλεξιάδη επανακάμπει με τους Πιπίνα Βονασέρα, Ιωάννα Νικηφόρου, Ελένη Χέλμη, Ελπίς Χαλκιοπούλου, Ελευθέριο Βούλγαρη, Ν. Κυριακού, Γεώργιο Νικηφόρου, Εμμανουήλ Χέλμη, Γ. Τιβέριο και Δημητρόπουλο. Θα ανεβάσουν «Μήδεια» του Ιωάννη Ζαμπέλιου¹⁰¹, «Αρχιληστή Ροβέρτον» (διασκευή των «Ληστών» (1781) του Σίλλερ), «Οι δύο λοχία» (1823) του Théodore Baudouin d'Aubigny, «Υιός της νυκτός» του Victor Séjour¹⁰², «Νύμφη της Μεσσήνης» (1803) του Σίλλερ, τις κωμωδίες «Αμοιβαίοι υπηρέται» του ιατρού Αχχιλέως Ηλιάδου, «Γάμος άνευ νύμφης ή Αγροικογιάννης» του Αλεξάνδρου Ρίζου-Ραγκαβή κ.ά.. Η εφημερίδα «Πρόοδος» της Σμύρνης καθιερώνει στήλες ανάλυσης των έργων και της υποκριτικής των ηθοποιών. Ο ενθουσιασμός για την θέρμη των Σμυρναίων ανταποδίδεται με ευχαριστήριο ποίημα του Δημοσθένη Αλεξιάδη που διανέμεται στους θεατές.

Μέχρι τα τέλη Απριλίου του 1872, που λόγω μιας διενέξεως μετ' επεισοδίων μεταξύ ελληνικής και εβραϊκής κοινότητας η αστυνομία έκλεισε επί μακρόν τις θεατρικές σκηνές και τα κέντρα διασκέδασης, η Σμύρνη κατά την γλώσσα των ηθοποιών θεωρείτο «πρώτης τάξεως θεατρική σκάλα», με αύξισσα προσέλευση ελληνικών και ξένων θιάσων.¹⁰³

Στις 28/1/1873 καταρρέει κατά τη διάρκεια παράστασης το επιθαλάσσιο καφενείο «Κιβωτός», παρασύροντας κάτω από το νερό περίπου 100 θεατές και 4 ιταλίδες ηθοποιούς. Λόγω του πένθους της πόλης ο θίασος του Δημοσθένη Αλεξιάδη διακόπτει και αναχωρεί για Κωνσταντινούπολη¹⁰⁴.

Στις 3/6 της ίδιας χρονιάς το «Λύκειον» Σμύρνης ανεβάζει την τραγωδία «Μεσσίας» (1839) του Παναγιώτη Σούτσου¹⁰⁵ που συγκίνησε εξόχως τους θεατές και ακολούθησε η «λίαν αστεία και ηθική κωμωδία» «Ο πεινασμένος ποιητής».

¹⁰¹ Νομικός, φιλόλογος και έμπρακτος υποστηρικτής του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα (Λευκάδα 1787 - Λευκάδα 1856).

¹⁰² Αμερικανός συγγραφέας που έζησε στη Γαλλία (Η.Π.Α. Νέα Ορλεάνη 2/6/1817 - Παρίσι 20/9/1874).

¹⁰³ Χρ.Σολομωνίδης, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σσ. 81-85.

¹⁰⁴ Χρ.Σολομωνίδης, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σ. 89.

¹⁰⁵ Συγγραφέας, δημοσιογράφος και ποιητής (Κωνσταντινούπολη 1806 - Αθήνα 25/10/1868).

Τη χειμερινή θεατρική περίοδο 1874-75 στο «Θέατρο Σμύρνης» («Καμεράνο») παρεπιδημεί ο Διονύσιος Ταβουλάρης με τον θίασό του που πλέον ονομάζεται «Μένανδρος», συγκαταλέγοντας την αφρόκρεμα των Ελλήνων ηθοποιών: Πολυξένη Σούτσα, Άννα Μανούσου, Ιωάννα Νικηφόρου, Ελένη Χέλμη, Αντώνιος Τασσόγλου, Παντελής Σούτσας, Σπυρίδων Ταβουλάρης, Γ. Νικηφόρος, Ε. Χέλμης, Ν. Ζαννάκης, Ν. Κοκκιβινόπουλος, Ξ. Ισαΐας, Δ. Γερουλάνης. Ανάμεσά τους και η «Ιέρεια της Μελομένης» -όπως απεκαλείτο στον τύπο- Ελένη Αυγερινού, η οποία δίνει τότε και δύο διαλέξεις στη αίθουσα του συλλόγου «Όμηρος» με θέμα «Περί δραματικής υποκρίσεως» και «Περί των επιρροών του θεάτρου επί των κοινωνιών». Το δραματολόγιο του θιάσου εκείνη την περίοδο περιελάμβανε τα έργα του Σίλλερ «Μαρία Στιούαρτ» σε μετάφραση Α. Βαρβέρη, «Λησταί» σε μετάφραση Γ. Παράσχου, «Νύμφη της Μεσσήνης» σε μετάφραση Σούτσου, του Σαίξπηρ «Οθέλλος» σε μετάφραση Ν. Κοντόπουλου, «Άμλετ» σε μετάφραση Περβάνογλου, «Ιούλιος Καίσαρ» σε μετάφραση Δ. Ταβουλάρη, του Ουγκό «Ο Βασιλεύς ευθυμεί» σε μετάφραση Φ. Βουτσινά, «Μαρία Τιντόρ» σε μετάφραση Ιωαν. Ραπτάρχη, του Δουμά «Οι τρεις σωματοφύλακες» σε μετάφραση Φ. Βουτσινά, του Eugène Sue¹⁰⁶ «Ο περιπλανώμενος Ιουδαίος» (1844-45 ή 1849) σε μετάφραση Φ. Βουτσινά¹⁰⁷, «Καίσαρ ντε Βαζάν» σε μετάφραση Α. Καλύβα, του Joseph-Bernard Rosier¹⁰⁸ «Πίστις, Ελπίς και Έλεος» (1853) σε μετάφραση Σταματιάδη, του Michel Pichat¹⁰⁹ «Λεωνίδα εν Θερμοπύλαις» (1825) σε μετάφραση Βλάχου και τα ιταλικά έργα «Μυστηριώδης δήμιος των δέκα ή Διάβολος», «Θεία δίκη», «Σωσσάνα Ίμπερτ» και «Παράφρονες». Από κωμωδίες παίχτηκαν οι: «Το σχολείον των γυναικών» του Μολιέρου, ο «Αγαθόπουλος» (διασκευή του Π. Σούτσου), «Ωδινεν όρος και έτεκεν μύν» (διασκευή του Κωνσταντίνου Οικονόμου), «Ταρτούφος» του Μολιέρου σε μετάφραση Σκυλίση και «Οι μυλωνάδες» σε μετάφραση Καλοθή. Ο τύπος σχολίασε ενθουσιωδώς την ποιότητα των παραστάσεων, την τεχνική αρτιότητα και την υποκριτική του θιάσου. Η παράσταση που απέσπασε τα κορυφαία εύσημα του κοινού

¹⁰⁶ Marie-Joseph Sue, Γάλλος μυθιστοριογράφος γνωστός σαν Ευγένιος Σύης (Παρίσι 26/1/1804 - Αννεσί 3/8/1857).

¹⁰⁷ Μετάφρασή του εκδόθηκε στη Σμύρνη το 1875: Σταματοπούλου-Βασιλάκου Χρυσόθεμις, Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή: Κωνσταντινούπολη-Σμύρνη: οκτώ μελετήματα, Αθήνα 2006, σ. 262.

¹⁰⁸ Ζοζέφ-Μπερνάρ Ρόζιερ, Γάλλος δραματουργός, συγγραφέας και λιμπρετίστας (Μπεζιέ 18/10/1804 - Μασσαλία 15/10/1880).

¹⁰⁹ Γάλλος ποιητής, δραματουργός και συγγραφέας (Βιέννη 18/8/1786 - Παρίσι 25/1/1828). Βάση της έρευνας το «Λεωνίδα εν Θερμοπύλαις» (1825) φέρεται δικό του.

και των δημοσιογράφων ήταν η εκ του γαλλικού μεταφρασμένη «Λεωνίδα εν Θερμοπύλαις».

Στην αρμενική συνοικία επί της οδού Ναζλή, τον χειμώνα του 1875 λειτουργεί αρμενικό θέατρο υπό την διεύθυνση κάποιου Βοσπουραγκιάν.

Τότε επανέρχεται και η «ελληνική δραματική εταιρία» του Δημοσθένη Αλεξιάδη και δίνει παραστάσεις στο «Θέατρον Σμύρνης» («Καμεράνο») με θίασο τις Πιπίνα Βονασέρα, Φιλομήλα Βονασέρα, Ελένη Χέλμη, Σοφία Δημητροπούλου και τούς Γ. Τσίντσο, Εμμ. Χέλμη, Γ. Νικηφόρο, Ελ. Βούλγαρη, Ν. Κυριακό, Χ. Δημητρουλόπουλο, Ν. Καρδοβίλη, Α. Μπίστη, Θ. Πεταλά, Π. Απέργη και Σ. Δημητρόπουλο. Θα ανεβάσουν τις παραστάσεις «Ιωσίας ο ακτοφύλακας» των Narcisse Louis Pierre Fournier¹¹⁰ και Meyer A. (άνευ λοιπών στοιχείων) σε μετάφραση Πιπίνας Βονασέρα, «Άγγελος τύραννος του Πωτανίου» που μάλλον πρόκειται για το «Άγγελος τύραννος της Παδούης» (1835) του Βίκτωρ Ουγκό και «Ο νόθος» του Αλφρέδου Τουρούδ (Γάλλος, άνευ λοιπών στοιχείων) σε μετάφραση του Σμυρναίου Ν. Ψαρρά. Το έργο «Ο νόθος» πρωτοανέβηκε στις 25/1/1876 και καθώς γράφει η «Αμάθεια» στις 5/5/1876 «Το δράμα τούτο, φιλοτίμως υπό του νέου συμπολίτου ημών κ. Π. Ν. Ψαρρά μεταφρασθέν δια τη ελληνικήν σκηνήν της Σμύρνης και το πρώτον από της σκηνής ταύτης επιτυχώς διδαχθέν υπό της δραματικής εταιρίας του κ. Δημοσθένους Αλεξιάδη...».¹¹¹ Σύμφωνα με την εφημερίδα «Πρόοδος» ανέβασαν και το δράμα του Λαμαρτιέρ «Φράγκοι δικασταί ή Το αιματηρόν δικαστήριον των αοράτων» στις 1 και 11/2/1876, που μετεφράσθη στη Σμύρνη το 1876 από τον Αλέξανδρο Κάζδαγλη¹¹². Η κωμωδία «Ο Τουμπελέκας μελετών την γραμματικήν» ανεβαίνει ως ευεργετική παράσταση¹¹³ για τους κωμικούς ηθοποιούς του θιάσου Ελένης Χέλμη, Σοφίας Δημητροπούλου και Γιώργου Νικηφόρου στις 3/2/1876. Άλλη μια επιτυχημένη θεατρική περίοδος στη Σμύρνη κλείνει για τον θίασο και ο Δημοσθένης Αλεξιάδης αποχαιρετά το κοινό τους με θερμότατο άγγελμα στη λήξη της τελευταίας παραστάσεως εν μέσω θυελλωδών χειροκροτημάτων. Η εφημερίδα «Ιωνία» στις 13/2/1876 αντιχαιρετά «Η ελληνικοτάτη Σμύρνη ως δικαίως πολλάκις εχαρακτηρίσθη η πόλις μας, ανέκαθεν

¹¹⁰ Ναρσίς Φουρνιέ, Γάλλος δημοσιογράφος, δραματουργός και μυθιστοριογράφος (Παρίσι 24/11/1803 - Παρίσι 24/4/1880).

¹¹¹ Χρ. Σολομωνίδης, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σσ. 94-96.

¹¹² Σταματοπούλου-Βασιλάκου Χρυσόθεμις, Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή: Κωνσταντινούπολη-Σμύρνη: οκτώ μελετήματα, Αθήνα 2006, σσ. 340-341.

¹¹³ Παράσταση της οποίας τα έσοδα δίδονται αρωγό βοήθημα σε συγκεκριμένο πρόσωπο, συνήθως ηθοποιό.

μετά προθυμίας υπεδέξατο και υποστηρίζει τους μέχρι χθες εξορίστους και μακράν της εστίας περιπλανώμενους ηθοποιούς. Οι ενταύθα ομογενείς εσκήρτησαν πάντοτε επί το ακούσματι της αφίξεώς των και γενναίως συνέδραμον αυτοίς, διδάσκοντας συν άλλοις δραματικούς έργους και τινά διεγείροντα ημίν αισθήματα δι' ων συνεκρατήθη εν εθνική ενότητι ο πολιτικώς διεσπαρμένος και διαμερισμένος Ελληνισμός».¹¹⁴

4.11. Ερασιτεχνική δραστηριότητα 1877

Η ερασιτεχνική θεατρική δραστηριότητα εξακολουθεί πληθωρική και δημιουργικότητα. Στις 8/3/1877 ο «Φιλοδραματικός σύλλογος» ανεβάζει «Λουκρητία Βοργία» με μεγάλη επιτυχία αυτή τη φορά, επιδεικνύοντας μεγάλη καλλιτεχνική βελτίωση συγκριτικά με το σκηνικό εγχειρήμα του 1869. Πλήθη Σμυρναίων σπεύδουν να απολαύσουν τους νεαρούς ερασιτέχνες. Αυτή τη φορά δημοσιεύονται και τα ονόματα των συμμετεχόντων: Αικατερίνη Νικολάου, Μαρία Μιχαηλίδου, Δημήτριος Βαρδόπουλος, Αλέξανδρος Χριστοφίδης, Λουκάς Νικολαΐδης, Θεμιστοκλής Βαρδόπουλος, Αντώνιος Παπάζογλου, Δημοσθένης Σέμψης, Ευστράτιος Πολίτης, Πελοπίδας Αναστασιάδης, Σωκράτης Δεπάστας, η πλειοψηφία των οποίων διέπρεψε μετέπειτα κοινωνικώς. Το εισιτήριο κόστιζε μισό μετζίτι (τουρκικό νόμισμα από άσπρο ασήμι), ενώ των θεωρείων και της 1^{ης}- 2^{ης} θέσεως τρία μετζίτια. Τα έσοδα ήταν 502 μετζίτια που αναλογούσαν σε περίπου 100 χρυσές λίρες και διετέθησαν υπέρ ενισχύσεως των φιλανθρωπικών ιδρυμάτων που τελούσαν υπό δυσπραγία εκείνη την χρονική περίοδο. Η επιτυχία επέβαλλε επανάληψη της παραστάσεως «Λουκρητία Βοργία», ενώ ανέβασαν και το «Γαλάτεια» του Σπ. Βασιλειάδη, την κωμωδία «Πεινασμένος ποιητής» κ.ά..

Εκείνη τη χρονιά 1/7/1877 άνοιξε και το καφενείο του «Λουκά» που έμελε να μετεξελιχθεί στο σημαίων για τα θεατρικά πράγματα της πόλης «Θέατρο Λουκά».

4.12. Περιοδεύουσα θεατρική δραστηριότητα 1878-1882, πληθωρικότατο 1884

Την θεατρική περίοδο 1878-79 επανέρχεται ο θίασος «Μένανδρος» του Διονυσίου Ταβουλάρη, ενισχυμένος με τους ηθοποιούς Στέλλα Σιλβάνου, Ελένη

¹¹⁴ Χρ.Σολομωνίδης, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σσ. 98, 100.

Κοντοπούλου, Γ. Λεκατσά, Ν. Καρδοβίλη, Κ. Παναγιωτόπουλο, Π. Τσούκα και Π. Ρούσσο. Ανεβάζουν πλήθος παραστάσεων από επιλεγμένα έργα και επαναλαμβάνουν τη «Βαβυλωνία» πάντοτε επιτυχώς, γεμίζοντας ασφυκτικά το «Θέατρον Σμύρνης» («Καμεράνο»).

Ο θίασος «Λαμπρούνα» επισκέπτεται την πόλη το 1880 και σχεδόν όλο το καλοκαίρι γοητεύει με τις παραστάσεις του στο θέατρο «Αλάμπρα», με το κοινό να έλκεται ιδιαίτερος από το κωμικό μελόδραμα «Educante di Sorrento» (άνευ περαιτέρω στοιχείων). Στις παραστάσεις απαγορεύεται ο ήχος των ναργιλέδων, όμως επανακάμπει το πρόβλημα των ψηλών καπέλων, αυτή τη φορά των ανδρικών.

Από τον Οκτώβριο του 1881 μέχρι τα μέσα Ιανουαρίου του 1882 ξαναβρίσκεται στην πόλη ο εγγυημένης επιτυχίας θίασος Αλεξιάδη στο θέατρο «Καμεράνο» και ο επίσης επιτυχημένος θίασος Ταβουλάρη στο «Ελδοράδο», έχοντας αμφότεροι τη Σμύρνη σταθερά στο πρόγραμμα των περιοδειών τους.¹¹⁵

Το 1884 ήταν θεατρικώς πληθωρικότατο. Τον Ιανουάριο ο «Πανελλήνιος δραματικός θίασος» του Αλεξιάδη στο κλείσιμο της περιοδείας θα δωρίσει τα έσοδα μιας παράστασης στο Αρσάκειο της Σμύρνης (Κεντρικόν Παρθεναγωγείον). Ολοκληρώνει στις 10/1 με τα δύο πρωτότυπα ελληνικά έργα «Εκθετος του ορφανοτροφείου της αγίας Μαρίας» (Κέρκυρα, 1872) του Σ. Λ. Κοσκινά¹¹⁶ και το κωμικό «Τρεις γαμβροί και μία νύμφη» (άνευ περαιτέρω στοιχείων).

Το ίδιο έτος έρχεται ο Γαλλικός μελοδραματικός θίασος της «Βερνείγ» με την πρωταγωνίστρια Λαπιέρ να δρέπει δάφνες. Θα παρουσιάσουν τα έργα «Μικρός Δουξ» (άνευ λοιπών στοιχείων), «Κώδωνες της Κορνεβίλ» (άνευ λοιπών στοιχείων), «Ταξίδι στην Κίνα» (άνευ λοιπών στοιχείων), «Βοκκάκιος» του Δαλματού συνθέτη Franz Suppé¹¹⁷ σε λιμπρέτο των Καμίλλο Βάλτσελ και Ρίχαρντ Ζενέ, «Καρδιά και χέρι» (άνευ λοιπών στοιχείων), «Κόρη της Μαντάμ Αγκώ» (άνευ λοιπών στοιχείων) κ.ά..

Μέσα στην χρονιά θα περιοδεύσει επίσης ο ιταλικός θίασος «Λαμπρούνα» με πρωταγωνιστές την υψίφωνο Ζανλέτη, τον βαρύτονο Ντετζόρτζιο, τον οξύφωνο Μπρουνέτι, ανεβάζοντας όλα σχεδόν τα τότε γνωστά μελοδράματα: «Φάουστ»

¹¹⁵ Χρ.Σολομωνίδης, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σσ. 101-103, 105.

¹¹⁶ Που μάλλον είναι διασκευή του ομώνυμου έργου του Ιταλού δραματουργού Paolo Giacometti (Novi Ligure 19/3/1816 - Gazzuolo 31/8/1882): <http://digital.lib.auth.gr/record/79595/files/?ln=el>

¹¹⁷ Φραντς φον Σουπέ (Σπλιτ 18/4/1819 - Βιέννη 21/5/1895).

(1859)¹¹⁸ και «Σαπφώ» (1851)¹¹⁹ αμφότερα του Γάλλου μουσικοσυνθέτη Charles-François Gounod¹²⁰, «Μάριο ντε Ροάν» του Γκαετάνο Ντονιτσέτι, «Πουριτανοί» του Μπελίνι, τις όπερες του Βέρντι «Αΐδα» (1871) σε λιμπρέτο του Αντόνιο Γκιζλαντσόνι, «Κώδων του ερημητηρίου»¹²¹, «Τροβατόρε» (1853) σε λιμπρέτο του Σαλβατόρε Καμαράνο, «Ριγκολέττο» (1851)¹²² και «Φόρτσα ντελ ντεστίνο» (1862) αμφότερες σε λιμπρέτο του Φραντσέσκο Μαρία Πιάβε, «Μπάλο ιν μάσκερα» (1859) σε λιμπρέτο του Αντόνιο Σόμα, «Ναβουχοδονόσορ» (1842) σε λιμπρέτο του Τεμιστόκλε Σολέρα κ.ά.. Παίχθηκαν 25 διαφορετικά μελοδράματα, με το θέατρο ασφυκτικά γεμάτο και τακτικό θεατή τον Νομάρχη της Σμύρνης. Τότε καθιερώνει και εξειδικευμένη στήλη για την ανάλυση των θεατρικών δρωμένων η εφημερίδα «Νέα Σμύρνη».

Κάποιες παραστάσεις θα δώσει μια «ελληνοαμερικανική εταιρία» υπό διεύθυνσεως Καρόλου Εϊμπούς και στο «Αλάμπρα» κάνει δύο παραστάσεις μια θεατρική εταιρία επ' ονόματι «Ζανζιβάρ» ενώ το καλοκαίρι διέρχεται περιοδεύων από το θέατρο «Ελδοράδο» (θερινό θέατρο που μετονομάστηκε μετέπειτα σε «Απόλλων») ως επικεφαλής ομάδας ηθοποιών ο Βασίλης Ανδρονόπουλος¹²³.

Το φθινόπωρο του 1884 μοιράζονται οι τρεις ελληνικοί θίασοι «Αισχύλος» του Μιχαήλ Αρνιωτάκη, «Μένανδρος» του Διονυσίου Ταβουλάρη και ο θίασος του χαρακτηρισθέντος το 1882 ως «εκ των Ελλήνων κορυφαίος ηθοποιός» Νικολάου Λεκατσά¹²⁴, που συχνά έδιναν παραστάσεις ταυτοχρόνως. Υπήρχε δε χρόνια αντιπαράθεση μεταξύ Ταβουλάρη και Λεκατσά, σε βαθμό που έπαιξαν τότε στη Σμύρνη την ίδια μέρα «Άμλετ».

¹¹⁸ Σε λιμπρέτο των Γάλλων συγγραφέων Jules Barbier (Ζυλ Μπαρμπιέ, 8/3/1825 - Παρίσι 16/1/1901) και Michel Carre (Μισέλ Καρέ, Besancon 20/10/1821 - Argenteuil 27/6/1872).

¹¹⁹ Πρώτη του όπερα.

¹²⁰ Σαρλ Φρανσουά Γκουνό (Παρίσι 17/6/1818 – Σαιν Κλου 18/10/1893).

¹²¹ Αύρα Ξεπαπαδάκου, «Μελόδραμα εις την Ελληνίδα φωνήν: Ο Ελληνικός Μελοδραματικός Θίασος του Ιωάννη Καραγιάννη: ένας περιπλανώμενος φορέας ελληνικότητας»: file:///C:/Users/user/Downloads/Pages_277-313_Ariadne_17_2011.pdf (ανεκτήθη 17/6/23)

¹²² Βασισμένο στο έργο του Ουγκό «Ο βασιλεύς ευθυμεί».

¹²³ Πραγματικό του όνομα Καλλιμαχόπουλος, που το άλλαξε για να μπορεί να παίζει στο θέατρο κρυφά ενώ υπηρετούσε τη θητεία του, Αιγιώτης εμπειρικός ηθοποιός και συγγραφέας (Αίγιο 1838-Θεσσαλονίκη 1897): Χριστίνα Φύλιππα, «Βασίλης Ανδρονόπουλος (Βασίλης Καλλιμαχόπουλος) – Ο Αιγιώτης ηθοποιός και ένθερμος πατριώτης»: <http://www.tovimatisaigialeias.gr/7523-andronopoulos-vasileios-o-aigiotis-ithoraios-kai-enthermos-patriotis-aigio-1838-thessaloniki-1897> (ανεκτήθη 6/7/2023).

¹²⁴ Ηθοποιός και θιασάρχης με πολυτάραχη ζωή. Χάνοντας πολύ μικρός τους γονείς του και υιοθετούμενος από έναν Άγγλο πλοίαρχο βρέθηκε στο Λονδίνο όπου και σπούδασε θέατρο, ενώ αρχικώς προοριζόταν για ιερέας (Ιθάκη 1847 - Νέα Υόρκη 1913).

Ο θίασος «Αισχύλος» του Αρνιωτάκη έπαιζε στο «Ελδorado» (μετέπειτα «Απόλλων»), ενώ θα ξαναέρθει και το 1886¹²⁵.

Ο θίασος του Λεκατσά αποτελούμενος από τους Ευαγγελινή Παρασκευοπούλου, Φωτεινή Δαλεσίου, Αμαλία Ξανθοπούλου, Γ. Πετρίδη, Ν. Κυριακό, Ν. Παρασκευόπουλο, Π. Τζούκα, Εμ. Λοράνδο, Ε. Παντόπουλο, Ηρ. Χαλικιόπουλο, Κ. Βρόντα, Β. Αργυριάδη, Η. Βρόντα, Α. Λοράνδο, Γ. Γεωργιάδη, Ν. Δημητριάδη, Γ. Μαυροφρύδη, με τον επικεφαλής να ξεσηκώνει κοινό και κριτικούς, ανέβασαν κυρίως έργα του Σαίξπηρ. Ανάμεσα σε άλλα θα παίξουν «Μάκβεθ», «Οθέλλο», «Κλεοπάτρα και Αντώνιος», «Ρωμαίος και Ιουλιέττα», «Έμπορος της Βενετίας»), του Σίλερ «Λησταί», του Ουγκό «Ο βασιλεύς ευθυμεί», του Louizi Cicconi ¹²⁶ «Ένσαρκο άγαλμα» (μεταφρασμένο από τον Χαράλαμπο Άννινο, Κωνσταντινούπολη 1881) κ.ά., κλείνοντας ως συνήθως με μονόπρακτες κωμωδίες όπως «Η Μαργαρώ η Μενιδιάτισσα», «Ο κυρ Κρομμύδας», «Η χυλόπιττα» κ.ά.. Κατόπιν αιτήματος της αγγλικής κοινότητας δόθηκαν και παραστάσεις με τον ρόλο του «Άμλετ» στα αγγλικά, όπως αναφέρει η «Νέα Σμύρνη» στις 18/10/1884. Στο φύλλο της Τρίτης 6/11/1884 αναγγέλεται στην ίδια εφημερίδα πως «Το εσπέρας της σήμερον παρασταθήσεται εις τον «Απόλλωνα» το δράμα «Σάρα και Κάρολος»» ακολουθούμενη από την κωμωδία «Ο κυρ Κρομμύδας». Προαναγγέλλεται δε για την μεθεπομένη (Πέμπτη 8/11) το «...τερπνότετον και λίαν διδακτικόν δράμα «Οι πτωχοί των Παρισίων» εις ό επιτυχάνουσι μεγάλως, άπαντες οι ηθοποιοί...και η χαριεστάτη...κωμωδία «Μαργαρώ η Μενιδιάτισσα». Τα έργα ταύτα επαναλαμβάνονται κατά δικαίαν αναζήτησιν πολλών και η συρροή έσεται μεγάλη»¹²⁷. Στα διαλείμματα των παραστάσεων έπαιζε με την ορχήστρα του ένας πασίγνωστος βιολιστής ονόματι Γκιουζεπάκης Καλλέγιας, του οποίου οι συναυλίες γέμιζαν τις αίθουσες της ευρύτερης περιοχής. Ο θίασος του Λεκατσά θα έρθει πάλι το 1906¹²⁸.

¹²⁵ Σταματοπούλου-Βασιλάκου Χρυσόθεμις, Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή: Κωνσταντινούπολη-Σμύρνη: οκτώ μελετήματα, Αθήνα 2006, σσ. 186-187.

¹²⁶ Λουίτζι Τσικόνι, Ιταλός συγγραφέας (1804 - 25/5/1856): Ανυπόγραφο, «Λουίτζι Τσικόνι»: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Luiji_Cicconi_by_P._Ayres_-_Archivio_Storico_Ricordi_ICON010795.jpg (ανεκτήθη 4/7/2023)

¹²⁷ Εφημερίδα «Νέα Σμύρνη»: https://digitallib.parliament.gr/display_doc.asp?item=33724&seg=1004 (ανεκτήθη: 5/5/2023)

¹²⁸ Σταματοπούλου-Βασιλάκου Χρυσόθεμις, Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή: Κωνσταντινούπολη-Σμύρνη: οκτώ μελετήματα, Αθήνα 2006, σσ. 186-187.

4.13. Το τέλος του θεάτρου «Καμεράνο»

Ο θίασος «Μένανδρος» του Ταβουλάρη με 18 άνδρες (οι 6 κωμικοί) 9 γυναίκες και 2 κορασίδες, ξεκίνησε τον Οκτώβριο στο «Καμεράνο», με το έργο «Θα την κατακτήσω» του Ερνέστ Λεγκουβέ¹²⁹ μεταφρασμένο από τον Δ. Ταβουλάρη. Η αυλαία της περιοδείας εκείνης και οριστική του θεάτρου, θα πέσει ατάκτως μετά την παράσταση του ιστορικού δράματος «Λάζαρος ο βοσκός» του Βουσαρδώ, σε μετάφραση του Π. Τυπάλδου¹³⁰.¹³¹ Η εφημερίδα «Νέα Σμύρνη» της Δευτέρας 5/11/1884 αναφέρεται στο μοιραίο γεγονός ως εξής: «Την αυγήν της χθες Κυριακής, ώραν 4 περίπου...υψώθησαν κολλοσιαίαι φλόγες, φωτίζουσαι τα πέριξ εις μεγάλην απόστασιν, ο δε κρότος των καιομένων ξύλων της στέγης ηκούετο πολύ μακράν. Παρά τας καταβληθείσας μεγάλας προσπαθείας, ολόκληρον το κτίριον εγένετο παρανάλωμα του πυρός...Αι ζημίαι εισί σπουδαιόταται. Απαντα τα φορέματα και τα έπιπλα του θιάσου «Μενάνδρου» αξίας 20.000 φράγκων ως λέγεται, εκάησαν...»¹³².

Ο θίασος του Λεκατσά συνδράμοντας έδωσε ευεργετικές παραστάσεις υπέρ των πυροπαθών ηθοποιών στο θέατρο «Απόλλων», ενώ ακολούθησε περιφορά δίσκου θερμότητας ανταποκρίσεως. Στο φύλλο της 9/11/1884 της «Νέας Σμύρνης» για τον ίδιο σκοπό γίνεται πρόσκληση προς λογίους συμπολίτες και συμπολίτισσες, για συμμετοχή σε δημιουργία εντύπου με εικόνες, ποιήματα, μουσικά τεμάχια ή όποιας «άλλητερπνής πρωτοτύπου ύλης», σε διάφορες γλώσσες...εκ της πωλήσεως του οποίου τα έσοδα θα τεθούν υπέρ των πυροπαθών. Στο ίδιο φύλλο αναφέρεται πως η παράσταση του έργου «Σάρα η εκπεσούσα γυνή»¹³³, ενώ ήταν εξαίρετη, είχε ελάχιστη προσέλευση λόγω κακοκαιρίας¹³⁴.

Ελάχιστες μέρες μετά την καταστροφή του θεάτρου «Καμεράνο», στην πόλη μοχλεύεται ζήτημα αναγκαιότητας άμεσης ανεγέρσεως θεατρικού χώρου. Η πρώτη σελίδα της εφημερίδας «Νέα Σμύρνη» στις 10/11 αφιερώνει εκτενές άρθρο περί της αναγκαιότητας ενός θεάτρου αναλόγου του μεγέθους της Σμύρνης και καταλήγει προσκομίζοντας ως παράδειγμα τους αρχαίους προγόνους οι οποίοι «ωκοδόμουν

¹²⁹ Γάλλος δραματουργός και λογοτέχνης (Παρίσι 16/2/1807 - Παρίσι 14/3/1903).

¹³⁰ Δικαστικός και λογοτέχνης (Ληξούρι Κεφαλονιάς 1814- Κέρκυρα 1883).

¹³¹ Χρ.Σολομωνίδης, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σσ. 105-110.

¹³² Εφημερίδα «Νέα Σμύρνη»: https://digitallib.parliament.gr/display_doc.asp?item=33724&seg=1004 (ανεκτίθη: 5/5/2023)

¹³³ Προφανώς πρόκειται για το «Σάρα και Κάρολος» του θιάσου Λεκατσά στο «Απόλλων», που είχε προαναγγείλει η εφημερίδα για το βράδυ της 6/11.

¹³⁴ Εφημερίδα «Νέα Σμύρνη»: https://digitallib.parliament.gr/display_doc.asp?item=33724&seg=1004 (ανεκτίθη: 5/5/2023)

τοιαύτα (θέατρα) και εις την ελαχίστην κόμην, ταυτοχρόνως μετά του ναού του πολιούχου θεού των και παρ'αυτόν»¹³⁵.

Ανατίθεται στον μηχανικό Τερισσόν Δουβερνόν να εκπονήσει μελέτη προϋπολογισμού αναλόγου έργου και τον καθορίζει σε 5.000 χρυσές λίρες συν την αμοιβή του, ποσό που κρίθηκε αποτρεπτικό. Ο ίδιος αγοράζει οικοπέδο αντί 2.000 λιρών παρακειμένου στο ξενοδοχείο «Λεωνίδας» στην Παράλληλο, με σκοπό να προχωρήσει ιδιωτικώς σε μεγαλεπήβολη επένδυση θεατρικής υπερκατασκευής, προπωλώντας μάλιστα και 14 θεωρεία από 250 έως 400 λίρες έκαστον, όμως όλα παρέμειναν στο σχεδιασμό και μόνον.

4.14. Το ξενοδοχείο «Λεωνίδας», θεατρικές αφίξεις 1885 και συνέχεια διαβουλεύσεων περί ανεγέρσεως θεάτρου

Το ξενοδοχείο «Λεωνίδας» υπήρξε σημείο αναφοράς της παρασκηνιακής ζωής –ροζ ή σκοτεινής και μη- των θεατρικών πραγμάτων, αφού εκεί διέμεναν οι ηθοποιοί των διαφόρων θιάσων και κυρίως των ελληνικών, κατά την διάρκεια των παραστάσεών τους στην Σμύρνη. Άλλα ξενοδοχεία που φιλοξένησαν θιάσους και ανάλογες «δραστηριότητες» υπήρξαν το «Χούκ» και το «Κραίμερ».

Το 1885 μεγάλος ιταλικός μελοδραματικός θίασος με ορχήστρα αξιώσεων υπό την διεύθυνση του αρχιμουσικού Ρίτση, όμως λιγότερο προσεγμένα χορωδία και κοστούμια, καταλύει στο θέατρο «Αλάμπρα» δίνοντας παραστάσεις για μια περίοδο δύο μηνών. Θα ερμηνεύσουν όλα τα γνωστά έργα του συρμού: «Ερνάνη», «Ντον Πασκουάλε», «Ριγκολέττο», «Λουκρητία Βοργία», «Λουτσία ντε Λαμερμούρ», «Ρουί Μπλας», «Τροβατόρε», «Μπάλο ιν μάσκερα», «Φάουστ», «Νόρμα», «Φόρτσα ντελ ντεστίνο», «Κουρέα της Σεβίλλης» κ.ά., με πρωταγωνιστές τους Καλδεράτζη, Βεντούρα, Μαρούκο, Μπονόμη κ.ά.. Ο ανιψιός του Ιταλού βασιλιά Ουμβέρτου πρίγκιπας Λουδοβίκος, που ακολουθούσε ένα τμήμα του ιταλικού στόλου το οποίο ελλιμενίστηκε τότε στο λιμάνι της Σμύρνης, βρέθηκε να παρακολουθεί παράσταση του εν λόγω θιάσου.

Ένα χρόνο αργότερα το αίτημα για νέο μεγάλο θέατρο παραμένει ακόμη στα ευχολόγια και τις διαβουλεύσεις, ενώ ο τύπος δεν έχει σταματήσει να εγείρει διαρκώς

¹³⁵ Εφημερίδα «Νέα Σμύρνη»: https://digitallib.parliament.gr/display_doc.asp?item=33724&seg=1004 (ανεκτήθη: 5/5/2023)

την απαίτηση. Στο σύνολό τους οι εφημερίδες καλούν την δημοτική αρχή να αναλάβει την πρωτοβουλία προτείνοντας και διάφορες ιδέες έκτακτης φορολόγησης, λαχειοφόρων, ίδρυσης μετοχικής εταιρίας κ.ά., προς ανεύρεση των απαραίτητων πόρων. Τον 12/1886 ο δημάρχος της Σμύρνης συγκαλεί τους προκρίτους όλων των εθνικοτήτων της πόλεως που συναποφασίζουν μικρό δασμό στα εξαγόμενα σιτηρά αποδιδόμενου υπέρ ανεγέρσεως θεάτρου, όμως ουδέποτε ετέθη σε εφαρμογή.

Χώροι που φιλοξενούν τις παραστάσεις ξένων και τοπικών ερασιτεχνικών θιάσων αυτήν την περίοδο είναι το θέατρο «Της Προκυμαίας» και το «Αλάμπρα», στου οποίου τη θέση αργότερα θα δημιουργηθεί ο κήπος του «Σπώρτιγκ Κλούμπ».¹³⁶

4.15. Νεοφουείς θίασοι της Σμύρνης 1886 και ελληνοαρμενική αλληλεγγύη

Διάφοροι αρμενικοί θίασοι αναπτύσσουν επίσης μεγάλη δραστηριότητα στη θεατρική ζωή της πόλης. Συγκεκριμένα το καλοκαίρι του 1886 στο θέατρο του Κορδελιού, παίζεται μια τρίπρακτη κωμωδία με τον τίτλο «Αγιάρ Χαμζή», από τον αρμενικό θίασο του Μπεγκλιάν, ενώ έτερος αρμενικός θίασος με διακριτό υψηλό ερμηνευτικό επίπεδο επί σκηνής «Αλάμπρα», σημειώνει μεγάλη επιτυχία ανεβάζοντας τα μελοδράματα και μελοδραμάτια (όπερες και οπερέτες) «Μαντάμ Αγκώ», «Ορφέα στον Τάρταρο», «Ληστές» του Οφφενμπαχ, «Κουρέας της Σεβίλλης», «Ζεϊμπέκου», «Λεμπλεμπιτζή Χορχόρ αγά» του Ντεχρή Τσουχατζιάν κ.ά.. Πρωταγωνιστούν η Σμυρναία υψίφωνος Κοαρίκ Καλλέγια και ο Καρακατζιάν, καθώς και 24 ακόμη συμμετέχοντες. Τις παραστάσεις τους εκτός της μεγάλης αρμενικής κοινότητας παρακολουθούν και οι άλλες εθνότητες, ωστόσο διαφαίνεται μια ιδιαίτερη αλληλεγγύη με τους Έλληνες. Τους δύο λαούς συνδέουν κοινά δεινά εκ μέρους των Οθωμανών και εκδηλώνουν εκατέρωθεν την συμπάρασταση και την ομόνοιά τους. Εν προκειμένω, μετά από καταστροφικό σεισμό στην Πελοπόννησο και δυτική Ελλάδα που διέλυσε τη Μεσσηνία αφήνοντας εκατοντάδες θύματα τον Σεπτέμβριο του 1886, ο αρμενικός θίασος που έπαιζε τότε στο «Αλάμπρα» έδωσε ειδική παράσταση από την οποία συγκεντρώθηκαν 1.600 μετζήτια (περίπου 300 χρυσές λίρες) που επιδόθηκαν στον Έλληνα πρόξενο υπέρ των σεισμοπαθών.

¹³⁶ Χρ.Σολομωνίδης, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σσ. 115-118.

4.16. Πρεμιέρα του ελληνικού μελοδράματος 1886, παραστατική δραστηριότητα μέχρι το 1894

Το 1886 θα εκπροσωπηθεί για πρώτη φορά στη Σμύρνη και το ελληνικό μελόδραμα από τον «Ωδικό Θίασο» με προεξάρχοντα τον βαρύτονο Ροδόπουλο. Το κοινό αγκαλιάζει τον μελοδραματικό θίασο καθώς απολαμβάνει πέραν των γνωστών μέχρι τούδε ξένων έργων («Τραβιάτα», «Αΐντα», «Ριγκολέτο», «Τροβατόρε» κ.ά.) και ελληνικά, όπως το «Υποψήφιος βουλευτής» (1867) του Σπυρίδωνος Ξύνδα¹³⁷. Σχετικό άρθρο της εφημερίδας «Νέα Σμύρνη» εκείνων των ημερών γράφει: «Πρώτην φοράν ακούει η Σμύρνη να εκτελούνται από Έλληνες αοιδούς ελληνικά μουσικά τεμάχια», ενώ άλλο άρθρο αναφέρεται σε συναυλία με οπερικά αποσπάσματα που δόθηκε την ίδια περίοδο, από τον ανερχόμενο τότε διάσημο Σμυρναίο τραγουδιστή Φαρκούα.

Άλλες θεατρικές παραστάσεις που δόθηκαν κατά το 1886 ήταν στο «Ολύμπια» από τον θίασο του Μιχαήλ Αρνιωτάκη, στο θέατρο «Καπετάν Πάολο» (πρώην καφενείο) όπου είχε ξεχωρίσει με την υποκριτική του ο Σ. Δημόπουλος από τον εγχώριο θίασο του Δεπάστα, καθώς και παραστάσεις ενός ερασιτεχνικού θιάσου της πόλης με ένα έργο αγνώστου, υπό τον τίτλο «Ένα σκάνδαλο στη Σμύρνη» βασισμένο σε πραγματικό γεγονός¹³⁸.

Ο διαχειριστής του «Καπετάν Πάολο» στη συνέχεια θα ανεβάσει κάποια θεάματα με σαντέζες από την Ευρώπη, οι οποίες όμως ήταν πολύ αδύνατες για τα πρότυπα των Τούρκων θαμώνων και μετά τα σχετικά παράπονα αντικαταστάθηκαν κατόπιν εισαγωγής ευτραφεστέρων.

Ο προαναφερθείς για την επιτυχία του κατά το 1886 αρμενικός μελοδραματικός θίασος, θα πραγματοποιήσει 40 παραστάσεις και το 1887. Στο «Αλάμπρα» με πρωταγωνίστρια την Kara Kach θα ανεβάσουν κυρίως αρμενικά και τουρκικά έργα όπως «Χαλεμπίζ», «Ζακαράγα», «Πεμπέ κιζ» («Τριανταφυλλένια κόρη»), «Μουσεγιέπ Εβλάε», «Ζεϊμπέκ», «Μέγας Μογγόλος» και κάποια γαλλικά όπως το «Μαντάμ Αγκώ» κ.ά..

Από την πόλη θα περιοδεύσουν το 1887 πλείστοι θίασοι ελληνικοί και ξένοι, όπως ο γαλλικός θίασος «Λασάλ» και ο ιταλικός μελοδραματικός θίασος

¹³⁷ Μουσουργός και κιθαρωδός, εκ των πρωτεργατών της Επτανησιακής μουσικής σχολής (Κέρκυρα 8/6/1812 ή 1814 - Αθήνα 12 ή 25/11/1896): Ανυπόγραφο, «Σπύρος Ξύνδας»:

<https://www.sansimera.gr/biographies/306> (ανεκτήθη 6/8/23)

¹³⁸ Μάλλον στην περίπτωση θιάσου απατεώνων «Παρμετζάνη» το 1872.

«Λαμπρούνα» που επανακάμπτει κομίζοντας νέα έργα: «Ουγενότου», «Τζοκόντα», «Κόμισσα της Αμάλφι», «Λουίζα Μύλλερ», «Απόκρεω εν Νάπολι», «Δον Κάρλο» κ.ά. -πέραν του ήδη γνωστού ρεπερτορίου του- ενώ στη συνέχεια συμπράττει σκηνικώς με έτερο ιταλικό περιοδεύοντα από τη Σμύρνη θίασο, συνθέτοντας μια ομάδα 46 ηθοποιών.

Στο καλοκαιρινό θέατρο «Κογκόρδια» που μετεσκευάσθη ώστε να λειτουργήσει και τον χειμώνα, ο θίασος Ταβουλάρη θα δώσει 30 παραστάσεις μέσα από έναν εκτενή κατάλογο έργων όπως: «Σεβήρος», «Περσεύς και Ανδρομέδα», «Μίδα και κουρεύς», «Ενσαρκον άγαλμα», «Φυγάδες», «Είναι τρελλή», «Μιχαήλ Στρογκόφ» κ.ά.. Η εφημερίδα «Ιωνία» αναφέρει σε άρθρο της 12/12/1887 πως ο θίασος ανέβασε και την παράσταση «Δήμιος της Βενετίας» ως ευεργετική υπέρ της διευθύνσεως του θεάτρου, χαρακτηρίζοντάς την «μεγαλοπρεπές δράμα», ενώ το θέατρο ήτο «πλουσίως και φιλοκάλως κεκοσμημένον δια πολυάριθμων φώτων, σημαίων και ανθέων επί το πανηγυρικότερον».

Εντός της ίδιας χρονιάς ο θίασος Αλεξιάδη μεταξύ 23 παραστάσεων που έχει στο πρόγραμμά του, θα ανεβάσει και το έργο «Χρήματα» σε μετάφραση του Σμυρναίου λογίου Λουκά Νικολαΐδη. Επίσης, 27μελές αμερικανικό τσίρκο με διάφορα νούμερα κωμικών και μίμων θα πραγματοποιήσει παραστάσεις στο «Θέατρο Προκουμαίας», ενώ ομογενείς Σμυρνιοί θα ανεβάσουν παραστάσεις με σκοπό την συλλογή χρημάτων προκειμένου να δημιουργηθεί σχολείο στην περιοχή του Κορδελιού και να ενισχύσουν το Παρθεναγωγείο της πόλεως.

Οι θίασοι Ταβουλάρη και Αλεξιάδη έχουν επανεντάξει τη Σμύρνη στις περιοδείες τους και για το 1888. Στο «Θέατρο Προκουμαίας» μια παράσταση του έργου «Φιέσκο» του Σίλλερ από το θίασο του Αντ. Μανούση με πρωταγωνίστρια την Κανελλίδου απέτυχε τελείως, όπως και ένας ιδιότυπος καλλιτέχνης επ' ονόματι Ντε Κάστρο, αποδοκιμάστηκε με λαχανικά επί σκηνης όσο ερμήνευε τα έξι πρόσωπα του εξάπρακτου και σε έξι εικόνες έργου του με τίτλο «Αικατερίνη».

Το 1889 θα ξεκινήσει τις θεατρικές επισκέψεις εισπράττοντας την ευρύτατη αποδοχή του Σμυρναϊκού κοινού η σπουδαία ηθοποιός Αικατερίνη Βερόνη¹³⁹.

¹³⁹ Πρωταγωνίστρια του Βασιλικού (Εθνικού) θεάτρου, θιασάρχης και συνεπικεφαλής με τον Γεώργιο Γεννάδη θίασου περιοδειών μέχρι της αποσύρσεώς της το 1920 (Κωνσταντινούπολη 1867 - Αθήνα 18/5/1955). Η Βερόνη θα επανέλθει για παραστάσεις το 1894 και ακολούθως το 1895-96, 1899, 1904-05, 1907-08-09, ενώ τελευταία φορά θα παίξει στην Σμύρνη το 1911 συμμετέχοντας στον «Σύνδεσμο Ελλήνων Ηθοποιών»: Σταματοπούλου-Βασιλάκου Χρυσόθεμις, Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή: Κωνσταντινούπολη-Σμύρνη: οκτώ μελετήματα, Αθήνα 2006, σσ.186-187.

Εντός του έτους 1889 κατασκευάζεται το «Εδέμ», ένα πολύ όμορφο υπαίθριο θεατρικό κτίσμα, που δυστυχώς δεν θα επιβιώσει δεύτερη χρονιά λόγω της θέσεώς του κοντά στην περιοχή Πούντα της Προκουμαίας, η οποία βρισκόταν σε σχετική απόσταση από το κέντρο ζωής και κίνησης της πόλεως.

Το 1891 επανασυγκροτείται επιτροπή για να δοθεί επιτέλους λύση στην χρονίζουσα έλλειψη θεατρικού χώρου αναλόγου του μεγαλείου της Σμύρνης, με τον τύπο σύσσωμο να ενισχύει τη διαδικασία, πάλι όμως χωρίς αποτέλεσμα. Θα συζητηθεί επίσης το ενδεχόμενο να κατασκευασθεί θέατρο υπό του φορέως του Ορφανοτροφείου, επιγχάνοντας συγχρόνως την κάλυψη της θεατρικής κτηριακής ανάγκης της Σμύρνης και μια πηγή εσόδων για το φιλανθρωπικό έργο του ιδρύματος, όμως ούτε αυτό ευωδόθηκε.

Ο θίασος Ταβουλάρη σταθερός θεατρικός επισκέπτης, ανεβάζει μέσα στο 1891 σχεδόν επί τριμήνου τα περισσότερα έργα του ρεπερτόριου του στο επισκευασμένο από τον Κοκκόλη Καλούμενο «Θέατρο Προκουμαίας»¹⁴⁰. Όπως συνηθίζει κάθε φορά θα πραγματοποιήσει και παραστάσεις των οποίων οι -διόλου ευκαταφρόνητες- εισπράξεις διατείνονται υπέρ εκκλησιών, σχολών και σχολείων, ενώ κατά την αποχώρηση του θιάσου τον Οκτώβριο θα απευθύνει –όπως έχει πλέον καθιερώσει- τις ευχαριστίες του στους κατοίκους της Σμύρνης μέσω του τύπου.

Περίπου την ίδια εποχή κατά το 1891 δίνονται στο θέατρο «Αλάμπρα» από τον μάλλον τολμηρό -για τα χρηστά ήθη της Σμύρνης- γαλλικό θίασο «Theo», παραστάσεις που θεωρούνται προκλητικές και θα κατακριθούν στον τύπο ως μη συνάδουσες «προς τα ήθη των μερών μας». Σε παράστασή τους με το έργο «Le parfum» των Plum et Tache, μετά το πέρας της πρώτης πράξης αποχώρησαν επιδεικτικά όλες οι Ελληνίδες Σμυρνιές. Το «Αλάμπρα» διαδέχτηκε άλλος θίασος παρομοίου αισθητικής, όπου δύο ζεύγη «τριποδιστών» τραγουδούν με μουσική από πιάνο, βιολί και βιολοντσέλο, ενώ κατά περιγραφή του περιοδικού «Ακτίς» τραγουδούσαν γυναίκες με «ημιγύμνους σάρκας τρέχουν αύται, στροβιλίζονται, κάμπτουν τους κόρφους των, υπεγείρονται και υπεγείρουν και υψούν τους πόδας και δυκνείουν τας ευπλάστους κνήμας και ακόμη υψηλότερον, κάτω της οσφύος, την κοντήν μαυρόχρουν αμφίεσιν, υφ' ην διαφαίνεται το κάλλος, εάν όχι η τιμή...».

¹⁴⁰ Από το «Θέατρο Προκουμαίας» θα παρελάσουν ευάριθμοι ελληνικοί και αλλοδαποί θίασοι μέχρι το 1903 που μετατρέπεται στον πρώτο κινηματογράφο της Σμύρνης.

Επόμενος σημαίων θίασος που θα περιοδεύσει κατ' επανάληψη από την πόλη, αρχής γενομένης το 1891, είναι του Νικολάου Καρδοβίλλη¹⁴¹, ενώ με τον θιασό του πρωτοέρχεται το 1891 και ο Ευάγγελος Παντόπουλος¹⁴².

Το χειμώνα του 1891 ο ιταλικός θίασος οπερέτας του Στράβολι, αντιμετώπισε δύσκολες καιρικές συνθήκες που επιτείνονταν τις βραδυνές ώρες, μειώνοντας την προσέλευση στο θέατρο. Έτσι καθιέρωσε για πρώτη φορά στη Σμύρνη τις απογευματινές παραστάσεις, πρακτική που ακολούθησαν και άλλοι, όπως ο Παντόπουλος, ο Καρδοβίλλης και ο γαλλικός θίασος «Σαντρέ».¹⁴³

Στις αρχές του 1894 αναλαμβάνει δράση ο θίασος «Λαμπρούνα» στο θέατρο «Αλάμπρα», ερμηνεύοντας όλες τις τότε επιτυχημένες όπερες για μια περίοδο 6 μηνών. Την πόλη επισκέπτεται και ο θίασος «Γουζαλίς»(:), με δυναμικό 22 γυναικών και 19 ανδρών, που θα παρουσιάσουν ανάμεσα σε άλλα έργα και την κωμική τρίπρακτη όπερα «Ροζέτα η κηπουρός» του Σμυρναίου μουσουργού Αβόλιο, τον οποίο καταχειροκότησαν οι θεατές.

Στο «Θέατρο Προκυμαίας» καταφθάνει το καλοκαίρι ο θίασος Νικολάου Καρδοβίλλη αποτελούμενος από τις Αικ. Βερόνη¹⁴⁴, Α. Καρδοβίλλη, Αν. Αλεξίου, Σμαράγδα Βερόνη, Μ. Ζάνου, Μ. Σφήκα, Ε. Κουμαριώτου, Χ. Λοράνδου, Β. Ιωαννίδου, τους Ν. Καρδοβίλλη, Π. Σφήκαν, Ε. και Α. Λοράνδον, Ι. Μαυροκέφαλον, Ε. Κουμαριώτην, Α. Ιωαννίδην, Χ. Γεωργιάδην, Δ. Αλεξίου, Δ. Ζάμπον, Η. Τσανάν, Δ. Χαραλάμπους και τους 3 κωμικούς Νικ. Ζάνον, Δ. Βερόνην, και Ν. Κουρήν. Ο θίασος ξεκινά παραστάσεις με το «Ανδριανή Λεκουβρέρ» που διαπρέπει η Βερόνη. Ενδεικτικώς αναφέρονται από το πρόγραμμα τους τα έργα «Αρχισιδηρουργός»,

¹⁴¹ Ηθοποιός και θιασάρχης, πραγματικό επώνυμο Κοκοβινόπουλος, μετονομασθείς υπό του Αλεξιάδη όταν έπαιξε στον θιασό του. Γεννήθηκε στη Σμύρνη το 1852 και 10 ετών βρέθηκε στην Κωνσταντινούπολη, όπου το 1870 ξεκινώντας από έναν θιασο με επαγγελματίες και ερασιτέχνες, δημιούργησε μια λαμπρή καριέρα. Έσβησε άδοξα φτωχός και άσημος το 1916 στο Κάιρο: Νίκος Σ. Νικολαΐδης, «Νικολάος Καρδοβίλλης»: <https://helates.cut.ac.cy/uploads/r/rjc6y/1/a/8/1a89f7c89e32b10ec02ff02f96483281894b1b0d15524640d70ead0638acd039/G10.124.pdf> (ανεκτήθη 18/5/2023). Ο θιασός του επανέρχεται το 1894, 1901-02, 1907 και 1909: Σταματοπούλου-Βασιλάκου Χρυσόθεμις, Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή: Κωνσταντινούπολη-Σμύρνη, οκτώ μελετήματα, Πολύτροπον 2006, σσ.186-187.

¹⁴² Ηθοποιός γνωστός κυρίως για τους κωμικούς ρόλους που ενσάρκωσε, θεατρικός συγγραφέας και θιασάρχης. Ήταν αυτοδίδακτος και προήγαγε το κωμειδύλλιο (ηθογραφική κωμωδία με πολλά τραγούδια, πρόδρομος της οπερέτας που δημιουργήθηκε στην Αθήνα) (Αθήνα 1860 - Αθήνα 14/10/1913): Ανυπόγραφο, «Ευάγγελος Παντόπουλος»: <https://www.sansimera.gr/biographies/2727> (ανεκτήθη 18/5/23).

¹⁴³ Χρ.Σολομωνίδης, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σσ. 119-125.

¹⁴⁴ Η Αικατερίνη Βερόνη θεωρείται ήδη μέγιστη τραγωδός. Την επόμενη χρονιά που θα παίξει στο Παρίσι αποθεώνεται από το «Temps» και το «Orient» ως «Σάρα Μπερνάρ της Ανατολής» και «μεγάλη τραγωδός».

«Διάβολος ή Ο Κόμης του Αγίου Γερμανού», «Υιός της νυκτός», «Βασιλεύς Ληρ», «Φρου-Φρου», «Επί του καταστρώματος» με συμμετοχή 12 Σμυρναίων ερασιτεχών τραγουδιστών και συνοδεία 16 οργανοπαιχτών, «Μοσχομάγκας των Παρισίων» κ.ά.. Συνολικά ανέβασαν 6 τραγωδίες, 18 δράματα, 7 κωμωδίες, και 15 κωμειδύλλια.

Την 16/6/1894 μέρα δολοφονίας του προέδρου της γαλλικής δημοκρατίας Καρνώ , παύουν οι παραστάσεις λόγω τριήμερου πένθους και αμέσως μετά ξεκινά παραστάσεις ο αρμενικός θίασος Μπεγκλιάν στο «Θέατρο Προκουμαίας» με την οπερέτα του Ντερχή Τσουχατζιάν «Χορχόρ αγά», επιτυγχάνοντας την πρωτοφανή για την Σμύρνη πώληση 1.100 εισιτηρίων σε μια παράσταση.

Κατόπιν ρήξεως με τον Καρδοβίλη στα μέσα του καλοκαιριού, οι Νικ. Ζάνος, Αλεξίου, το ζεύγος Κουμαριώτη και κάποιοι ακόμη εκ του θιάσου σχηματίζουν δική τους ομάδα και παίζουν στο «καφενείο του Λουκά», που από το 1894 μέχρι το 1907 μετατρέπεται σε θέατρο και αναφέρεται ως «Θέατρον Σμύρνης» ή «Θέατρο του Λουκά». Εκεί οι αποσχισθέντες θα ανεβάσουν τα έργα «Αλεπού», «Κιθαρωδός», «Φιάκας» για πρώτη φορά στη Σμύρνη όπου ξεχωρίζει ο Ν. Ζάνος, «Θυμιούλα η Γαλαξιδιώτισσα» κ.ά..

4.17. Ανέγερση του «Σπόρτιγκ Κλουμπ» 1894 και παραστατικές δράσεις στην Σμύρνη μέχρι και την περίοδο του ελληνοτουρκικού πολέμου 1897

Τον 6/1894 θα ξεκινήσει η ανέγερση του ανταξίου της Σμύρνης θεάτρου, ακριβώς στη θέση του κατεδαφισθέντος γι' αυτόν τον λόγο «Ολύμπια» και αποπερατώνεται εντός τεσσάρων μόλις μηνών από τον αρχιτέκτονα Π. Βιτάλη. Θα έχει χωρητικότητα 600 άνετων και πολυτελών θέσεων, ενώ σε δεύτερο χρόνο θα προστεθούν εξώστης και φουαγιέ. Η σκηνή του αρκούντως ευρύχωρη και πλούσια διακοσμημένη με ανάλογα σκηνικά προερχόμενα εκ Νεαπόλεως. Το κόστος του χωρίς την επίπλωση και τα σκηνικά φτάνει τις 1.100 χρυσές λίρες. Θα ονομασθεί «Σπόρτιγκ Κλουμπ» από το ομώνυμο αθλητικό σωματείο με μέλη διαφόρων εθνικοτήτων, που συναποφάσισαν και ανέλαβαν την πρωτοβουλία διάθεσης μετοχών μεταξύ των, προκειμένου να κατασκευαστεί το πολυπόθητο θεατρικό κτήριο.

Με το έργο «Μασκώτ» θα εγκαινιάσει το χώρο στις 12/11/1894 ένας γαλλικός μελοδραματικός θίασος υπό την διεύθυνση του Αβόλιο και με κορυφαίους τους

Ντεβέλ, Σαίν Άνζ, Ντουβιέ, Μπαρτέλ και Κωνσταν. Παρόλη τη διαφήμιση που προέβαλε τη σπουδαιότητα των συντελεστών ως σπάνια για να ακουστούν ακόμη και από το κοινό του Παρισιού, η «Μασκώτ» δεν άρεσε στους Σμυρναίους και ο τύπος την κατακεραύνωσε. Η γαλλόφωνη «*Courrier de Smyrne*» προσπαθώντας να υπερασπιστεί το κύρος του ομοεθνούς θιάσου, γράφει πως κατέστη πολύ δύσκολο να πειστούν οι Γάλλοι ηθοποιοί να μεταβούν για παραστάσεις στη Σμύρνη, για να λάβει την ειρωνική απάντηση από την εφημερίδα «*Νέα Σμύρνη*», πως επειδή πείστηκαν για να έρθουν, τραγουδούν τώρα άσχημα. Ο εν λόγω θίασος συνέχισε με διάφορες όπερες και οπερέτες, παίζοντας τελικώς αρκετές εβδομάδες με ενδιάμεσες παύσεις, αφού δεν εμφανίστηκαν άλλοι θίασοι εκείνη την περίοδο. Έκαναν μάλιστα και επιτυχίες με τα έργα «*Μις Έλυετ*» και «*Ζινέτ από τη Ναρβόνα*». Ατυχές περιστατικό η αυτοκτονία του υγιφώνου Κωνσταν κατόπιν ερωτικής απορρίψεως από νεαρή συνάδελφό του.

Ο 60μελής σμυρναϊκός φιλοδραματικός σύλλογος «*Αισχύλος*», μετά από περιστασιακές εμφανίσεις για φιλανθρωπικούς σκοπούς, θα ανεβάσει στο «*Σπόρτιγκ Κλουμπ*» το πεντάπρακτο δράμα «*Κλαβίγγιος*» και το κωμικό «*Η κόρη του παντοπώλου*».

Τρίτος σε σειρά θα παίζει επιτυχώς στο νεοανεγερθέν «*Σπόρτιγκ*» από τον Φεβρουάριο του 1895 και για τρεις μήνες, ο επιτυχής ιταλικός μελοδραματικός θίασος «*Λαμπρούνα*» με επιτελείο 24 μουσικών και ισαρίθμων επί σκηνης καλλιτεχνών. Στο ανέβασμα των έργων «*Ριγκολέττο*», «*Φάουστ*» και «*Λουτσία ντι Λαμερμούρ*» συμμετείχε ο διάσημος στη Βενετία και το Μιλάνο Σμυρναίος τενόρος Κοκκίνης.

Στο «*Σπόρτιγκ*» -το οποίο εντός 6 μηνών απέδωσε καθαρό κέρδος 620 λιρών που αντιστοιχεί σε περισσότερο από το μισό του αρχικού ποσού επένδυσης- θα ακολουθήσει με παραστάσεις ο γαλλικός δραματικός θίασος της Λίδνεϋ.

Στο καφενείο «*Ιωνία*» ανεβάζουν παραστάσεις δύο ομάδες υπό τους Μαριδάκη και Μούτσο, του δε Μαριδάκη σημειώνει μάλιστα μεγάλη επιτυχία με το έργο του Μολιέρου «*Medecin malgre lui*» («*Ξυλοκόπος ιατρός*»).

Η διάσημη και εκτός συνόρων μαντολινάτα «*Πολιτάκια*» παίζει στο κέντρο «*Παυσίλυπον*» κάθε βράδυ, ενώ τα Σαββατοκύριακα κατά το πρόγραμμά τους πέφτουν και πυροτεχνήματα. Εκείνη την χρονική περίοδο θα δώσει μερικές παραστάσεις και το ιταλικό τσίρκο του Τζιολίτη (ή Τζουλίτη).

Ο θίασος «*Μένανδρος*» του Δ. Ταβουλάρη που αυτή τη φορά έρχεται υπό την διεύθυνση του αδελφού του Σπύρου Ταβουλάρη, θα φιλοξενηθεί στο «*Θέατρον*

Σμύρνης» (πρώην «καφενείο του Λουκά») επί της προκουμαίας, από την αρχή του καλοκαιριού μέχρι τον Οκτώβριο. Απαρτίζεται από τις Σοφία και Χαρίκλεια Ταβουλάρη, Αριάδνη Βαλεριάνη, Χρυσάνθη Καρακάλου, Μαρία Δημητρακοπούλου, Μαρία Χέλμη, Αγλαΐα Καπαζίδου, Αναστασία Φουρλάυ, Ειρήνη Αργυράκη, Ευδοκία Ξένου, Ιουλία Μπάλα, Μαρία και Τιτίκα Νικηφόρου, Ελένη Φύρστ (για πρώτη φορά στη Σμύρνη), τους Δ. Ταβουλάρη, Γρ. Σταυρόπουλο, Εδμόνδο Φύρστ, Ξ. Κουλούρη, Αθ. Περίδη, Διον. Βενιέρη, Δημ. Καπωζίδη, Μιχ. Γάζο, τους κωμικούς Κωνστ. Χέλμη, Γ. Νικηφόρο, Ι. Καρακάλο, Ν. Παρασκευόπουλο, Σ. Δημητρακόπουλο, Σπ. Ταβουλάρη, τον βαρύτονο Ανδρέα Φιλιππίδη και χορό με ηθοποιούς και καλλιφώνους ερασιτέχνες. Οι παραστάσεις τους θα αρχίζουν ακριβώς στις 9μ.μ., με τιμή εισόδου για την μεν πρώτη θέση ¼ μετζητίου ενώ για τη δεύτερη 10 μεταλλίκια. Κάποια από τα έργα που παίχτηκαν και περιγράφονται στα προγράμματα που εδίδοντο στους θεατές, είναι τα εξής: «Ο αγαπητικός της Βοσκοπούλας» δραματικό ειδύλλιο του Δ. Κορομηλά με τραγούδια από τον Α. Φιλιππίδη στα διαλείμματα, «Οι Σφουγγαράδες» κωμειδύλλιο του Ν. Κοτσελόπουλου, με συμμετοχή καλλιφώνων Σμυρναίων ερασιτεχνών και όλου του θιάσου σε 20 τραγούδια, «Ο Μπάρμπα Λινάρδος ή Το τέλος της Μαρούλας» κωμειδύλλιο του Δ. Κόκκου μετά 24 ασμάτων, «Ο Υιός της νυκτός» γαλλικό δράμα του Βικτώρ Σεζούρ μεταφρασμένο από τον Γ. Δουρούτη και διασκευασμένο από τον Παντελή Σούτσα, «Ο Οθέλλος» του Σαίξπηρ, «Φαύστα» του Δήμ. Βερναρδάκη, «Γίγαντες- γίγαντες» κωμωδία του Αλ. Πίστη, «Σωσάνη» δράμα σε μετάφραση του Δ. Ταβουλάρη, «Κλαβίγγιος» του Γκαίτε σε μετάφραση του Αγγ. Βλάχου, «Εκλογή συζύγου» πολιτική κωμωδία του Δημ. Παπαρρηγόπουλου μεταφρασθείσα και στο εξωτερικό, «Μεσσαλίνα» ιστορικό δράμα του Πέτρου Κόσση σε μετάφραση του Μιχ. Ζώρα, «Ανδρομέδα και Περσεύς» πρωτότυπη ιλαροτραγωδία του Π. Ζάνου, «Η Λύρα του Γέρο Νικόλα» κωμωδία του Δ. Κόκκου, «Ταρτούφος» κωμωδία του Μολιέρου σε μετάφραση και διασκευή του Ισιδ. Σκυλίση, «Φύρδην μίγδην» κωμωδία πρωτότυπη ελληνική, «Τρεις γαμβροί και μία νύμφη» κωμωδία του Ανδρέα Νικολάρα, «Τα δύο δόμινα» κωμωδία πρωτότυπη ελληνική, «Η ανεψιά του θείου της» κωμωδία του Π. Ζάνου, «Η κόρη του παντοπώλου» κωμωδία του Άγγελου Βλάχου, «Ο Καπετάν Γιακουμής» ηθογραφία μετ' ασμάτων του Δ. Κόκκου, «Επί του καταστρώματος της «Σπάρτης»» αστείο θέαμα του Σ. Στεφάνου, «Φιάκας» κωμωδία του Μισιτσή, «Ερωτική απόπειρα» κωμωδία του Π. Ζάνου, «Ένας σκύλος αντεραστής» κωμωδία του Ιω. Μαργαρίτου, «Αγροικογιάννης ή Γάμος άνευ νύμφης» κωμωδία του Αλεξ. Ρίζου Ραγκαβή κ.ά..

Το 1895 στο «Θέατρο Προκουμαίας» θα πρωτοεπισκεφθεί τη Σμύρνη και η Ευαγγελινή Παρασκευοπούλου¹⁴⁵ θριαμβεύοντας στη «Μήδεια», συνεπικουρούμενη από τους Πεζόδρομο, Μέγγουλα, Νίκα, Λοράνδο, Άννα Αλεξίου, Φ. Αργυροπούλου κ.ά..

Κατά το θέρος του 1896 έρχεται για παραστάσεις η Αικατερίνη Βερώνη με το θιάσό της και θα εμφανιστεί για πρώτη φορά στη σκηνή συμπρωταγωνιστώντας μαζί της ο μετέπειτα σύζυγός της Γεώργιος Γεννάδης, στο έργο «Αντιόπη» του Δ. Βερναρδάκη, ενώ εντός του έτους ξαναπερνά από την πόλη με διάφορα θεάματα και το ιταλικό τσίρκο του Τζιολίτη (ή Τζουλίτη).

Το 1897 με το ξέσπασμα του ελληνοτουρκικού πολέμου παύουν οι περιοδείες των ελληνικών θιάσων προς την Σμύρνη, ωστόσο πέραν αυτής της ελλείψεως, διακρίνεται θεατρική επάρκεια τόσο εισαγόμενη όσο και εγχώρια. Εκτός των ιταλικών και γαλλικών θιάσων «Σκοναμίλιο», «Σαλάρ», «Σέριο», «Ασάρ» κ.ά. που περιοδεύουν στη Σμύρνη εκείνη τη χρονιά, ο φιλοδραματικός θιάσος «Αισχύλος» θα ανεβάσει περιστασιακά παραστάσεις στο Κορδελιό, στο Σαλαχανέ (Σφακτηρία) και στο Καρατάς (Μελαντία) με πρωταγωνίστριες τις Βάσω Κυριακίδου και Σαπφώ Ρουσοπούλου, με κάποιες εμφανίσεις και του Σμυρναίου ποιητή Γ. Ζερμπίνη. Σε φιλανθρωπική παράσταση αυτού του θιάσου στο «Σπόρτιγκ» θα ανέβει νεαρότατος ακόμη ο Μήτσος Μυράτ και θα απαγγείλει το ποίημα «Ελεημοσύνη» του Αχχιλέα Παράσχου κατασυγκινώντας το κοινό.

«Σκηναί, εικόνες πλουσιώταται, νευρόσπαστα πολλά, κινήσεις και απομιμήσεις φωνών λίαν επιτυχείς» είναι κατά περιγραφή της «Αμάλθειας» κάποιες επιτυχημένες παρουσιάσεις του σμυρναϊκού θιάσου του Εμφιετζόπουλου στο «Θέατρο Προκουμαίας» («Κοκκόλη»).

¹⁴⁵ Η Ευαγγελία Παρασκευοπούλου υπήρξε ηθοποιός και θιασάρχης που διέπρεψε σε όλους τους μεγάλους θιάσους με τους οποίους συνεργάστηκε, γνωστή για τις επιτυχίες της και σε αντρικούς χαρακτήρες. Ο Λεκατσάς της είχε προσφέρει όλους τους πρωταγωνιστικούς τραγικούς ρόλους των έργων που ανέβαζε. Σύζυγος του επίσης ηθοποιού Νικόλαου Παρασκευόπουλου, χαρακτηρίστηκε από τον τύπο ως «Ελληνίδα Σάρα Μπερνάρ» (Χίος ή Κρήτη ή Κωνσταντινούπολη 1865 - Αθήνα 19/1/1938): Ανυπόγραφο, «Ευαγγελία Παρασκευοπούλου»: https://greek_greek-en-academic.com/231039/%CE%A0%CE%B1%CF%81%CE%B1%CF%83%CE%BA%CE%B5%CF%85%CE%BF%CF%80%CE%BF%CF%8D%CE%BB%CE%BF%CF%85%2C_%CE%95%CF%85%CE%B1%CE%B3%CE%B3%CE%B5%CE%BB%CE%AF%CE%B1 (ανεκτήθη 18/5/23). Θα ξαναεμφανιστεί με τον θιάσό της στη Σμύρνη το 1904-05, 1908 και το 1910.

4.18. Αρχαιοπρεπής μαθητική παράσταση 1898, θεατρική δραστηριότητα στη Σμύρνη και τα προάστια μέχρι και το 1901

Την επόμενη χρονιά (1898) στο ίδιο θέατρο υπό την διδασκαλία του καθηγητή Αντώνιου Βορεάδη, μαθητές γυμνασίου και δημοτικού της Ευαγγελικής Σχολής θα παραστήσουν με επιτυχία τη «Μήδεια» του Ευριπίδη στο αρχαίο κείμενο. Τη Μήδεια υποδύθηκε ο Ανδρέας Σταματιάδης¹⁴⁶ με ξυρισμένο μουστάκι και χέρια, εφόσον δεν συμμετείχαν γυναίκες τηρώντας τα αρχαία ήθη. Ανέβασαν επίσης την πολυπαιγμένη κωμωδία «Τα δικηγορικά γελοία», ενώ ο Δ. Ταβουλάρης τους παρείχε το βεστιάριο του.

Από το «Θέατρο Προκυμαίας» («Κοκκόλη») κατά το θέρος του 1899 θα περάσουν ο ιταλικός θίασος του Μπόβι Καμπέτσι με διάφορες οπερέτες «Γσίνκουε πάρτε ντελ μόντο», «Κώδωνες της Κορνεβίλλης» κ.ά., καθώς και ο θίασος Αικατερίνης Βερώνη-Γεννάδη.

Ο θίασος Δημητρίου Κοτοπούλη¹⁴⁷ πατέρα της Μαρίκας Κοτοπούλη¹⁴⁸, πρωτοπεριόδευσε με ιδιαίτερη επιτυχία στη Σμύρνη το 1899, στο θέατρο «Παυσίλυπον» αρχικώς και στη συνέχεια στο «Λουκά», συν γυναιξί (Ελένη Κοτοπούλη) και τέκνοις (Μαρίκα, Χρυσούλα και Φωτεινή). Τότε η μικρούλα Μαρίκα απήγγειλε επί σκηνής το «Η κατάρα της μάνας». Με τους Χέλμη, Καρδοβίλη κ.ά., θα ανεβάσουν ανάμεσα σε άλλα έργα τη «Φαύστα» και το «Ξάνθω και Χρύσω» του Περεσιάδη. Την άνοιξη του 1900 που επανεμφανίζεται ο θίασος Κοτοπούλη θα συμμετάσχει επί σκηνής τους, στα έργα «Το ταξίδι του κ. Περισσόν» του Λαμπίς και «Οι μνηστήρες της Πηνελόπης» του Κλέωνος Ραγκαβή -που παρέστη στην παράσταση- ο νεαρός Σμυρναίος ερασιτέχνης Μήτσος Μυράτ, «ένας νέος αρίστης σμυρναϊκής οικογενείας» όπως προανήγγειλε ο τύπος. Καίτοι το έργο του Ραγκαβή δεν ανέβηκε επιτυχώς, ο Μυράτ εντυπωσίασε τους θεατές. Ο θίασος Κοτοπούλη θα ξανάρθει το 1903-04 και το 1906¹⁴⁹.

¹⁴⁶ Μελλοντικός δημοσιογράφος και διευθυντής της «Εστίας» Σμύρνης.

¹⁴⁷ Ηθοποιός, θεατρικός συγγραφέας και θιασάρχης, που ξεκίνησε ως ερασιτέχνης (Κωνσταντινούπολη 1848 - Αθήνα 1919).

¹⁴⁸ Κορυφαία τραγωδός, από γονείς ηθοποιούς και πατέρα τον προαναφερθέντα θιασάρχη, πρωτοβγήκε στη σκηνή 5 ετών (Αθήνα 3/5/1887 - Αθήνα 11/9/1954): Ανυπόγραφο, «Μαρίκα Κοτοπούλη»: https://greek_greek-en-academic.com/221353/%CE%9A%CE%BF%CF%84%CE%BF%CF%80%CE%BF%CF%8D%CE%B%CE%B7%CF%82%2C_%CE%94%CE%B7%CE%BC%CE%AE%CF%84%CF%81%CE%B9%CE%BF%CF%82 (ανεκτήθη 3/8/23)

¹⁴⁹ Σταματοπούλου-Βασιλάκου Χρυσόθεμις, Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή: Κωνσταντινούπολη-Σμύρνη: οκτώ μελετήματα, Αθήνα 2006, σ.186.

Το 1900 ανεγείρεται το «Θέατρο της Χαβούζας», άλλο ένα αξιόλογο θέατρο της Σμύρνης, στο ψηλότερο βορειοανατολικό άκρο του προαστίου Μπουρνόβα από τον Μπουρνοβαλή Γιακουμή Μπατίστογλου. Από εκεί θα παρελάσουν οι θίασοι των Ταβουλάρη, Παρασκευοπούλου, Σαγιώρ, Βερόνη, Μερτίκα, όπως και πλείστοι ερασιτεχνικοί και της περιοχής, καθώς και παντοειδή θεάματα «τσίρκα ή τσίρκουλα», κουκλοθέατρα, θίασοι ποικιλιών κ.ά.. Εκεί θα αποθεωθεί μελλοντικά και ο ντόπιος διάσημος τενόρος Γιάγκος Κοκκίνης τραγουδώντας μαζί με την υψίφωνο σύζυγό του Στέλλα (Ελληνίδα από τη Ρωσία) και τον βαθύφωνο Πασχαλίδη.¹⁵⁰

Τον 20ο αιώνα πρώτος στη Σμύρνη έπαιξε ένας ιταλικός μελοδραματικός θίασος πρωτοπαρουσιάζοντας κάποιο -πέραν των γνωστών- έργο ενθουσιάζοντας τους φιλόμους. Θα ακολουθήσουν ένας γαλλικός και ο ιταλικός του Βονί Cambezzo, με οπερέτες όπως «Paolo Lucioda», «Estudiantina» κ.ά..

Το 1901 θα ψυχαγωγεί επί μακρόν τους Σμυρναίους και ο θίασος Καρδοβίλη, με τον κωμικό Σαγιώρ να τους ξετρελαίνει.

Την ίδια χρονιά ενώ παιζόταν στη Σμύρνη το έργο «Μαλλιά κουβάρια» του Νικολάου Λάσκαρη¹⁵¹ από το θίασο του Ευτυχίου Βονασέρα¹⁵², λόγω μιας καταγγελίας, θεσμοθετείται: «ΕΜΜΕΣΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ - Εν Τουρκία Αυστηρά διαταγή όσον αφορά τα ελληνικά θέατρα εξεδόθη εσχάτως εν Κων/πόλει, καθ'ην υποχρεούνται πάντες οι εν οιαδήποτε πόλει της Τουρκίας ευρισκόμενοι Ελληνικοί θίασοι να υποβάλλωσι τα προς διδασκαλίαν έργα εις την εν Κων/πόλει λογοκρισίαν. Το νέον τούτο μέτρον της Πύλης οφείλεται εις την κακεντρεχή διαγωγήν ενός ηθοποιού εν Σμύρνη, προβάντος εις ψευδή καταγγελίαν εξ επαγγελματικής αντιζηλίας περί του υπό του θιάσου Βονασέρα παιζομένου έργου «Μαλλιά Κουβάρια»»¹⁵³. Ο θίασος Βονασέρα θα ξαναπαίξει στην πόλη το 1903¹⁵⁴.

¹⁵⁰ Χρ.Σολομωνίδης, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σσ. 126-140.

¹⁵¹ Θεατρικός συγγραφέας και κριτικός, μεταφραστής, διδάκτωρ νομικής, αρθρογράφος, ιστορικός κ.ά. (Αθήνα 14/6/1868 - Αθήνα 1945).

¹⁵² Ηθοποιός, σκηνοθέτης, καθηγητής φωνητικής και θιασάρχης που συνεργάστηκε με την αφρόκρεμα των Ελλήνων ηθοποιών (Αθήνα 1865 - Νέα Υόρκη 1928).

¹⁵³ Εφημερίδα «Εμπρός» της 10/10/1901, σελ 3: efimeris.nlg.gr/ns/pdfwin.asp?c=108&dc=10&db=10&da=1901 (ανεκτήθη 11/7/23)

¹⁵⁴ Σταματοπούλου-Βασιλάκου Χρυσόθεμις, Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή: Κωνσταντινούπολη-Σμύρνη: οκτώ μελετήματα, Αθήνα 2006, σ.186.

4.19. Άφιξη του θεατρικού οργανισμού «Νέα σκηνή» 1902, θεατρική δραστηριότητα θιάσων μέχρι το 1907 και το γλωσσικό ζήτημα

Το 1902 ο θιάσος Καρδοβίλη ανεβάζει επιτυχώς το «Η τιμή της κόρης» του Σμυρναίου Λουκά Νικολαΐδη στο «Θέατρο Προκουμαίας» («Κοκκόλη»), ενώ στο ίδιο θέατρο θα παιχτούν και παραστάσεις με τις ομάδες («τσίρκα») του Ροσά και του Πιεραντώνη. Του δευτέρου θα κάνει και επιτυχία με την παντομίμα «Η Σταχτοπιτουρού» («Σταχτοπούτα»).

Κατά την καλοκαιρινή περίοδο θα παίξουν στο θέατρο «Λουκά» ο Περικλής Γαβριηλίδης, ο Βέλλος, το ζεύγος Μέγκουλα και άλλοι δευτερεύοντες. Τότε θα ανεβεί και το «Πέτρα Σκανδάλου» του Σμυρναίου Σμωλ Κιπ (Κ. Παπαντωνίου).

Τον Νοέμβριο του 1902 η περιώνυμη «Νέα Σκηνή» του Δημήτρη Χρηστομάνου¹⁵⁵ έρχεται για πρώτη φορά στο «Σπόρτιγκ Κλουμπ», με το φιλοθεάμον κοινό να υποδέχεται το νάμα της θεατρικής τέχνης αδημονώντας ενθουσιωδώς. Όλες οι παραστάσεις τους «Λοκαντιέρα», «Αγριόπαπια», «Ο Μπρινιόλ και η κόρη του» κ.ά., είναι κατάμεστες με εκδηλώσεις λατρευτικές απέναντι στις Κυβέλη, Νέλλη Δαναού, Αλεξάνδρα Βρατσάνου και τους Λεπενιώτη, Π. Λέων, Δ. Μυράτ, Δ. Βρατσάνο, Ν. Παπαγωγίου, Αρ. Ζήνων. Προς τιμήν τους ο Πανιώνιος Σύλλογος Σμύρνης διοργανώνει συνάντηση με τσάι σε αίθουσα πάνω από το καφενείο «Κρυστάλ» και τους προσφωνεί εμμέτρως ο άρτι βραβευθείς ποιητής Στέλιος Σπεράντσας.

Το θέατρο εξακολουθεί υπερπλήρες θεατών κατά την επάνοδο της «Νέας Σκηνής» το 1903 και σε όλη τη διάρκεια των δύομιση μηνών παραμονής τους, καταχειροκροτούνται οι Κυβέλη, Νέλλη Δαναού, Αλεξάνδρα Βρατσάνου, Ελένη Πασαγιάννη, Ειμαρμένη Ξανθάκη, Λεπενιώτης, Π. Λέων, Δ. Μυράτ, Δ. Βρατσάνος, Ν. Παπαγωγίου, Αρ. Ζήνων, Πασαγιάννης, Χρυσομάλλης και ο κωμικός Α. Σάββας. Πλήρες και το πρόγραμμά τους με έργα του Γκολντόνι «Λοκαντιέρα» και «Οι ερωτευμένοι», του Ίψεν «Αγριόπαπια», «Έντα Γκάμπλερ» και «Νόρα», του Σεϊντάν «Αρπαγή των Σαβίνων» και «Χρυσή Αράχνη», του Ρομπέτα «Δορίνα», του Μπεκ «Η

¹⁵⁵ Οργανισμός που αποσκοπούσε και συνέβαλε στην εξέλιξη του ελληνικού θεάτρου ιδρυθείς υπό του Δημήτρη Χρηστομάνου: ευρυμαθής και πολυσχιδής προσωπικότητα, μεταφραστής, δημοσιογράφος, λογοτέχνης, σκηνοθέτης, διδάκτωρ βυζαντινής φιλολογίας και θεατρικός συγγραφέας (Αθήνα 1/8/1867 - Αθήνα 1/11/1911): Ανυπόγραφο, «Κωνσταντίνος Χρηστομάνος»: <http://theatrokaiparadosi.thea.auth.gr/%CE%A7%CF%81%CE%B7%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%BC%CE%AC%CE%BD%CE%BF%CF%82.html> (ανεκτήθη 18/5/23).

Παριζιάνα» και «Σύρτα- Φέρτα», του Ενεκέν «Η τελευταία απ' όλους», του Βέμπερ «Το αριστερό χέρι», του Τουργκένιεφ «Το ξένο ψωμί», του Καπύς «Οι σύζυγοι της Λεοντίνης» και «Ο Μπρινιόλ και η κόρη του», του Τζακόζα «Το κατάβρεγμα του έρωτος», του Πόρτο Ρις «Η τύχη της Γιαννούλας», του Μωρέϋ «Η Ροζαλία», του Ντονκούρ «Η Φώκια», του Κουρτελίν «Το ταξίδι του Μπρελωρόν», του Μπράκο «Άπιστος» και «Ο κύριος η κυρία και ο κύριος», του Μπιλώ «Η Νύφη μου», του Μπερ ντε Τυρρέν «Το ισόγειο», του Σχνίτσερ «Λιμπελάϊ», του Παγιερόν «Η Σπίθα», του Μπριέ «Η Κούνια», του Κορομηλά «Ο μίτος της Αριάδνης» και «Η κυρία Βεράντη», του Κίττερ «Το κύπελλον», του Καβαλότι «Η κόρη του Ιεφθάε», του Βαλαπρέκ «Το βουλευτηλίκι», του Μεϊλάκ «Η Γκαρσονιέρα», του Ξενόπουλου «Ο Τρίτος» και διάφορες κωμωδίες όπως «Πως μιλούν τ' αγγλικά», «Λολότα», «Ο Αστυνόμος είναι καλό παιδί» κ.ά.. Η «Αμάλθεια» καθιερώνει λεπτομερή σχολιασμό κάθε παράστασης της «Νέας Σκηνης» και στα γραφεία της πωλούνται πακέτα των 10 και 20 εισιτηρίων του θιάσου, προς 5 και 9 μετζήτια αντίστοιχα. Τα έσοδα της πρώτης τους παράστασης διετεθήσαν υπέρ της Αγαθοεργού Αδελφότητας Κυριών, ενώ άλλης -στην οποία παρίσταντο πολλοί πρόξενοι και όλοι οι επίσημοι Τούρκοι- υπέρ του τουρκικού Παρθεναγωγείου (Βεδρικιέϊ Ιρφαν). Ο τύπος διαρκώς τους αποθεώνει κυριολεκτικά με καταϊγισμό εγκωμιαστικών άρθρων. Ο Χρηστομάνος ανακοινώνει επικείμενο ανέβασμα της «Άλκηστις» του Ευριπίδη και «Αντιγόνης» του Σοφοκλή, στο αρχαίο κείμενο, συνεκτιμώντας τα αιματηρά «Ευαγγελιακά» στην Ελλάδα. Θα παρακληθεί από πολλούς Σμυρναίους να τα ανεβάσει στην δημοτική, αλλά κατόπιν σκέψεως ακυρώνει το ανέβασμά τους φοβούμενος αρνητικό αντίκτυπο σε κάθε περίπτωση. Προφανώς θυμόταν το δυσμενές σχόλιο της ακραιφνώς καθαρευουσιάνικης «Αμάλθειας» όταν πρωτοήλθαν το 1902, στη χρήση της λέξεως «τζάκι» που ακούστηκε στο έργο «Ο Μπρινιόλ και η κόρη του», αντί του ορθού «εστία», κατά τον τότε αρθρογράφο.¹⁵⁶

Κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού ο θιάσος Δ. Κοτοπούλη με τους ηθοποιούς Μελπομένη Κωνσταντινοπούλου, Φωτεινή και Χρυσούλα Κοτοπούλη, Κωνσταντόπουλο, Σαγιώρ, Σπ. Σφήκα, Περικλή Γαβρηλίδη¹⁵⁷, δραστηριοποιείται στο «Ολύμπια». Το πρόγραμμά τους περιλαμβάνει τα έργα «Δικαίωμα ο έρωτος», «Αρχισιδηρουργός», «Δον Κιχώτης», «Σιδηροδρομικός επιθεωρητής», «Μαρμάριναι

¹⁵⁶ Χρ.Σολομωνίδης, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σσ. 141-146.

¹⁵⁷ Πρωτοεμφανιζόμενος στη Σμύρνη και αποσπά τα εύσημα για την ερμηνεία του στο «Καραντίνα» του Ν. Λάσκαρη, στις 4/8/1903.

κόραι», «Άρτεμις», «Απρόοπτα διαζυγίου», «Ο έφεδρος σύζυγος», «Ο γάμος της Νεραΐδας» του Σκριμπ σε μετάφραση Δ. Κοτοπούλη, «Ο βιβλιοθηκάριος», «Μια κλίνη δια τρεις», «Λάζαρος ο βοσκός», «Η τύχη της Μαρούλας», «Δόξα και δάκρυα» (δόθηκε ως ευεργετική για τον Π. Γαβρηλίδη), «Καραντίνα», «Αμαξηλάτης των Άλπεων» (ως ευεργετική για την αποπεράτωση του ναού της Παναγίας στη Νέα Φώκαια) κ.ά..

Την ίδια περίοδο ο Ελληνικός δραματικός θίασος Περικλή Χριστοφορίδη με συντελεστές τους Α. Χριστοφορίδου, Ανθήπη Κόκκου, Ν. Κουρή, Πλέσσα, Άρτεμιν Ζάμπου κ.ά., γεμίζει το θέατρο «Λουκά» ασφυκτικά ανεβάζοντας τα έργα «Η επάνοδος του Ασώτου» του Παν. Ζάνου, «Η Ελενίτσα της οδού Αγχέσμου» του Ν. Λάσκαρη, «Το νευροκαυαλίκεμα», «Ο Αρχοντοχωριάτης», «Άρτεμις ή Έγκλημα εν υπνοβασία», «Ο αριθμός 13», «Βελέιλ ή Ο υιός της νυκτός», «Τιμή», «Πριγκίπισσα Ρομαντζώφ», «Ξάνθω και Χρύσω» και «Γκόλφω» του Περεσιάδη, «Η τύχη της Μαρούλας», «Σφουγγαράδες»¹⁵⁸ κ.ά..

Το καλοκαίρι διαφοροειδείς θίασοι κατακλύζουν και τα προάστια, όπως ένας ιταλικός μελοδραματικός στο Κορδελιό ή ο ερασιτεχνικός σμυρναϊκός «Απόλλων» που ανεβάζει «Γκόλφω» σε προχειροστημένη εγκατάσταση στο Μπουτζά τον Ιούλιο.

Στις 8/9 η «Αμάλθεια» γράφει περί αναγκαιότητας εφαρμογής θεατρικής λογοκρισίας από επιτροπή «αξιοτίμων πολιτών», διότι μέσα στην πληθώρα των θεαμάτων συχνάζουν οι αναφορές για ακαταλληλότητα ή ασεμνότητα.

Στο θέατρο «Ολύμπια» πέραν του θιάσου Κοτοπούλη, θα παραστήσουν ο γαλλικός θίασος «Μενουντιέ» με τις Ντορβάλ και Ντελόρμ, ένας ιταλικός κωμειδουλλιακός θίασος αλλά και ένα αγγλοαμερικανικό 30μελές τσίρκο με 100 ζώα. Το χειμώνα στο «Σπόρτιγκ» θα ανεβεί ιταλικό μελόδραμα.

Με την ίδια θεατρική δυναμική ακολουθεί και το 1904. Η Αικ. Βερόνη επανακάμπτει με θίασο συγκροτημένο από τις Α. Γεωργιάδου, Αδαμαντία Χρυσοχόου, Βασιλική Σεργιάδου, Μ. Φιλιππίδου, Ιουλία και Ε. Βώλα, Μ. Ράμφου, τους Γ. Γεννάδη, Γρ. Σταυρόπουλο, Ι. Καρακάλο, Ι. Χριστοφορίδη, Ι. Βαξεβανίδη, Π. Χρυσοχόο, Γ. Μαρκουίτσο, Ξεν. Σεργιάδη, Περ. Μακρή, Απ. Βώλα, τους κωμικούς Απέργη, Δημ. Βερόνη και τραγουδιστές τους Φιλιππίδη και Αντ. Σκέντερ. Θα ανεβάζουν από ανοίξεως μέχρι φθινοπώρου μεταξύ άλλων τα έργα «Μυλόπετρες» του Π. Δημητρακόπουλου, «Η ανεψιά του θείου» του Παν. Ζάνου, «Να μη ζηλεύεις»

¹⁵⁸ Που εντυπωσιάζει στη σκηνή η πρωτόβγαλτη 13χρονη τότε Αγγέλα Παπαδοπούλου, μετέπειτα σύζυγος του Π. Γαβρηλίδη.

του Ν. Λάσκαρη, «Ο δικαστής», «Μύλλερ ο δήμιος», «Η ουρά του διαβόλου», «Φρου-Φρου», «Δουραντό», «Ηθοποιός Κην» του Δουμά σε καθαρεύουσα μετάφραση -που εξήρε η «Αμάθεια»- του Σμυρναίου λογίου και δικηγόρου Γεώργιου Βοντζαλίδη, «Άλλος κίνδυνος» του Ντοναί σε μετάφραση του Σμυρναίου Αρ. Ελεάδη, «Η μάρτυς» του Ντ' Ενερύ μεταφρασμένη από τον Σμυρναίο δημοσιογράφο Νίκο Νικολαΐδη¹⁵⁹ καταχειροκροτούμενο από το κοινό που τον καλεί στη σκηνή κ.ά.. Μεγάλη η προσφορά του θιάσου μέσω ευεργετικών παραστάσεων για σχολεία και εκκλησίες όπως υπέρ του ναού Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου, υπέρ βελτίωσης του ναού Αγίας Αικατερίνης, υπέρ των σχολών του ναού του Αγίου Νικολάου Νέας Φώκαιας κ.ά.. Σε μια εκ των ευεργετικών ακούστηκε το «Το παράπονο» του Βοντζαλίδη σε μουσική του επίσης Σμυρναίου συνθέτη Κων. Πετρά.

Χωρίς αλλαγές στους συνεργάτες και στο δραματολόγιο, ο Δ. Κοτοπούλης ξεκινά στον «Λουκά» την άνοιξη και συνεχίζει το φθινόπωρο στο «Θέατρο Προκουμαίας», το οποίο διασκευάζεται ανά εποχή.

Δύο διάσημοι ηθοποιοί περνούν για ελάχιστες παραστάσεις το 1904 από τη Σμύρνη. Πρώτα ο Ιταλός Νοβέλλη με μια μόνο παράσταση του έργου «Μπάρμπα Λεονάρ» του Αικάρ και τον Οκτώβριο ο Γάλλος Σουλβαίν στο «Σπόρτιγκ» για τρεις παραστάσεις με τα έργα «Γυναίκα του Ταμπάρν» του Κατούλ Μεντέζ, «Οράτιο» του Κορνέιγ και επίσης το «Μπάρμπα Λεονάρ» που παιζόταν συχνά τότε, αποσπώντας αμφότεροι τα εύσημα του τύπου. Ο Κοτοπούλης αντιτάσσοντας την εθνική του υπερηφάνεια θα ανεβάσει και αυτός «Μπάρμπα Λεονάρ» σε μετάφραση του Σμυρναίου δημοσιογράφου Λεάνδρου Κοκκινίδη¹⁶⁰, με τον τύπο να τον επαινεί, σημειώνοντας όμως «Βεβαίως ο κ. Κοτοπούλης δεν είναι Νοβέλλη και Σουλβαίν...».

Κατά τη διάρκεια του 1904 θα δίνουν παραστάσεις στο «Θέατρο Προκουμαίας» και το «Σπόρτιγκ» οι ιταλικοί μελοδραματικοί θίασοι «Καστελάνο» και «Λαμπρούνα», οι γαλλικοί «Μινάρ» και «Γκαρδόν» και της Α. Μαίτερλιγκ που παίζει μόνο τα έργα «Ζουασέλ», «Μόννα Βάννα», «Αγκλαβαίν και Σελιζέτ» του συζύγου της γνωστού Βέλγου συγγραφέα Μωρίς Μαίτερλιγκ.

Άλλα θεάματα μέσα στο 1904 που θα παρασταθούν ανά τη Σμύρνη, είναι ιπποδρόμια (τσίρκα), θίασοι ποικιλιών όπως του Νέλσων, του Μαζερώνη, της ομάδας

¹⁵⁹ Και κατοπινό διευθυντή και εκδότη του περιοδικού και της ομώνυμης καθημερινής εφημερίδας «Κόσμος».

¹⁶⁰ Και κατοπινού διευθυντή της «Ημερησίας».

του Μαριδάκη, του Μεριστώ με το πρωτοεμφανιζόμενο ποδηλατικό ακροβατικό περιστροφής σε κύκλο «Looping the loop» κ.ά..

Ο θίασος της Αικ. Βερόνη θα περιοδεύσει από τη Σμύρνη και το 1905 με τις Στέλλα Γαλάτη, Σμαράγδα Βερόνη, Αγαθ. Γεωργιάδου/Σκένδερ, Χαρ. Λοράνδου, Αρτεμισία Αμπελά, τους Γ. Γεννάδη, Γ. Πετρίδη, Β. Αργυρόπουλο, Προβελέγγιο, Σπύρο Σάββα, Σωτήριο Μπίνη, Σπύρο Τριχά και τον κωμικό Διονύσιο Βενιέρη. Η Βερόνη έχει εμπλουτίσει το πρόγραμμά της με τα έργα «Ενοχος» του Φος, «Σαπφώ η Λεσβία», «Μάρτυς Λαυρεντία», «Κόμης Μοντεχρήστος», «Κλάρα Βινιύ» του Δουμά υιού σε μετάφραση του Σμυρναίου δημοσιογράφου Θεοδώρου Υπερίδη¹⁶¹, «Η μάρτυς» του Ντ' Ενερέ σε μετάφραση του Σμυρναίου Νίκου Νικολαΐδη κ.ά..

Τη χρονιά αυτή θα επανέλθει ο θίασος της «Νέας Σκηνής» με την Κυβέλη, την Ολυμπία Δαμάσκου και τους Μαρίκο, Δαμάσκο και Παπαγεωργίου. Θα έρθει και ο θίασος του Δ. Κοτοπούλη στο θέατρο «Λουκά» με κορυφαίους τους Πλέσσα, Ανδ. Φιλίππιδη και Ανθίπη Κόκκου. Επίσης θα περιοδεύσουν δυο γαλλικοί θίασοι, του Μπριάν και ένας ελαφρύτερος που σημειώνει μεγάλη επιτυχία με το «Τσιριμπιμπί», καθώς και ο περίφημος Γάλλος ηθοποιός Σουλβαίν.

Το 1905 θα έρθει για πρώτη φορά στη Σμύρνη και ο σπουδαίος ελληνικός μελοδραματικός θίασος Διονυσίου Λαυράγκα¹⁶².

Έντονη θα είναι και η ερασιτεχνική θεατρική δραστηριότητα της χρονιάς. Ο σμυρναϊκός φιλοδραματικός θίασος «Θέσπεις» που ανεβάζει παραστάσεις πάντα για φιλανθρωπικούς σκοπούς στη Σμύρνη και στο νομό Αϊδινίου, θα παίζει στο «Σπόρτιγκ» μεταξύ άλλων τα έργα «Κόμησα Τσάιπλιτς», «Να δούλα μια φορά» και το ειδύλλιο «Δάφνις και Χλόη» σε διασκευή του ποιητή Αλέκου Φωτιάδη. Ο πρόεδρος του συλλόγου Δημήτριος Λιγνάδης¹⁶³ υποδύετο το ρόλο του Δάφνη και η υποδύομενη τη Χλόη ονομαζόταν Δημοπούλου. Ένας άλλος ερασιτεχνικός θίασος ανέβασε τότε στο ίδιο θέατρο το «Pagus revue», μια σμυρναϊκή επιθεώρηση που καταχειροκροτήθηκε. Ο θίασος αυτός αποτελείτο από σημαίνοντα πρόσωπα διαφόρων εθνοτήτων της πόλης όπως η Δωροθέα Ηλιάδου, η Βάνδα Τοσκάνι, η

¹⁶¹ Και κατοπινού διευθυντή της καθημερινής εφημερίδας «Τηλέγραφος».

¹⁶² Συνθέτης, διευθυντής ορχήστρας και βιολιστής, πρωτεργάτης του ελληνικού μελοδράματος (Αργοστόλι 17/10/1860 - Αργοστόλι 18/7/1941). Θα επανέλθει στη Σμύρνη το 1906, 1908 και το 1911: Σταματοπούλου-Βασιλάκου Χρυσόθεμις, Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή: Κωνσταντινούπολη-Σμύρνη: οκτώ μελετήματα, Αθήνα 2006, σ.186.

¹⁶³ Σμυρναίος αρχιτέκτων, εικαστικός, δημοσιογράφος και για ένα διάστημα συνεκδότης της εφημερίδας «Πατρίδα» και του περιοδικού «Ο Πειρασμός».

Μπελόμ, ο Βιδάλης, ο Μισσίρ, ο Ρέτζιο κ.ά., ενώ την ορχήστρα τους διηύθυνε η Δομινή Ηλία Ηλιάδη (μετέπειτα Λαΐδη Κρώσφιλδ).

Το καλοκαίρι του 1906 ο θίασος «Μένανδρος» του Δ.Ταβουλάρη θα εμφανιστεί στα θέατρα «Λουκά», «Προκυμαίας» και στα προάστια Ενόπη (Γκιόζ Τεπέ) και Μπουρνόβα, απαρτιζόμενος από τις Χαρίκλεια Ταβουλάρη, Μερόπη Σαραμαντή, Χαρ. Κυριακίδου, Πολυξένη Παυλάκου, Ζωή Βασιλειάδου, Θεώνη Παπαϊωάννου, Πιπίνα Μαυροφρύδη, Χριστίνα Δισκάκη, Χάρη Ευθυμίου, Ελπίδα Νεστορίδου και τους Διονύσιο Ταβουλάρη, Πάνο και Ιω. Ταβουλάρη, Ιω. Παπαϊωάννου, Ι. Καράκαλο, Κωνστ. Βασιλειάδη, Φιλίππιδη, Γ. Παυλάκο, Δ. Καπαξίδη, Μιχ. Γάζο, Ιω. Σαραμαντή, Ν. Κυριακίδη, Μ. Μαυροκέφαλο, Α. Τσάμο, Αθ. Καββάδα, Θ. Ποφάνη, Γ. Παναγιωτόπουλο, Π. Χρυσόχοο και Παπακυριακού. Τα εισιτήρια κοστίζουν 6 και 3 γρόσια αντίστοιχα για 1^η και 2^η θέση. Ανάμεσα στα γνωστά έργα του ρεπερτορίου τους θα παίξουν και τα: «Πα ντε κάτρ» κωμειδύλλιο του Δημητρίου Καλαποθάκη, «Λίγα απ' όλα» πολύ επιτυχημένη επιθεώρηση (έδωσαν 30 παραστάσεις) του Μίκιου Λάμπρου με διευθυντή ορχήστρας τον Βίκτωρ Καλλέγια, «Θυμιούλα η Γαλαξειδιώτισσα» δραματικό ειδύλλιο του Π. Μελισσιώτη, «Πυρκαϊάν εν τω Παρθεναγωγείω» δράμα μεταφρασμένο από τον Σπ. Λάμπρου, «Αρχισιδηουργόν» δράμα του Γεωργίου Ονέ, «Δαλιδά» δράμα του Οκταβίου Φεγιέ μεταφρασμένο από τον Ιωάννη Καμπούρογλου, «Μαρία Δοξαπατρή» πατριωτικόν δράμα του Δ. Βερναρδάκη, «Πολιτικόν Θάνατον» του Ιταλού Ζακομπέτη μεταφρασμένο από τον Π. Τυπάλδο, «Πίστις, ελπίς και έλεος» κωμικοτραγικόν ηθικόν δράμα του Γάλλου Φουρνιέ μεταφρασμένο από τον Αλεξ. Σταματιάδη κ.ά.. Δόθηκαν και δυο ευεργετικές παραστάσεις, η «Ροκαμβόλ» για την αποπεράτωση του εικονοστασίου του ναού της Φωκαίας και μια άλλη υπέρ της δωδεκανησιακής κοινότητας ομογενών της Νισύρου (Μανδράκι). Τις κομμώσεις του θιάσου επιλαμβάνοντο οι αδελφοί Λαμπίδη.

Μέσα στο καλοκαίρι του 1906 θα ανεβάσει στο «Θέατρο Προκυμαίας» όλες σχεδόν τις διάσημες τότε όπερες, ο «Μελοδραματικός Ελληνικός Θίασος» του Λαυράγκα με κορυφαίους τις Βικτώρια και Ελένη Θεοδωρίδου, τον Μωραΐτη, τον Βακαρέλο, τον βαθύφωνο Βλαχόπουλο κ.ά.. Τα έσοδα από την «Τόσκα», όπου θριαμβεύει η Ελένη Θεοδωρίδου και η κοσμοσυρροή ήταν τεράστια, δίνονται υπέρ της αδελφότητας κυριών «Βασιλειάς» που βοηθά απόρους μαθητές.

Στου «Λουκά» θα κάνει λίγες εμφανίσεις και η Ευαγγελία Παρασκευοπούλου ενθουσιάζοντας πάντα κοινό και τύπο, με τα έργα «Οδέττη» του Σαρδού, «Μερόπη»

και «Φαύστα» του Βερναρδάκη και την τραγωδία «Ερμιόνη» του Σμυρναίου λογοτέχνη Γ. Σημηριώτη.

Δύο γαλλικοί θίασοι θα περιοδεύσουν διαδοχικώς από το «Σπόρτιγκ», του Χέρζ ανεβάζοντας «Συρανά ντε Μπερζεράκ» με πρωταγωνιστές τον Δραγκόν και την Μορενώ και του Λινδαί με τις διάσημες Μάρθα Βρανδές και Ζανέ Αδιάγκ. Αργότερα θα περάσει ο επίσης γαλλικός δραματικός θίασος του Γκορνταί.

Στο Μπουτζά θα ανεβάσει παραστάσεις ο φιλοδραματικός σύλλογος «Αισχύλος», ενώ με το «Αγαπητικός της Βοσκοπούλας» μεταφρασμένο στα εβραϊκά από τον Σμυρναίο Εβραίο Κασέρ, ερασιτεχνικός όμιλος Σμυρναίων Εβραίων συλλέγει χρήματα υπέρ των απόρων συμπολιτών ομοεθνών τους.

Το φθινόπωρο του 1906 ξαναθριαμβεύει στη Σμύρνη ο Λεκατσάς, κυρίως με έργα του Σαίξπηρ και το «Ρισελιέ» του Λύττων, ενώ στις 30/9 δίδεται τιμητική παράσταση για την 40χρονη καλλιτεχνική του παρουσία, όπου του αποδίδεται δάφνινο στεφάνι με γαλανόλευκες κορδέλες από τον Σμυρναίο διευθυντή της Τράπεζας Αθηνών Ιωάννη Πεσμαζόγλου.¹⁶⁴

Το 1907 η «Αμάθεια» θέτει εκ νέου ζήτημα μεγαλύτερου θεάτρου, θεωρώντας πως δεν καλύπτονται επαρκώς οι ανάγκες τόσων παντοειδών θιάσων ελληνικών και ξένων που κατακλύζουν την Ιωνική πρωτεύουσα. Σπουδαίο γεγονός αποτελεί η άφιξη του διάσημου μουσουργού Σπύρου Σαμάρα. Θα διευθύνει καταχειροκροτούμενος την ορχήστρα του θιάσου «Καστελάνο», που θα ερμηνεύσει και το δικό του έργο «Δις Μπελίλ». Πρωτοανεβάζουν στη Σμύρνη το «Ζαζά», ενώ μετακαλείται από το Παρίσι ο υψίφωνος Εσκαλαίς, λαμβάνοντας το υπέρογκο ποσό των 1.500 φράγκων, για να τραγουδήσει στο «Εβραία». Το εισιτήριο της παράστασης κόστιζε 2 μετζήτια.

Σημαίνων στα θεατρικά πράγματα του 1907 θα είναι για πολλούς μήνες ο θίασος Γεννάδη με τις αδελφές Βερώνη, στον οποίο συμμετέχουν ο κωμικός Καντιώτης και το ζεύγος Κουκούδη. Θα παίζουν στο διασκευασμένο θέατρο «Παρθενών» (πρώην «Ολύμπια», στη θέση του οποίου θα αναγερθεί μελλοντικά το περίφημο «Θέατρο της Σμύρνης»), του οποίου το χαλίκι της θερινής επίστρωσης ακούγεται ενοχλητικά και σχολιάζεται από σμυρναϊκή εφημερίδα. Από το σύνολο του προγραμματισμένου δραματολογίου ενδεικτικά αναφέρονται το έργο του Μπερνστάιν «Καταιγίς» ή «Λαίλαψ», «Το μαρτύριον μιας γυναίκος» σε μετάφραση Θεοδώρου

¹⁶⁴ Χρ.Σολομωνίδης, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σσ. 147-159.

Υπερίδη, «Αρχιεργάτης», «Γκάρικ», «Το αίνιγμα», «Τίποτε εις την θέσιν του» του Ευστρατίου Αθανασιάδη, «Ο ρόλος του ηθοποιού» του Συμυρναίου Ανδρέα Σταματιάδη, «Ο υιός της νυκτός», «Διονυσία», «Έγκλημα εν υπνοβασία», «Η σύζυγος του παλιάτσου» σε μετάφραση Αρ. Ελεάδη, «Η αντίζηλος» του Συμυρναίου Νίκου Νικολαΐδη, «Δύο ορφανά», «Ψυχοκόρη», «Άμλετ», «Σαπφώ η Λεσβία», «Πριγκίπισσα Λεοντία» κ.ά..

Ερασιτεχνικός θίασος που ξεχωρίζουν οι Χρήστος και Φανή Δεσίπρη, Λιλή Κωλέα, Λ. Βάρδα, Ε. Πεστεματζόγλου, Κλάρα Πιττακού, Ε. Βαρουτσή, Πιπίτσα Κυριακίδου, Ε. Αθανασούλα, Πλάτων Χατζημιχάλης, Κλείτος Φιλίπποβιτς και ο Ι. Τσαγκρίδης, ανεβάζει τις κωμωδίες «Το γυαλένιο μάτι» και «Βεγγέρα» στο «Σπόρτιγκ», προκειμένου να διαθέσει τα έσοδα υπέρ της Ευαγγελικής Σχολής, συλλέγοντας 1.000 μετζήτια (περίπου 200 χρυσές λίρες Τουρκίας). Η μεγάλη εισπρακτική επιτυχία τους ωθεί σε επόμενη θεατρική απόπειρα, πάλι υπέρ της Ευαγγελικής Σχολής. Επιλέγεται το αρχαίο δράμα «Ιφιγένεια εν Ταύροις» του Ευριπίδη αυτή τη φορά, διχάζοντας κοινό και τύπο περί της χρήσεως μεταφράσεως ή του πρωτοτύπου κειμένου. Κατά περιγραφή της αθηναϊκής εφημερίδας «Αθήναι» επέφερε «ειρηνικές φιλολογικές αψιμαχίας». Η «Αμάθεια» μετά από έρευνα ειδικού συντάκτη, εκθέτει στο πρωτοσέλιδο της 4/5/1907 τις απόψεις Αθηναίων λογίων και πανεπιστημιακών (Νικολάου Πολίτη, Αγγέλου Βλάχου, Σπύρου Λάμπρου και Γεωργίου Σουρή) επί του θέματος, με τοποθετήσεις υπέρ της μεταφράσεως, θέση που είχε και η ίδια κατά το φύλλο της 27/4/1907. Το ζήτημα θα σχολιαστεί έντονα και στον αθηναϊκό τύπο.

Το καλοκαίρι ο θίασος Νικολάου Καρδοβίλη θα παίζει στη Σμύρνη αλλά και στα θέατρα του Μπουρνόβα, του Κορδελιού, του Μπουτζά και του Γκιόζ Τεπέ (Ενόπης). Ανεβάζουν τις παραστάσεις «Μάγδα», «Μαραθώνιος δρόμος», «Δικαίωμα ο έρωσ», «Μήδεια», «Ταξίδι του Ξενοκράτους», «Ζηλιάρα», «Ερωτική απόπειρα», «Γέρο Λεμπονάρ», «Μαλλιά κουβάρια», «Μουσική συναυλία» κ.ά.. Για λίγο θα παίξουν και στο «Σπλέντιτ», ένα νέο θερινό θέατρο - που δεν μακροήμερευσε λόγω τοποθεσίας- επί της Παραλλήλου, λίγα μόλις μέτρα από την κατάμεστη προκουμαία.

Το 1907 θα εμφανιστεί για πρώτη φορά στη Σμύρνη και ο θίασος Αναστασίου και Ελένης Απέργη, οι οποίοι θα επανακάμψουν τα 1909,1910,1911¹⁶⁵.

¹⁶⁵ Σταματοπούλου-Βασιλάκου Χρυσόθεμις, Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή: Κωνσταντινούπολη-Σμύρνη, οκτώ μελετήματα, Αθήνα 2006, σ.186.

Ο άλλοτε διευθυντής του Βασιλικού Θεάτρου Θωμάς Οικονόμου¹⁶⁶ έρχεται το Δεκέμβριο του 1907 με δικό του θίασο, αποτελούμενο από τις Καίτη Βάρβα, Άννα Τζίνη, Ελπινίκη Βέλλου, Παυλίνα Ρινάλδη, Ευφρ. Πανταζή, Λόλα Κουρή, τη μικρή Μαρία Δημητρακοπούλου και τους Μιχ. Ιακωβίδη (η μητέρα του ήταν Σμυρνια), Ιάκωβο Επιτροπάκη, Α. Κύρου, Ι. Δεληγιάννη, Γ. Ξενάκη, Ν. Βέλλο, Ι. Αυλωνίτη και Σωτήρη Διαμαντή. Θα παραστήσουν τα έργα «Η οικογένεια Μπολερώ», «Μπουμπουρή», «Φύρδην μίγδην», «Με την αλήθεια», «Εχάσαμε τον πατέρα μας» και «Ρόσμερχολμς» στο «Σπόρτιγκ», αλλά θα εισπράξουν την αποτυχία στον απόηχο του μείζονος γλωσσικού ζήτηματος της Ελλάδος. Κάποιες εφημερίδες θα αποδώσουν την ελάχιστη προσέλευση στην κακή υποκριτική των ηθοποιών, ενώ η υπερκαθαρεύουσα «Αμάλθεια» στο «μαλλιαρισμό» του Οικονόμου σημειώνοντας: «Είχε προηγηθεί η φήμη εις την Σμύρνην, ότι παίζει (ο Οικονόμου) έργα ακουρευτών, δηλαδή των μαλλιαρών αφού έπαιξε τας «Αλυσίδας» του Ταγκόπουλου...το σμυρναϊκόν έδαφος δεν είναι κατάλληλον προς αύξησιν των μαλλιαρών κολοκυνθών».

Στα τέλη του 1907 θα περάσουν διαδοχικά δυο γαλλικοί θίασοι, ο δραματικός του Δερβέν με πρωταγωνιστή τον Μίντ και ο κωμειδυλλιακός του Δελόρμ, ανεβάζοντας μεταξύ άλλων το «Η ωραία Ελένη» του Όφφενμαχ που σκανδάλισε το κοινό με τη «γυμνότητα» των ηθοποιών και κατακεραυνώθηκε από την «Αμάλθεια»: «...προ της ενδυμασίας της πρωταγωνίστριας...ενόμισαν, ότι ευρίσκονται, ουχί εν θεάτρω αλλά εν θαλασσίσις λουτροίς».¹⁶⁷

4.20. Περιοδεύοντες θίασοι, παύση λογοκρισίας και κατοχύρωση πνευματικών δικαιωμάτων 1908

Αρχές του 1908 η Σμύρνη υποδέχεται ενθουσιωδώς τον «Ελληνικό Μελοδραματικό Θίασο» του Λαυράγκα. με κορυφαίους τον Σμυρναίο υψίφωνο Ιω. Κοκκίνη, τους Μωραΐτη, Πασχαλίδη, Βακαρέλη, Αγγελόπουλο, Μήτσουρα, την μεσόφωνο Νύμφα Μολινίδου και την υψίφωνο Στέλλα Κοκκίνη. Το «Σπόρτιγκ» γεμίζει ασφυκτικά, ενώ η δεκάδα των εισιτηρίων κόστους 6 μετζητίων ήταν

¹⁶⁶ Σημαντικότετος σκηνοθέτης, ηθοποιός και θιασάρχης (Βιέννη 12/7/1864 - Αθήνα 21/3/1927).

¹⁶⁷ Χρ.Σολομωνίδης, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σσ. 161-170.

ανάρπαστη. Αργότερα θα έρθει και ο μελοδραματικός θίασος του Παπαϊωάννου με την πρωτοεμφανιζόμενη στη Σμύρνη Σωσώ Κανδύλη.

Η «Ελληνική Εταιρία Δραμάτων Κωμωδιών» αποτελούμενη κυρίως από ηθοποιούς της «Νέας Σκηνης» όπως Σπ. Σάββας, Π. Λέων κ.ά., κατά τη διάρκεια του χειμώνα ανεβάζουν στο «Σπόρτιγκ» τις παραστάσεις «Έμπορος της Βενετίας», «Ανάστασις», «Ανάκρισις», «Ο Παντελής και ο παπαγάλος», «Ζηλιάρα», «Σπίθα» κ.ά..

Στο «Σπόρτιγκ» επίσης θα παραστήσουν διαδοχικά οι γαλλικοί θίασοι «Γκαρδαί» και «Δρελέν», καθώς και ομάδα ερασιτεχνών με το ιαπωνικό μελόδραμα «Μικάδος», διαθέτοντας τα έσοδα υπέρ αγγλικής φιλανθρωπικής αδελφότητας.

Η θέρμη του κοινού συνοδεύει την επάνοδο του θιάσου Παντοπούλου μετά από χρόνια, στον οποίο τώρα συμμετέχουν οι Καίτη και Ευαγγ, Παντοπούλου, Χέλμη, Θεόδωρος Πεταλάς, Ροδάκης, Δελενάρδος, ενώ θα κάνει έκτακτες εμφανίσεις ο Δ. Ταβουλάρης. Ανεβάζουν στο θέατρο «Παρθενών» τα έργα «Πατρικό σπίτι», «Οι Άθλιοι», «Σουλιώτισσα ή Ο χορός του θανάτου» κ.ά.. Στην παράστασή τους «Έξωσις του Όθωνος» του Πολ. Δημητρακόπουλου, οι ηθοποιοί συγκίνησαν με την υποκριτική τους, ενώ το κόστος των εντυπωσιακών κοστούμιών τους ελέχθη πως έφτανε τα 10.000 χρυσά φράγκα.

Εν μέσω δύο κήπων στη συνοικία Καντίνας βρισκόταν το λαϊκό θέατρο «Τερψιθέας», στο οποίο πέραν του γνωστού της δραματολογίου ανέβασε και το «Λεωνίδα εν Θερμοπύλαις» η Ευαγγελινή Παρασκευοπούλου με τους Λοράνδο, Αργυρόπουλο κ.ά..

Μέσα στο 1908 μετατρέπεται επιτυχώς σε θέατρο «Παράδεισος» το καφενείο της «Βελλαβίστας» και η ήσυχη συνοικία γίνεται σημείο αναφοράς. Το καλοκαίρι εκείνο θα φιλοξενήσει τον θίασο «Αριστοφάνης» των Τσούκα και Απέργη με συμμετέχοντες τους Ελένη και Αν. Απέργη, Θ. Μανούση, Χρυσόχοου, Ρούσου, Ανθή Μηλιάδου, Τσούκα και Προβελέγγιο. Μεγάλη τους επιτυχία το «Ο ήρωας της Μακεδονίας». Θα δώσουν πολλές παραστάσεις υπέρ φιλανθρωπικών ιδρυμάτων και του ναού Αγίου Κωνσταντίνου. Πλήθος γυναικοπαίδων συνωστίζεται διαρκώς έξωθεν του θεάτρου και αφουγκράζονται τις παραστάσεις που παίζονται. Κατόπιν ο «Παράδεισος» τροποποιείται σε χειμερινό θέατρο προκειμένου να φιλοξενήσει το θίασο Καρδοβίλη στο έργο «Διδώ» του Δημητρακόπουλου. Επανακάμπει στον τύπο

το θέμα των ψηλών γυναικείων καπέλων.¹⁶⁸ Το 1908 θα περιοδεύσει από τη Σμύρνη και ο θίασος της Ελεωνόρας Λοράνδου¹⁶⁹.

Τον Ιούλιο του 1908 ο Χαμήτ αποδέχεται το σύνταγμα και ο Νομάρχης Σμύρνης αναγγέλλει την κατάργηση της λογοκρισίας. Σταματούν πλέον οι κουραστικοί λεκτικοί υπαινιγμοί στη θέση απαγορευμένων λέξεων ενώ θα επιτρέπονται και τα έργα με δολοφονίες βασιλέων. Εις το εξής ανεβαίνουν πολλά πατριωτικά έργα όπως το «Παύλος Μελάς» και ακούγονται ποιήματα όπως το «Ο Βράχος και το Κύμα» ή το «Καλύτερα μιας ώρας ελεύθερη ζωή». Ωστόσο μετ' ολίγων μηνών κλείνει κατόπιν εντολής της νομαρχίας Σμύρνης, το θέατρο που ανέβασε ο θίασος Βερόνη και Γεννάδη το «Θεόδωρος Κολοκοτρώνης» επειδή θεωρήθηκε σωβινιστικό. Χρειάστηκαν περισσότερο από ένα μήνα διαμαρτυρίες του τύπου της Σμύρνης μέχρι να δοθεί άδεια συνέχισης των παραστάσεων τους.¹⁷⁰

Τον Αύγουστο του 1908, «Αμάλθεια» και «Ημερησία» πρωταγωνιστούν υπέρ της διασφάλισης των πνευματικών δικαιωμάτων των Ελλήνων θεατρικών συγγραφέων. Αντίθετα με τους πολύ τυπικούς γαλλικούς θιάσους απέναντι στους Γάλλους συγγραφείς, οι ελληνικοί θίασοι απέφευγαν αυτήν την ηθική τους υποχρέωση προκαλώντας διαμαρτυρίες εκ μέρους των συγγραφέων. Πριν εκπνεύσει η χρονιά, συνίσταται η Εταιρία Θεατρικών Συγγραφέων υπό την προεδρία του πρίγκιπος Νικολάου για την προάσπιση των συμφερόντων τους, με αντιπρόσωπό της στην Σμύρνη τον δημοσιογράφο Θεόδωρο Υπερίδη.

Ο φιλοδραματικός σύλλογος «Αριστοφάνης» θα ανεβάσει σε συνεργασία με τον Σμυρναίο αρχιμουσικό Ιω. Μαγκλή δύο παραστάσεις, εκχωρώντας τα έσοδα στα σχολεία του Κορδελιού.

4.21. Τουρκικό θέατρο στη Σμύρνη και θεατρική κίνηση μέχρι το 1911

Στη Σμύρνη η τουρκική θεατρική δραστηριότητα υπήρξε καθυστερημένη και ελάχιστη. Για πρώτη φορά έρχεται τουρκικός θίασος με τουρκικό δραματολόγιο στις 21/8/1908, ανεβάζοντας στο «Σπόρτιγκ» το πατριωτικό «Βατάν» («Πατρίδα») του

¹⁶⁸ Χρ.Σολομωνίδης, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σσ. 170-172.

¹⁶⁹ Σταματοπούλου-Βασιλάκου Χρυσόθεμις, Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή: Κωνσταντινούπολη-Σμύρνη: οκτώ μελετήματα, Αθήνα 2006, σ.186.

¹⁷⁰ Χρ.Σολομωνίδης, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σσ. 174-179.

Ναμίκ Κεμάλ για τρεις παραστάσεις. Αυστηρώς στις δύο επιτρέπονταν μόνο άνδρες και στην τελευταία μόνο γυναίκες. Στα διαλείμματα ο Σουλεϊμάν βέης και ο Σαλαεδίν βέης απήγγειλαν πατριωτικούς μονολόγους ενθουσιάζοντας τους θεατές. Ανέβασαν επίσης το δράμα «Εις το τηλέφωνο» και το «Νεκρά πολιτεία» του Ντ' Ανούντσιο. Πρωταγωνιστής ήταν ο Μπουρχανεντίν βέης¹⁷¹. Πέραν των παραστάσεων του πρώτου αυτού θιάσου δεν φαίνεται να υπήρξε στη Σμύρνη περαιτέρω ανάπτυξη στα τουρκικά θεατρικά πράγματα, εκτός μιας παραστάσεως τον Φεβρουάριο του 1909 στο «Σπόρτιγκ», που οργάνωσε το Κομιτάτο «Ένωσις και Πρόοδος» συγκατατιθέμενο μάλιστα σε μικτή παρακολούθησή της. Τότε προκλήθηκαν επεισόδια ανάμεσα σε Τουρκάλες που θέλησαν να μπουν και οπλισμένους φανατικούς μουσουλμάνους που απειλούσαν να σφάζουν όποια θα τολμούσε να εισέλθει. Μια ακόμη τουρκική παράσταση δόθηκε στη Σμύρνη, η τραγωδία «Μπαϊκούς» («Κουκουβάγια») σε αίθουσα της τουρκικής βιβλιοθήκης το 1920.¹⁷²

Καινούργιο θερινό θέατρο αποκτά η πόλη τον Μάιο του 1909 με διαδοχικές ονομασίες «Νέον Θέατρον», «Θέατρον Γκαίυ» και «Ίριδα». Βρίσκεται δίπλα στο ζυθεστιατόριο του Κλωναρίδη, είναι στρωμένο με μικρές πλάκες, έχει μεγάλη σκηνή και ευρύχωρα καμαρίνια (καλλυντήρια). Εκεί θα δραστηριοποιείται για έξι μήνες ο θιάσος Βερόνη - Γεννάδη με συμμετέχοντες τους Χέλμη, Κουρούκλη, Πεζόδρομο, Σταυρόπουλο κ.ά.. Διαθέτουν εμπεριστατωμένη ορχήστρα και πληθωρικό πρόγραμμα ξένων και ελληνικών έργων όπως «Η δύναμη της συνειδήσεως» του Κωνσταντινοπολίτη λογίου Ν. Γιαγκίτη, «Η κόρη του Χρηματιστού» του Αχ. Καλεύρα¹⁷³, «Στάσα Σιδέρη» του Σμυρναίου Αγγέλου Σημηριώτη, «Παύλος Μελάς» (χρειάστηκε έγκριση από το Κομιτάτο της Θεσσαλονίκης), «Ερνάνης»¹⁷⁴, «Η κακή ώρα» σε μετάφραση του Ε. Κουτούβαλη, «Αντιόπη» του Βερναρδάκη, «Κολοκοτρώνης» και «Βύρων» του Σπ. Ποταμιάνου, «Μανδρί» του Μπερνστάιν, «Πάτερ ημών» του Κοππέ, «Το μαρτύριον μιάς γυναικός» του Ζιραρδέν, «Φλορέτ και Παταπόν» μεταφρασμένο από τον Σπ. Τρικούπη, «Η νύφη της Κούλουρης» του Παντοπούλου, «Ηθοποιοί του Ναπολέοντος», «Λουκρητία Βοργία», «Καρβουνιάρηδες», «Διάσημος δίκη», «Οι αριστοκράται μας» του Γεννάδη, που

¹⁷¹ Μαθήτευσε τη θεατρική τέχνη στο Παρίσι με δάσκαλο τον σπουδαίο Σουλβαίν, αποκτώντας παράλληλα εγκύκλιο μόρφωση και σκηνική εμπειρία που τον καθιστούν μάλλον τον πρώτο ουσιαστικό καλλιτέχνη του τουρκικού θεάτρου.

¹⁷² Χρ.Σολομωνίδης, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σσ. 180-181, 188-189.

¹⁷³ Κατοπινού Διοικητού Μακεδονίας.

¹⁷⁴ Έχει ξανανέβει, όμως κανονικά επί λογοκρισίας απαγορευόταν.

εισπράττει διττά εύσημα ηθοποιού και συγγραφέως, «Σαπφώ η Λεσβία», «Η ανάστασις του Λαζάρου», «Μερόπη», «Άμλετ» κ.ά..

Στο «Παρθενών» (πρώην «Προκυμαίας») ο θίασος Ελεονώρας Λοράνδου με τις Φιλιππίδου, Λουκέα, Γεωργίου και τους Βέλλο, Ροδάκη, Γεωργίου, Μαρκτώνη και Τριχά, παίζουν με ανανεωμένο δραματολόγιο τα έργα «Μάγισσα» του Σαρντού, «Ο εισαγγελέας», «Μοναχή» της Ευγενίας Ζωγράφου¹⁷⁵ που έδωσε τότε φιλολογική διάλεξη στην «Ελληνική Λέσχη» και παρακολούθησε την παράσταση του έργου της, «Πανιώνια» επιθεώρηση του Σμυρναίου δημοσιογράφου Ευάγγελου Παντελίδη με τραγούδια του Βίκτωρος Καλλέγια, «Πριγκιπική ανατροφή» του Ντοναί (έργο που το έντυπο «Κόσμος» έψεξε για την ηθική που προέβαλλε) κ.ά..

Στο «Παράδεισος» ο θίασος Καρδοβίλη ανεβάζει τα έργα «Η πτώσις του Γιλδίξ» του Σμυρναίου δημοσιογράφου Ανδρέα Σταματιάδη και «Οι Λύκοι της Μακεδονίας».

Το 1909 θα πρωτοέρθει στη Σμύρνη με το θιάσό της η περίφημη Κυβέλη Ανδριανού¹⁷⁶ και στο «Σπόρτιγκ» με τους ηθοποιούς Ν. Παπαγεωργίου, Π. Θησέα, Α. Μαρίκο, Νικ. Ζάνο, Ν. Πλέσσα, Ι. Επιτροπάκη, Ν. Μαρτέλη, Ι. Τσαμαδό, Ν. Λαέρτη, Λ. Λύτρα, Μ. Ροδάκη, Μιχαήλ Ιακωβίδη, Σαπφώ Αλκαίου, Π. Πλέσσα, Σ. Τασόγλου και Μαρίκου, ανεβάζουν τα έργα «Φωτεινή Σάντρη» του Ξενόπουλου και «Κόκκινο πουκάμισο» του Σπύρου Μελά. Καταχειροκροτούμενη η Κυβέλη στις ερμηνείες της: «Η στρίγγλα που έγινε αρνάκι» του Σαίξπηρ, «Σέρλοκ Χόλμς» του Κόναν Ντούλ, «Ο κλέφτης» του Μπερνστάιν, «Λολότα» και «Μποτίλια» και «Κοριτσάκι» των Μεϊλάκ - Αλεβύ, «Νύμφη μου» των Καρρέ - Μπιλλώ, «Σπίθα» του Παγερόν, «Είκοσι μέρες στο φρέσκο» των Εννεκέν - Βέμπερ, «Νόρα» του Ίψεν, «Δίδα Ζοζέτα» των Πραβώ - Χάρβεϋ, «Κοκκινότριχα» του Ζυλ Ρενάρ, «Αριστερό χέρι» του Πιέρ Βεμπέρ, «Μπομπινέτα» των Μαρσάν - Γκρος, «Κυρίαν Μογκοτέν» των Μπλουμ - Καρρέ, «Ξυνό φρούτο» του Μπράκα, «Τζοκόντα» του Ντ' Ανούντσιο, «Νέα Παναθήναια» των Γ. Τσοκοπούλου - Αννίνου, «Κινηματογράφος» του Π. Δημητρακοπούλου, «Στην ωξόπορτα» του Δ. Ταγκόπουλου, «Στέλλα Βιολάντη» του Ξενόπουλου κ.ά.. Η πρώτη θέση κοστίζει 5 οκταράκια και η δεύτερη 2,5, ενώ το θέατρο γεμίζει μονίμως εκτός Παρασκευής κατά συνήθεια των Σμυρναίων, που αποδίδει ο τύπος στο πρωινό εγερτήριο του Σαββάτου -σημαντικό για μια εμπορική

¹⁷⁵ Διευθύντριας της «Ελληνικής Επιθεωρήσεως».

¹⁷⁶ Συγκαταλέγεται στις σημαντικότερες ηθοποιούς και συνεργάστηκε με τους κορυφαίους παράγοντες του θεάτρου. Φέρεται να γεννήθηκε στη Σμύρνη, ωστόσο βρέθηκε έκθετη και υιοθετήθηκε από το ζεύγος Ανδριανού το 1890 (Σμύρνη(;) 1884 ή 1887 ή 13/7/1888 - Αθήνα 26/5/1978).

πόλη- σε αντιδιαστολή με τους Αθηναίους...ξενύχτηδες. Ο θίασος της Κυβέλης θα περιοδεύσει συχνότατα στη Σμύρνη από το 1909-10-11-12, κατόπιν το 1914 και τα 1919-20^{177, 178}.

Εντός του 1909 έρχεται και ο θίασος της Α. Απέργη στο «Παράδεισος» για δύο μήνες, με τους ηθοποιούς Ανθούλα Μηλιάδου, Φωτεινή και Νίκη Βονασέρα, Μαρία Απέργη, Φ. Απέργη, Κ. Προβελέγγιο, Ν. Μηλιάδη, Ι. Βονασέρα, Π. και Εμμ. Ρούσο, Ε. Κουμαριώτη, Π. Παρασκευά, Γ. Νικολόπουλο και Ορ. Κρασιώτη. Ανεβάζουν τις παραστάσεις «Πολιτικός θάνατος» του Τζακόζα, «Νεφέλες» σε μετάφραση του Γ. Σουρή, «Κουρσάρος» του Πολ. Δημητρακόπουλου, «Μιχαήλ Στρογκόφ» του Βερν, «Ιωσίας ο ακτοφύλακας» του Φουρνιέ, «Η Τιμή» του Σούντερμαν, «Επί του καταστρώματος» του Στεφάνου, «Ανδρομέδα και Περσέας» του Παν. Ζάνου κ.ά..

Το ζεύγος Μαδρά θα ανεβάσει με επιτυχία το έργο «Γαλάτεια» του Σπ. Βασιλειάδη στα γαλλικά. Το είχαν μεταφράσει οι ίδιοι ανεβάζοντάς το παλαιότερα και στο Παρίσι, όπου είχαν μεταβεί συνεργαζόμενοι ως ηθοποιοί της Σάρα Μπερνάρ.

Οι Σμυρνιοί είναι λάτρεις της οπερέτας (μελοδραμάτιο) και το 1909 πρωτοέρχεται με την μουσική αυτή του συρμού, ο σπουδαιότερος ελληνικός θίασος του είδους υπό τον Ιωάννη Παπαϊωάννου¹⁷⁹. Με κορυφαία τη Μελομένη Κολυβά¹⁸⁰ και συμμετέχοντες τους Γ. Ράλλη, Σ. Μηλιάδη, Ν. Αφεντάκη, Δ. Μήτσουρα, το ζεύγος Τριχιά κ.ά., το «Σπόρτιγκ» ξεχειλίζει από θεατές στις βιεννέζικες οπερέτες «Εύθυμη χήρα», «Ονειρώδες βαλς», «Πρίγκιπ του Λουξεμβούργου». Ο θίασος Παπαϊωάννου θα επανέλθει το 1912 και το 1920.

Ξένοι θίασοι που έπαιζαν στη Σμύρνη το 1909, ήταν ο γαλλικός δραματικός της Λεμπλάν και οπερέτας του Λομπάρδο, με 70 ηθοποιούς και 14 χορεύτριες.

Έντονη θεατρική δραστηριότητα είχε ο ερασιτεχνικός σύλλογος «Αισχύλος», με τους Αθ. Βλαχόπουλο, Π. Μόσχο, Μ. Μανωλιό και πρόεδρο τον Πέτρο Κρασόπουλο. Λίγο πριν εκπνεύσει το 1909 δημιουργείται ένας βραχύβιος

¹⁷⁷ Σταματοπούλου-Βασιλάκου Χρυσόθεμις, Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή: Κωνσταντινούπολη-Σμύρνη: οκτώ μελετήματα, Αθήνα 2006, σ.186.

¹⁷⁸ Χρ.Σολομωνίδης, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σσ. 190-193.

¹⁷⁹ Κωμικός ηθοποιός, πρωτεργάτης της ελληνικής οπερέτας (Σέρρες 1869 - Αθήνα 1931).

¹⁸⁰ Σπουδαία ηθοποιός και αοιδός, μετείχε επιτυχώς και με σημαντικές συνεργασίες σε αμφοτέρω τα είδη θεάτρων (πρόζας και μουσικό), (Καβάλα 1893 - Αθήνα 30/12/1981): Ανυπόγραφο, «Μελομένη Κολυβά»:

<https://www.retrodb.gr/wiki/index.php/%CE%9C%CE%B5%CE%BB%CF%80%CE%BF%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CE%B7%CE%9A%CE%BF%CE%BB%CF%85%CE%B2%CE%AC>

(ανεκτήθη 23/6/23)

ερασιτεχνικός σύλλογος επ' ονόματι «Σαίξπηρ», από τους Αντώνιο Σάνδη, Αν. Τσεμπερλή και Μάριο Μανωλιό προκειμένου να ενισχύονται φιλανθρωπικοί και εθνικοί σκοποί μέσω παραστάσεων.

Τον Δεκέμβριο η Εταιρία Ελλήνων Θεατρικών Συγγραφέων θα ορίσει εκπρόσωπο στη Σμύρνη τον συγγραφέα και δημοσιογράφο Ανδρέα Σταματιάδη.

Θεατρικός το 1910 εγκαινιάζει ο θίασος «Ελληνική οπερέτα» του Παπαϊωάννου, κρατώντας τα σκήπτρα από την προηγούμενη χρονιά. Η Μελλομένη Κολουβά με τις Αικατερίνη Κολουβά, Σωσώ Κανδύλη, Ειρήνη Βασιλάκη, Χαρίκλεια Τριχά, Κατίνα Δελενάρδου, τους Νικόλαο Αφεντάκη, Σπύρο Μιλιάδη, Σπύρο Τριχά, Νικόλαο Παρασκευόπουλο, Βασίλειο Αφεντάκη, Ιωάν. Πρινέα, Κωνστ. Δουράκη, Κωνστ. Πετρόπουλο, Ηλία Οικονομίδη, Γεώργιο Λουλουδάκη (Λελούδα), Χαρ. Βασιλάκη και 25μελή χορό, θα δώσουν 55 παραστάσεις που γεμίζουν το «Σπόρτιγκ». Ο τύπος σχολιάζει θετικότερα, ιδιαίτερος δε την πρωταγωνίστρια Μελλομένη Κολουβά. Στην ευεργετική προς τιμήν της παράσταση, δέχθηκε από Σμυρναίους θαυμαστές της τέχνης βαρύτιμα δώρα. Στη συνέχεια ο πατέρας της απαίτησε υπέρογκα ποσά ως αμοιβή της, υπονομεύοντας έτσι τη συνεργασία της. Ο Παπαϊωάννου φεύγει εγκαταλείποντας τον θίασο, που διαλυμένος προσέτρεξε στο ελληνικό προξενείο. Κατόπιν συμβολής ομοεθνών της Σμύρνης, αγοράστηκαν τα εισιτήρια επαναπατρισμού τους με το ατμόπλοιο «Ελλάς».

Τον Ιανουάριο επανακάμπει για λίγες εμφανίσεις ο γαλλικός θίασος «Γκαρδαί». Κάποια από αυτές την προανήγγειλε ως «Soiree poire» αυστηρώς μόνον για άνδρες, με αποτέλεσμα την αθρόα αντροσυρροή υποψιασμένων για σκανδαλιστικό θέαμα. Ωστόσο σύμφωνα με τοπική εφημερίδα «Ο θίασος παρουσίασε 4 τραγικότατα μονόπρακτα δράματα...αλλ' ουχί και απρεπείς σκηνάς. Οι σπεύσαντες θεαταί...διεμαρτυρήθησαν...εναντίον του θιάσου όστις τους εξηπάτησε και...δεν εξετέλεσεν ελκυστικάς σκηνάς! Ούτω εν πλήρει χειμώνι και καίτοι επλήρωσαν 21 γρόσια δι' είσοδον».

Την άνοιξη στο «Σπόρτιγκ», πλέον ανανεωμένο εξωτερικώς και με προστεθειμένο καπνιστήριο εντός, έρχεται η Κυβέλη με θίασο αποτελούμενο από τις Σαφώ Αλκαίου, Ν. Μουστάκα, Α. Βώκου, Κ. και Α. Πλέσσα, Λουκία Τίβερη, Κ. Γαλάνη και τους Ν. Παπαγεργίου, Αγγ. Χρυσομάλλη, Ν. Πλέσσα, Α. Ζήνων, Κ. Μουστάκα, Δ. Βενιέρη, Κ. Γαλάνη, Μ. Ροδάκη, Νέστωρ Κουρτέλη (Παλμύρας), Ν. Μαρτέλη, Δ. Λυμπερόπουλο, Κ. Αγγελάκη, Δ. Τσερτίνη και Ι. Λαέρτη. Θα παραστήσουν τα έργα «Η αδικηθείσα», «Δις Σοκολάτα», «Λολότα», «Η κόρη του

Ιερφθάε», «Η νύφη μου», «Το κοριτσάκι», «Πληκτικός κόσμος», «Ο κλέπτης», «Τα χάρπια του Ηρακλή», «Η τηλεφωνήτρια», «Ο αστυνόμος είναι καλό παιδί», «Δις διδάκτωρ», «Δις Τζούλια», «Μαντάμ Φλερτ», «Η κοκκινότριχα», «Η αρπαγή των Σαβίνων», «Ο Βασιλεύς στενοχωρείται», «Το γαϊδούρι του Μπουριντάν»¹⁸¹, «Αρσέν Λουπέν»¹⁸², «Βρυκόλακες» του Ίνγκεν (μοναδική παράσταση εκτάκτως με τους Θωμά Οικονόμου και Ανθή Μηλιάδη να θριαμβεύουν), «Χαλασμένο σπίτι» του Σπ. Μελά, «Η χειραφετημένη» του Χρήστου Παπαζαφειροπούλου, «Στάσα Σιδέρη» του Αγγ. Σημηριώτη, «Χειραφέτησις» του Γ. Σουρή, «Στην οξώπορτα» του Δ. Ταγκόπουλου, «Ο αγαπητικός της βοσκοπούλας», «Αντιγόνη» του Σοφοκλέους σε απόδοση Κ. Μάνου με μουσική Μένδελσον κ.ά.. Μεταξύ των πράξεων η Κυβέλη καθιέρωσε να απαγγέλλονται ποιήματα Σμυρναίων ποιητών. Προς αποφυγήν του επιβεβλημένου χαρτοσήμου στα θεατρικά προγράμματα, εξέδωσαν τη «δήθεν» εφημερίδα «Παλιγγενεσία», ομοίωμα εφημερίδας που ανέφερε μια επίκαιρη είδηση σε 2-3 γραμμές και όλο το υπόλοιπο έντυπο εμπεριείχε το πρόγραμμα των παραστάσεων.

Το θέατρο «Παράδεισος» θα έχει την καλοκαιρινή πρωτοκαθεδρία με τον θίασο της Α. Απέργη, αποτελούμενο από τις Ελένη και Μαρία Απέργη, Ελένη Χριστοφορίδου, Άννα Προβελεγγίου, Ανθή Μηλιάδου, Σ. Καλουτά και τους Κουμαριώτη, Κ. Κύρο, Δ. Βερίδη, Μ. Χριστοφορίδη, Φίλιππο Απέργη, Γ. Ζολώτα, Κ. Προβελέγγιο και Τάσο Προβελέγγιο. Θα εμφανιστούν στα έργα «Καπετάν Γιακουμής» του Δ. Κόκκου, «Νεφέλες» του Αριστοφάνη σε μετάφραση Γ. Σουρή, «Άγαλμα εν υπνοβασία» και «Γουλιέλμος ο αχθοφόρος» του Ντ' Ενερύ, «Για την τιμήν της αδελφής» του Κ. Μιχαλόπουλου, «Μιχαήλ Στρογκώφ» του Ιουλίου Βερν που θα παιχτεί και στο θέατρο «Χαβούζας» στο Μπουρνόβα, «Ο αγαπητικός της βοσκοπούλας» του Κορομηλά, «Ανδρομέδα και Περσέας» του Π. Ζάνου, «Ανδρείνη» του Σαρντού, «Η κόρη του δρόμου» του Πολ. Δημητρακόπουλου, «Η πτώσις του Γιλδίζ» του Ανδρέα Σταματιάδη κ.ά..

Στο θέατρο «Γκαίυ» περνά θεατρικώς το καλοκαίρι ο θίασος Βερόνη - Γεννάδη μαγεύοντας το κοινό και τον τύπο, που τους αποκαλεί Ελληνίδα Ντούζε και Έλληνα Γκάρικ. Ανεβάζουν τις παραστάσεις «Το αίνιγμα» του Ερβιέ, «Σάνδη η Αθιγγανίς» του Διδώ, «Τα νεύρα μου» του Αντώνη Οικονομίδη, «Τρεις μάσκες» του Μερέ σε μετάφραση του Σμυρναίου Νικου Νικολαΐδη κ.ά.. Στο «Γκαίυ» θα παίξει τότε και ένας σμυρναϊκός ερασιτεχνικός φιλοδραματικός σύλλογος το έργο «Ένοχος»

¹⁸¹ Κατά την «Αμάθεια» «Ο όνος του Μπουριντάν».

¹⁸² Όπου η «Αμάθεια» σχολιάζει «την θέλουμε γυναίκα την Κυβέλη και όχι σε ανδρικούς ρόλους».

και ως ευεργετική το «Δόξα και δάκρυα» υπέρ του ανεγειρομένου ναού του αγίου Ιωάννου Προδρόμου.

Για λίγες παραστάσεις θα περάσει η Παρασκευοπούλου, με τους Αγγελόπουλο, Φραγκόπουλο κ.ά., με το έργο «Ιππότες της ομίχλης» να ξεχωρίζει ανάμεσα στ' άλλα που ανέβασαν.

Στα εξοχικά θέατρα θα υπάρχει επίσης εντονότατη δραστηριότητα. Στον Μπουτζά παίζει ο θίασος της Ζωής Βασιλειάδου, ενώ στο Κορδελιό τον Σεπτέμβριο ο θίασος Ανθής και Ν. Μηλιάδη με συμμετέχοντες τους Μ. Ροδάκη, Σοφία και Ορ. Κρανιώτη, Π. και Αδ. Χρυσόχου, Π. και Ε. Ρούσσου, Σ. Κωνσταντινίδη, ανεβάζουν το επιστημονικό δράμα «Φλορεστάν» του Σμυρναίου Στίλπωνος Πιττακή, ενθουσιάζοντας τους θεατές που καταχειροκρότησαν και τον παριστάμενο συγγραφέα.

Η πλειονότητα των μελών του διαλυθέντος θιάσου μελοδραματιών Παπαϊώννου, θα επιστρέψει αργότερα την ίδια χρονιά, πάλι υπό διευθύνσεώς του. Μάλιστα λόγω επιδημίας χολέρας στη Σμύρνη, θα μεσολαβήσει 15ήμερη καραντίνα εντός «Σπόρτιγκ» πριν αναλάβουν δράση. Ως πρωταγωνίστρια προσελήφθη η Σμυρναία υψίφωνος Ρεγγίνα Ντ' Άντρια, που μετονομάζεται Βασιλεία Δενδρινού, ενώ προστίθεται και η υψίφωνος Καίτη Λαζάρου από τη Ρουμανία. Υπό την χρηματοδότηση του Λαγκαδά θα ανεβάσουν τις παραστάσεις «Εύθυμη χήρα», «Ονειρώδες βαλς», «Πρίγκιψ του Λουξεμβούργου», «Σωματοφύλακες στο μοναστήρι», «Γκέϊσσα», «Χριστινάκι του δασοφύλακα», «Χορχόρ αγάς» κ.ά.. Το Σεπτέμβριο η κινηματογραφική εταιρία Πατέ στη Σμύρνη, θα τους προτείνει να συνδημιουργήσουν ταινίες με ελληνικά και τουρκικά έργα. Ως πρώτη ταινία συμφωνήθηκε το «Χορχόρ αγάς» και ξεκίνησαν λήψεις έξω από τον Μπουτζά, σε τουρκοκατοικημένη περιοχή. Οι ντόπιοι ανησύχησαν στη θέα των 60 περίπου ηθοποιών ενδεδυμένων με παλιές τουρκικές στολές βεστιαρίου και παρερμηνεύοντας αυτό που έβλεπαν, επιτέθηκαν με πέτρες και πυροβολισμούς. Το συνεργείο κατεστράφη, ενώ οι άμοιροι καλλιτέχνες τράπηκαν σε άτακτη φυγή μέχρι τη Σμύρνη με τα πόδια και σε αξιοθρήνητη κατάσταση. Κατόπιν διαβήματος του Γάλλου πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη, κατορθώθηκε τουλάχιστον να αποζημιωθούν.

Σπουδαίο θεατρικό γεγονός του 1910 θεωρήθηκε το ανέβασμα του έργου «Σαντεκλαίρ» από τον θίασο «Porte Saint- Martin», με πανάκριβο εισιτήριο 1 χρυσής λίρας, που δεν πτόησε το φιλοθεάμον κοινό και στο «Σπόρτιγκ» συνέβη το

αδιαχώρητο. Τελικώς η συγκεκριμένη παράσταση δεν ενθουσίασε, ενώ τα πήγε καλύτερα το «Συρανό ντε Βερζεράκ» του ιδίου θιάσου.

Ο μελοδραματικός θιάσος Λαυράγκα με τους ηθοποιούς Άρτεμις Κυπαρίσση (κόρη του Ευαγγέλου Παντοπούλου), Βικτώρια Θεοδωρίδου, Ελένη Βλαχοπούλου, Ν. Μωραΐτη, Βακαρέλη, Βλαχόπουλο, Αγγελόπουλο, Χατζηλουκά και 30μελή ορχήστρα, θα περιοδεύσει από το «Κραίμερ»¹⁸³ και το «Σπόρτιγκ». Πέραν των γνωστών ξένων μελοδραμάτων θα παιχτεί και το «Διδώ» του Λαυράγκα.

Εντός του 1910 πέραν των προαναφερθέντων περιοδευόντων θιάσων, θα παίξει στην πόλη ο θιάσος Μαρίκας Κοτοπούλη - Τηλέμαχου Λεπενιώτη¹⁸⁴, αλλά και ο θιάσος Ροζαλίας Νίκα¹⁸⁵ - Εδμόνδου Φυρστ¹⁸⁶.

Στο κλείσιμο του 1910 καταφθάνει ο θιάσος οπερέτας του Λομβάρδο με την Μελομένη Κολυβά –που μάλλον είχε αποσπασθεί από τον Παπαϊωάννου με χρηματικό δέλεαρ- ανάμεσα στους κορυφαίους.¹⁸⁷

4.22. «Θέατρον Σμύρνης» και η θεατρική ζωή 1911-1912

Τον Απρίλιο του 1911 ο θιάσος Κοτοπούλη - Λεπενιώτη με τους ηθοποιούς Μαρίκα Κοτοπούλη, Φωτ. Λούη, Χαρ. Ταβουλάρη, Σαφώ Αλκαίου, Αγαθή Περίδου, Αγγ. Γαβριηλίδη, Ν. Παπαγεωργίου, Μήτσο Μυράτ, Λ. Λούη, Α. Μαρίνο, Β. Αργυρόπουλο, Χρυσομάλλη κ.ά., εγκαινιάζουν με τις παραστάσεις τους το ξακουστό «Θέατρο Σμύρνης» στην προκουμαία, από τα ωραιότερα των Βαλκανίων και της Ανατολής. Αρχιτεκτόνημα λιτό του Ιγνατίου Βεφειάδη, βασισμένο στο «Σατελέ» του Παρισιού. Στοιχεία του παρέπεμπαν επίσης στο Εθνικό Θέατρο Αθηνών, αλλά μεγαλύτερο, αρμονικότερο και πολυτελέστερα διακοσμημένο από τον γλύπτη Πολυχρόνη Ρενιέρη. Διέθετε δύο σειρές θεωρείων, μεγάλο εξώστη, υπέροχη σκηνή με σκηνογραφίες Γερμανών καλλιτεχνών και όλη την αίθουσα φωταγωγούσε γιγάντιο κρυστάλλινο πολύφωτο. Αρχικώς ανήκε στον Μισσίρ, όμως λόγω αδυναμίας εξοφλήσεως του ανειλημμένου δανείου περιήλθε στην Τράπεζα της Ανατολής. Παρά το λαμπρό γεγονός, τηρείται σιγή ιχθύος εκ μέρους του τύπου. Ήταν η σιωπηλή

¹⁸³ Συναντάται και ως «Θέατρο Κοκκόλη», «Σινεμά Πατέ», «Θέατρο Προκουμαίας».

¹⁸⁴ Θιασάρχης και ηθοποιός κυρίως κωμικός (Κέρκυρα 1877 - Αθήνα 21/8/1945).

¹⁸⁵ Γνωστή για την ομορφιά της σημαντική ηθοποιός που ο θιάσός της κυριαρχούσε ταυτοχρόνως με των Κοτοπούλη και Κυβέλης, κόρη των ηθοποιών Μιχαήλ και Ελένης Αρνιωτάκη (1884-1974)

¹⁸⁶ Γνωστός δραματικός κυρίως ηθοποιός με κορυφαίες συνεργασίες, με Σμυρνιά μητέρα καλής οικογενείας και Βαυαρό πατέρα (Σμύρνη 1863 ή 1867 - Αθήνα 1/11/1947).

¹⁸⁷ Χρ.Σολομωνίδης, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σσ. 194-202.

αντίδραση κατά της απόφασης του Μισσίρ να περικόψει τις θέσεις που παρεχούσαν στις ελληνικές εφημερίδες της πόλης για την παρακολούθηση των παραστάσεων, από 2 σε 1 όπως ίσχυε για τον ξενόγλωσσο εγχώριο τύπο. Ο αντίκτυπος φάνηκε στα άδεια καθίσματα του θεάτρου και μπροστά στον κίνδυνο της διακοπής των παραστάσεων, ο Μισσίρ κάλεσε σε δεξίωση τους Έλληνες δημοσιογράφους στο λαμπερό φουαγιέ του θεάτρου, αίροντας το μέτρο. Το πρώτο έργο που είχε ανεβάσει ο θίασος και σφυροκόπησε εν μέσω «ψυχρού πολέμου» το περιοδικό «Κόσμος», ήταν το «Μαμά Κολιμπρί». Ακολούθησαν τα έργα «Τρία φιλιά» του Χρηστομάνου, «Παναθήναια» των Αννίνου και Τσοκοπούλου, «Στέλλα Βιολάντη» του Ξενοπούλου σε μουσική του Σμυρναίου Μανώλη Καλομοίρη και συγκλονιστική ερμηνεία της Κοτοπούλη, «Κινηματογράφος» του Π. Δημητρακοπούλου κ.ά..

Σχεδόν ταυτοχρόνως έπαιζε στο «Σπόρτιγκ» ο θίασος Νίκα - Φύρστ, με τα έργα «Ορέστεια» του Αισχύλου όπου η εφημερίδα «Ανατολή» εξυμνεί τις ερμηνείες της Ροζαλίας Νίκα ως Κασσάνδρας και του Εδμόνδου Φύρστ ως Ορέστη, «Οιδίπους τύραννος» του Σοφοκλέους σε μετάφραση Άγγελου Βλάχου, «Δια το χρήμα» του Δεληκατερίνη, «Μετανάστης» κ.ά..

Ο 40μελής μελοδραματικός θίασος «Piccoli» του Ι. Ρισπόλι, αποτελούμενος από μικρά αγόρια και κορίτσια σε αρμονικότατο χορωδιακό σύνολο, διαδέχτηκε στο «Θέατρο Σμύρνης» τους Κοτοπούλη - Λεπενιώτη.

Το καλοκαίρι έρχεται για παραστάσεις ο θίασος Απέργη - Βερόνη στο θέατρο «Κραίμερ», με τους Α. και Μ. Απέργη, Μαρία Ραφτοπούλου, Γ. Ραφτόπουλο, Ολυμπία και Α. Ρουμπέν, Μαρία Αφεντάκη, Β. Αφεντάκη, Δ. Βερόνη, Γ. Παΐζη και τον Σμυρναίο Ν. Πεζόδρομο. Εκδίδουν το γνωστό ομοίωμα εφημερίδας προς αποφυγήν του υποχρεωτικού επί των προγραμμάτων χαρτοσήμου, με τίτλο «Ευκαιρία», υπότιτλο «Εφημερίς εκδιδόμενη καθ' εκάστην εις 4 γλώσσες, Τουρκικά, Ελληνικά, Γαλλικά και Εβραϊκά», έπεται μια επίκαιρη είδηση για κάλυψη και όλο το υπόλοιπο έντυπο αναγράφει το πρόγραμμα τους. Ανεβάζουν τα έργα «Τόσκα» και «Το διαζύγιον» του Σαρδού, «Διονυσία» του Δουμά, «Γενοβέφα», «Καπετάν Γιακουμής» του Δ. Κόκκου, «Μυλωνάδες», «Το ένσαρκον άγαλμα» του Τιστόνι, «Γαλάτεια» του Σπ. Βασιλειάδη, «Η τύχη της Μαρούλας» του Κορομηλά, «Ο αρχοντοχωριάτης» του Μολιέρου, «Η διάσημος δίκη» του Φ. Πυάτ, «Η κυρία με τας καμελίας» του Αλ. Δουμά, «Ο αρχισιδηρουργός» του Ονέ, «Τα χαμίνια» του Δεληκατερίνη, «Αι δύο ορφαναί» του Ντ' Ενερύ, «Οι σφουγγαράδες» του

Κοτσελόπουλου, «Δις Σοκολάτα» του Γκαβώ, «Αρλεκίνος» του Πόλτων, «Τα Παναθήναια του 1907», «Τα Παναθήναια του 1908» κ.ά..

Νέο θερινό θέατρο κατασκευάζεται στη Μπέλλα Βίστα, τον Ιούλιο του 1911 υπό του Σμυρναίου αρχιτέκτονα Καλοκαιρινού, που θα ονομαστεί «Νέα Σκηνή». Εκεί ο υψίφωνος Κοκκίνης μετακαλεί για συνεργασία τον ιταλικό μελοδραματικό θίασο «Παρίτζι», με πρωταγωνίστριες τις Ντε Λυς και Νταλμά. Στο ίδιο θέατρο θα παραλάβει σκυτάλη ο θίασος Απέργη - Βερόνη, κατά τις παραστάσεις των οποίων επανέκυψε θέμα ψηλών καπέλων. Ο θίασος «Παρίτζι» θα έρθει και 2^η φορά εντός του 1911 αφού η Δελλύς, η Πίνα και οι άλλοι ηθοποιοί καταγοήτευσαν το κοινό της Σμύρνης σύμφωνα με τον τύπο.

Στο «Σπόρτιγκ» θα δραστηριοποιηθεί ο θίασος «Ελληνικό Μελόδραμα» του Λαυράγκα και ο θίασος Γεωργίου Λαγκαδά «Ελληνικής Οπερέτας» με την μεσόφωνο Σωσώ Κανδύλη, τον τενόρο Νίκο Αφεντάκη¹⁸⁸ και τον Ιωάννη Πρινέα¹⁸⁹. Θα ανεβάσουν πλην των γνωστών στη Σμύρνη μελοδραματίων, την «Πουπέ», το «Έρωτες πριγκίπων» και το ελληνικό οπερετικό έργο «Ωραία βλαχοπούλα» σε λιμπρέτο Ν. Παρασκευόπουλου, στίχους Ι. Πρινέα και μουσική Μ. Μαστρακίνη.

Το 1911 θα πρωτοπαίξει στη Σμύρνη ο θίασος «Σύνδεσμος Ελλήνων Ηθοποιών», ενώ μέσα στη χρονιά θα έρθει και ο πολύς Σουλβαίν για τρεις παραστάσεις: «Ηλέκτρα» του Σοφοκλέους, «Καρλόττα Κορδαί» και «Απόστολος».

Δεν θα λείψει βεβαίως το «Δώρο θεού», όπως απεκάλεσε τότε ο Σμυρναϊκός τύπος την Κυβέλη, αφού κάθε χρόνο δίνει το θεατρικό παρών με επιτυχία. Το 1911 ήταν που προσπάθησε ο άρτι ολοκληρώσας τις λυκειακές του σπουδές Γεώργιος Γληνός να ενταχθεί στον θίασό της, αλλά τον εμπόδισε ο πατέρας του. Μόλις τον Ιούνιο, στη γιορτή αποφοίτησής του είχε απαγγείλει το «Άτυχη μάνα» του Παράσχου και καταχειροκροτήθηκε από τους παρισταμένους, σε βαθμό που ιδιοβούλως απήγγειλε εκτός προγράμματος το «Ματρόζος και Κανάρης» του Γ. Στρατήγη, κατασυγκινώντας εκ νέου το κοινό.

Η Κυβέλη επανέρχεται το 1912 έχοντας στο θίασό της τους ηθοποιούς Άννα Βώκου, Στ. Γαλάτη, Βασιλική Δημοπούλου, Κλειώ Ιωάννου, Αγνή Ροζάν, Μαρία

¹⁸⁸ Ξεκίνησε ως ψάλτης του ναού Αγ. Διονυσίου της Αθήνας: Γιώργος Γεωργουβιάς «Νίκος Αφεντάκης»: <https://www.rizospastis.gr/story.do?id=3685035> (ανεκτήθη 6/6/2023)

¹⁸⁹ Δικό του το λιμπρέτο του έργου «Απάχηδες των Αθηνών» και το γνωστό τραγούδι «Φιρίκα», ηθοποιός και τραγουδιστής (Μητάτα Κυθήρων 1882 - Αθήνα 18/11/1963): Στέφανος Μίλεσης «Γιάννης Πρινέας. Ο βοτανολός, χημικός και συγγραφέας που έγινε ηθοποιός»: <http://pireorama.blogspot.com/2022/10/giannis-prineas.html> (ανεκτήθη 6/6/2023).

Λέοντος, Έλλη Σερράου, Αρ. Μαρά, Θωμά Οικονόμου, Ν. Ροζάν, Π. Γαβριηλίδη, Π. Λέοντα, Χρ. Νέζερ, Νέστορα Κούρτελη (Παλμύρα), Άγγελο Χρυσομάλλη, Ηρ. Χαλικιόπουλο, Δ. Βενιέρη, Κ. Παρασκευόπουλο, Άγγελο Φαλιέρο, Ν. Σύλβα, Λ. Σκορδίλη και Ν. Χατζηδάκη. Θα ανεβάσουν στο «Σπόρτιγκ» τα έργα «Σαν πεθάνω» και «Καταιγίς» του Μπέρνσταϊν, «Ρουβικών» του Μπουρδέ, «Ανάστασις» του Τολστόη, «Βρυκόλακες» του Ίψεν και «Φάουστ» του Γκαίτε στα οποία διέπρεψε ο Θ. Οικονόμου, «Ο λοχαγός...μς Έλιοτ» του Μπράντων, «Σκάνδαλο» του Μπατάιγ, «Η άγνωστος» του Μπισόν (που ενθουσίασε η Κυβέλη), «Διπλή ζωή» του Στήβενσον, «Μαριονέττες» του Βολφ, «Ο γιός του μπαμπά μου» των Μαρς και Ντεβαγιέρ, «Λευκή σελίς» του Ντεβόρ, «Ο κ. Προσωπάρχης» των Μπισόν και Καρρέ, «Χαμένη τιμή» του Μπόρμαν, «Άγαρμπο κορίτσι» του Φρανσίς ντε Κρουαζέ, «Τρελλοκόριτσο» του Βέμπερ ντε Κορς, «Μιά νύχτα» του Γαβριέλ Τρατιέ, «Προσωρινή σύζυγος» του Κρουαζέ, «Κλίσις προς το κακό» του Λαβεντάν, «Μπλόφες» του Συνοδινού, «Τζιιώτικο Ραβαΐσι» που έσπασε ταμεία στην Αθήνα, αλλά δεν άρεσε στη Σμύρνη κ.ά.. Όλο το πρόγραμμα αναγράφεται στη γνωστή «δήθεν» εφημερίδα «Παλιγγενεσία» προς εξοικονόμηση του χαρτοσήμου επί των προγραμμάτων. Τα εισιτήρια Α΄ και Β΄ θέσεως κόστιζαν 10 και 6 γρόσια αντίστοιχα, ενώ η δεκάδα διαφορετικών παραστάσεων 80 γρόσια.

Στο «Κραίμερ» ο θίασος «Σύνδεσμος Ελλήνων Ηθοποιών», θα ανεβάσει τις παραστάσεις «Δύο ορφανά», «Η κυρία με τας καμελίας», «Οθέλλο», «Φάουστα», «Η δέσποινα της Λυών», «Ανδρομέδα και Περσεύς», «Κασσιανή», «Πατρίς και έρως» του Σμυρναίου Στίλπωνος Πιττακή, «Σεισμόπληκτοι» του Χρ. Παπαζαφειρόπουλου και «Ανάμεικτα Παναθήναια», με κορυφαίες τη Βερόνη και την Αθηνά Καρδοβίλη. Επίσης συμμετέχοντες θα είναι οι Μέλπω Κωνσταντινοπούλου, Μαρία Απέργη, Άλβιγκ, Νέζερ, Κλημανιώτου, Κάραλη, Δ. Βερόνης, Φ. Απέργης, Χ. Νέζερ, Κουκουδάκης, Κωνσταντινόπουλος, Καράλης, Σάνδης, Βρόντης, Κλημανιώτης, Ρομπότης κ.ά..

Ο θίασος Φύρστ - Νίκα θα ανεβάσει παραστάσεις με τους Λεπενιώτη, Νέζερ, ζεύγος Χριστοφορίδου κ.ά., στο «Σπόρτιγκ», ενώ από το «Θέατρο Σμύρνης» θα περιοδεύσουν μια βιεννέζικη οπερέτα, οι γαλλικοί θίασοι της Υβέτ Γκολμπέρ, του Λεμπαρζύ και του Χαρβέ, όπως και ο θίασος «Ελληνικό Μελόδραμα» του Λαυράγκα.

Στο θερινό «Νέα Σκηνή» ο ξεχωριστός θίασος οπερέτας του Παπαιωάννου θα προσθέσει και απογευματινές λαϊκές παραστάσεις με εισιτήριο μόνο 3 γρόσια. Στους

συντελεστές διακρίνεται η επανακάμψα Κολυβά, ενώ συμμετέχουν οι Τριφυλλάκη, Δαμάσκου, Δρακοπούλου, Κανδυλάκη, Καμβύσης, Φιλίππιδης, Κοφινιώτης και Δαμάσκος. Η Κολυβά ερμήνευσε και μια μονωδία της ποιήτριας Ζωής Αναστασιάδη σε μουσική του μουσουργού Δ. Μιλανάκη, Σμυρναίων αμφοτέρων.

Η Φωτεινή Βονασέρα με ομάδα Σμυρναίων ερασιτεχνών θα ανεβάσουν στο «Γκαϊύ» δύο παραστάσεις υπέρ ενισχύσεως της Αδελφότητας Κυριών του Αγίου Τρύφωνος. Στα προάστια της Σμύρνης θα παίζουν περιστασιακώς ο θίασος της Αθηνάς Λοράνδου και Κέλλερ όπως και ένας αρμενικός.

4.23. Βαλκανικοί και Α΄παγκόσμιος πόλεμος 1912-1918, ακμή της εγχώριας καλλιτεχνικής δημιουργίας

Από τον Οκτώβριο του 1912 μέχρι τον Ιούλιο του 1913 που μαίνονται οι Βαλκανικοί πόλεμοι το θέατρο θα απενεργοποιηθεί. Οι ελληνικοί θίασοι απαγορεύονται, ενώ οι Τούρκοι κλείνουν για μια περίοδο και την «Ελληνική Λέσχη» ως «πολιτικό ελληνικό σύλλογο». Το πάθος των Σμυρναίων για το θέατρο αποτυπώνεται και σε αυτήν την δύσκολη περίοδο, με την ανέγερση του θεάτρου «Μέλης» στη θέση «Τσάι» της περιοχής Ευαγγελίστρια, όπου φαίνεται να δίνουν και παραστάσεις διάφοροι δευτερεύοντες σμυρναϊκοί αλλά και αθηναϊκοί θίασοι.

Μετά τη λήξη των συρράξεων, πρώτος ελληνικός θίασος που θα έρθει είναι ο οπερετικός του Παπαιωάννου στο «Θέατρο Σμύρνης», με τους Έγκελ, Νίτσα Ράλλη, Τριφυλλάκη, Κανδυλάκη, Δράμαλη, Τριχά κ.ά., διαθέτοντας πλούσια σκηνικά και κοστούμια.

Η απαρχή της συνεργασίας Σύλβιου¹⁹⁰ και Καρακάση¹⁹¹ ήταν το ανέβασμα του κοινού επιθεωρησιακού έργου τους «Κορδελιώτισσες κούκλες» και το σκετς «Οι υπνωτισμένοι» του Σύλβιου και του Κώστα Μισαηλίδη σε μουσική του Λαίλιου Καρακάση, από ερασιτεχνική σμυρναϊκή ομάδα, μια καλοκαιρινή καλλιτεχνική βραδιά του 1913 στο θέατρο του Κορδελιού.

Το φθινόπωρο έρχεται να ξανατραγουδήσει η Κολυβά με τον οπερετικό θίασο του Γεωργίου Λαγκαδά και μαζί της η Αφεντάκη, η Δράμαλη, ο Αφεντάκης, ο

¹⁹⁰ Ανδρέας Παπαδοπουλος, Σμυρναίος επιτυχημένος θεατρικός συγγραφέας (Σμύρνη 1885 ή '87 ή '89 - Αθήνα 31/10/1948).

¹⁹¹ Επιτυχημένος Σμυρναίος θεατρικός συγγραφέας και μουσικός (Σμύρνη 1885 ή '87 ή '89 - Αθήνα ή Μυτιλήνη 1948 ή 1951).

Δράμαλης, ο Κυπαρίσσης κ.ά.. Ο τύπος τους επαινεί, ιδιαίτερος δε την Κολυβά, η οποία λίγο πριν κλείσει η χρονιά θα ανεβάσει την επιθεώρηση «Σμυρνέικα» του Σμυρναίου γιατρού και λογοτέχνη Ηλιάδη (υπέγραφε ως «Τοξότης»), όμως δεν ενθουσίασε κοινό και τύπο.

Εντός του 1913 στο «Σπόρτιγκ» ένας βερολινέζικος θίασος οπερέτας με την διάσημη Αρκό, ανέβασε επιτυχώς διάφορα μελοδραμάτια όπως «Σαντερέλ», «Η κόρη του μουσικού» κ.ά..

Η Κυβέλη θα εγκαινιάσει θεατρικώς το 1914 στο «Θέατρο Σμύρνης», με θίασο τις Σαπφώ Αλκαίου, Χρ. Καλογερίκου, Μερόπη Νέζερ, Βασ. Δημοπούλου, Ζηνοβία Παρασκευοπούλου, Μερόπη Σαραμαντή, Ομφάλη Σάπφα, Ελένη Λιζέτη και τους Ν. Παπαγεωργίου, Ηρ. Χαλικιόπουλο, Αγγ. Χρυσομάλλη, Π. Καλογερίκο, Χρ. Νέζερ, Ευτ. Βονασέρα, Β. Αργυρόπουλο, Σπ. Σάββα, Δ. Βιράλη, Π. Θησεύς, Α. Σκορδίλη, Αγγ. Φαλιέρο, Μιχ. Ροδά και Μ. Μαργέλο. Ανεβάζουν τα έργα «Επιτυχία» του Τιστόνι (που εμφανιζόταν η Κυβέλη με παρισινό χρυσοκέντητο φόρεμα αξίας 150 χρυσών ναπολεονίων), «Μονάκριβη» του Ξενόπουλου, «Άσπρο και Μαύρο» του Σπ. Μελά κ.ά..

Την ίδια περίοδο περίπου στο «Σπόρτιγκ», ο θίασος Νίκα - Φύρστ με τις Ελένη Φύρστ, Νέζερ, Ροζάν και τους Α. Νίκα, Ν. Ροζάν, Θεμ. Νέζερ, Μιχ. Ιακωβίδη, Ευάγγ. Δελενάρο, Χαντά κ.ά., θα παραστήσουν τα έργα «Αετιδέας» όπου διαπρέπει η Ροζαλία Νίκα, «Ταρτούφος», «Λουδοβίκος Α΄», «Εξοχώτατος μπαμπάς», «Ηλέκτρα», «Ισραήλ», «Η κυρία που ξεχνά» όπου ξεχωρίζει ο Ιακωβίδης, «Σεισμόπληκτοι», τις επιθεωρήσεις «Πανόραμα», «Καρνέ», «Παναθήναια» και τις οπερέτες «Μαμζέλ Νιτούς» και «Εικοσιοκτώ μέρες της Κλαιρέττης».¹⁹²

Το 1914 ξεσπά ο Α΄ παγκόσμιος πόλεμος και η Σμύρνη βρίσκεται αποκλεισμένη από όλες τις συμμαχικές δυνάμεις, παγώνοντας έτσι και την καλλιτεχνική αλληλεπίδραση με την Ευρώπη, ενεργοποιώντας όμως την εγχώρια θεατρική παραγωγή. Τότε αρχίζει να ξεχωρίζει και ο δαιμόνιος 45χρονος Σμυρναίος Ζαχαρίας Μερτίκας¹⁹³ «κάτισχνος, ασπρομάλλης, μονόφθαλμος με γυάλινο μάτι» που συμμετείχε ήδη σε διάφορους θιάσους με ρόλους κωμικούς ή επιτηδείους. Θα βρεθεί ξαφνικά με κανονικά αυστριακά χαρτιά, τα οποία λόγω συμμαχίας του εξασφάλιζαν ελευθερία κινήσεων και την υποστήριξη των Τουρκικών αρχών. Η σύζυγός του

¹⁹² Χρ.Σολομωνίδης, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σσ. 202-212.

¹⁹³ Σμυρναίος και γεννημένος το 1870 ηθοποιός και θιασάρχης, δημιούργησε τον ομώνυμο θίασο στη Σμύρνη το 1915, απ' όπου ξεπήδησαν πολλά ταλέντα και έπαιξε αδιαλείπτως μέχρι το 1922.

βραχύσωμη και δύσμορφη που την έβγαζε επί σκηνης μόνο σε έκτακτη ανάγκη. Η δεκαπεντάχρονη θετή κόρη του Έλλη, αν και απόφοιτη μόνο του δημοτικού σχολείου Παρθεναγωγείου Σμύρνης, ήταν πανέξυπνη και όμορφη, με συμπαθητική φωνή. Συλλέγοντας μάλιστα από νωρίς σκηνική εμπειρία, θα κατορθώσει να αναρριχηθεί με αξιώσεις στα θεατρικά πράγματα της Σμύρνης.

Την Άνοιξη του 1915 η Τουρκία έχει εμπλακεί στον πόλεμο και οι τουρκικές αρχές της Σμύρνης επιβάλλουν στον Ιωάννη Μπουτάκη ιδιοκτήτη του γνωστού θεάτρου «Γκαίυ» (παραπλεύρως του «καφέ Φώτη» επί της προκουμαίας), να αλλάξει την αγγλική του ονομασία. Το μετατρέπει στο ελληνικό «Χαρά», όμως τον υποχρεώνουν να γράψει και το αντίστοιχο «Φεράχ» στα τουρκικά με μεγαλύτερους χαρακτήρες. Ωστόσο κοινό και τύπος διατήρησαν το «Γκαίυ» ή «Ιρις». Εκεί έπαιζε τότε ο 11μελής θιάσος Μερτίκα - Δημητρίου Βερόνη (μόνιμος πλέον κάτοικος ο Βερόνης αφού ενυμφέθη Σμυρναία) και όσο διαρκούσε ο πόλεμος, διπλωματικώς ο Μερτίκας επέλεξε το «Φεράχ» για όλα τα έντυπα του θεάτρου. Τα άλλα μέλη του θιάσου ήταν η Έλλη Μερτίκα, Κατίνα και Σοφίτσα Κωνσταντινίδου, Ζωή Γαλανού, Παντελής Κλημανιώτης, Κ. Παυλόπουλος (κωμικός), Γιάννης Αυλωνίτης, Κ. Μοσχοβάς, ως βοηθητικοί η Κωνσταντία Κωνσταντινίδου, η σύζυγος του Μερτίκα, η σύζυγος του Αυλωνίτη και η σύζυγος του Βερόνη (Ελένη). Σημαντικός συντελεστής και ο σκηνογράφος/βαφέας Ηλίας Μαρσέλλος που μετέτρεπε, κατασκεύαζε και έβαφε εν ώρα παράστασης, αφού το «Γκαίυ» δεν είχε σκηνικά. Το δραματολόγιο του θιάσου συμπεριελάμβανε τα έργα «Ο αγαπητικός της βοσκοπούλας», «Η τύχη της Μαρούλας» όπου την καμαριέρα απέδιδε εντυπωσιακώς η Έλλη Μερτίκα, «Λησταί του Δήλεση», «Μιχαήλ Στρογκώφ», «Οθέλλος» όπου ξεχώριζε ο Γιάννης Αυλωνίτης, «Μία κλίνη δια τρεις», «Στοιχειωμένο σπίτι», «Ψυχοκόρη» (δραματικό ειδύλλιο), «Η άγνωστος», «Καταχρεωμένος» (κωμωδία), «Ανάμικτα Παναθήναια» κ.ά.. Ο θιάσος Μερτίκα κατόρθωσε να αποτελεί σταθερή αξία απόδοσης και το κοινό παρακολουθούσε πάντα τις παραστάσεις του. Αρχές Δεκέμβρη του '15 ο Μερτίκας παρέλαβε από τους Σύλβιο και Ανδρέα Κουτούβαλη το «Αθάνατα Παναθήναια», μια συρραφή επιθεωρησιακών κειμένων τους με προσθήκη από νούμερα σμυρναϊκού χαρακτήρα. Παίχτηκαν ξεσηκώνοντας το θεατρικό κοινό με μεγάλη επιτυχία πολλών εβδομάδων. Στην πρεμιέρα ήταν παρόντες όλοι οι πρόξενοι της Σμύρνης και άπασα η αριστοκρατία εναλλασσόταν κάθε βράδυ μέχρι την τελευταία παράσταση. Στον ίδιο

χώρο λίγο μετά θα ανεβάσουν το «Τσιν-τσιν», μια γαλλική φάρσα διασκευασμένη σε οπερέτα, με πρωτότυπη μουσική του Σμυρναίου μουσουργού Βίκτωρα Καλλέγια.¹⁹⁴

Το Μάρτη του '15 πρωτοεμφανίζεται θιάσος ερασιτεχνών ορμώμενος από τη σμυρναϊκή φιλανθρωπία, προκειμένου να συμμετάσχει σε μεγάλη γιορτή που διοργανώνουν μεγαλοαστές κυρίες και δεσποινίδες υπέρ των πτωχών της ορθοδόξου κοινότητας, με καλλιτεχνικό διευθυντή τον ζωγράφο Ουϊλκινσον και διευθυντή ορχήστρας τον Τζώρτζη Βαφειαδάκη. Η παράσταση τους σημείωσε επιτυχία και ξαναπαίχτηκε. Το επόμενο θέαμα που συμμετέχει ο θιάσος είναι σκηνοθετημένο από τον ζωγράφο Β. Ιθακήσιο με την τεχνοτροπία tableaux vivants. Αποτελεί ένα κράμα θεάτρου και εικαστικών όπου οι δρώντες δημιουργούν σωματικές εικόνες και θεματικές στατικές, αποσπασματικές ή με κάποια αλληλουχία χωρίς ήχο σαν ζωντανά αγάλματα. Εν προκειμένω αναπαριστούσαν εικόνες με θέματα όπως «Ο αποχαιρετισμός Έκτορα και Ανδρομάχης», «Η Ανδρομάχη λιπόθυμη κάτω από τα τείχη της Τροίας», «Έρως και ψυχή», «Ο Νάρκισσος αυτοθαυμάζεται στο νερό», «Παζάρι σκλάβων επί Νέρωνος» όπου ακολουθούσε εικόνα χορού σκλάβων κοριτσιών ενδεδυμένα με ιστορική πιστότητα, «Ο δισκοβόλος» που τον μιμήθηκε ο Σμυρναίος πρωταθλητής Α. Ανδρεαδάκης, κ.ά.¹⁹⁵. Στη συνέχεια θα ανεβάσουν μια κωμωδία του Στίλπωνος Πιττακή και το «Λοταρία», ένα επιτυχημένο σκετς των Σύλβιου - Καρακάση. Οι διάφορες παραστάσεις τους που συγκεντρώνουν μεγάλα χρηματικά ποσά -πάντα υπέρ φιλανθρωπικών σκοπών- πραγματώνονται στο «Θέατρο Σμύρνης», στα προαστιακά θέατρα του Κορδελιού, του Βουτζά και του Μπουρνόβα. Τα παρελκόμενά τους (σκηνικά, κοστούμια κλπ) είναι πάντα πλήρη και προσεγμένης ποιότητας. Απόδειξη των υψηλών επιδόσεων των ερασιτεχνικών εκείνων παραστάσεων, αποτελεί η πρόταση της διάσημης Σαμπανιέβα στο μέλος Παύλο Αυλωνίτη, να την ακολουθήσει σε περιοδεία έναντι μεγάλης αμοιβής. Έτυχε να παρακολουθήσει την παράστασή τους «Ριγκολέττο» στο «Θέατρο Σμύρνης» όπου στο τέλος ανέβηκε δακρυσμένη και τους συνεχάρη φιλώντας τους.

Ενός άλλου ερασιτεχνικού ελληνογαλλοαγλοϊταλοεβραϊκού θιάσου Σμυρναίων ήταν επίσης εντυπωσιακές οι παραστάσεις «Επιστροφή του Ασώτου», «Αριστερό χέρι», «Κίτρινος κίνδυνος», «Η θεία του Καρόλου», «Πειρασμός», «Ιπτάμενος Παναμάς» κ.ά.. Ενθουσιώδεις και αξιόλογες δε οι ερμηνείες των μελών

¹⁹⁴ Χρ.Σολομωνίδης, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σσ. 226-229.

¹⁹⁵ Με αυτήν την τεχνική δημιουργούσαν παραστάσεις και οι Σμυρναίοι ζωγράφοι Πιζάνης και Ουϊλκινσον.

του Έλλης Χατζή/Νταούτ Φαρκούχ, Λίντας Κρεσπίν, Σοφίας Καρρά, Ζωρζέτ Ντάντρια, Αλέκας Ευαγγελινίδου, Ρενέ Δρακόπολι, Αρήτης Σκούρση, Αδριανής Μαρατσίνη, Ρενέ Αραχταντζή, Λιλί Χορς, Αγγέλου Αμηρά (κατοπινός ηθοποιός και θιασάρχης), Κώστα Σπάρταλη (που θα συγγράψει με τον Βαφειαδάκη μια επιτυχημένη ελληνογαλλική επιθεώρηση με τίτλο «Smyrne en plein air»), Σωκράτη Ρωνά, Πάρη Λαμπρινίδη, Σωτήρη Καρτάλη, Ιωσήφ Κωνσταντινίδη, Βρασίδα Δαλδάκη, Μίνου Συμεωνίδη και Μιχαήλ Κυριακίδη.

Καλλιτεχνικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν επίσης τα μουσικοφιλολογικά τσάγια που οργάνωναν οι ερασιτέχνες στο Λαϊκό Κέντρο (κάτι ανάλογο του Παρνασσού της Αθήνας) και η εν γένει δραστηριότητα των ερασιτεχνικών σχημάτων κατά την περίοδο του Α΄ παγκοσμίου, που φαίνεται πως υπήρξε αξιοσημείωτη.¹⁹⁶

Η επιθεώρηση («ελαφρό θέατρο») αναπτύσσεται τόσο γοργά στη Σμύρνη που συναγωνίζεται ή και ξεπερνά την Αθήνα. Απογειώνεται δε μετά το 1916 και μέχρι το τέλος του Α΄ παγκοσμίου ως αντίδοτο του αποκλεισμού και της ζοφερής αυτής περιόδου, με τους Σμυρναίους συγγραφείς να ξεπερνούν σε παραγωγή τις 30 υπερεπιτυχημένες επιθεωρήσεις. Ο «Σμυρνέικος Παπαγάλος» των Σύλβιου - Καρακάση στο «Κραίμερ», ήταν η πρώτη που κυριολεκτικώς θριάμβευσε για πρωτοφανή περίοδο τριών μηνών και όλη η πόλη αναπαρήγαγε επί μακρόν ατάκες και τραγούδια της. Ηθοποιοί του πραγματώσαντος θιάσου ήταν οι οικογένεια Μερτίκα, Φρ. Βονασέρας (γιός της Φωτεινής Βονασέρα), Κατίνα Κωνσταντινίδου (ξεχωριστή σουμπρέττα), Γιάννης Καρολίδης, Κλημανιώτης, Τσάμης, Πανταζίδης, Μόσχοβας, Παυλόπουλος και η Αλεξάνδρα Καλλινέα που ήταν «...μία αποκάλυψη...Φωνή, έκφρασις, κινήσεις, τέλεια όλα!» κατά την εφημερίδα «Κόσμος». Μέσα στο '16 παίχτηκαν οι επιθεωρήσεις «Κινηματογράφος» του Σταύρου Κουκουτσάκη¹⁹⁷, «1916» των Νέστορα Λάσκαρη - Γιάννη Αναστασιάδη, με μικρότερη επιτυχία οι «Λίγα απ' όλα» και «Εδώ κι' εκεί» των Χρήστου Παπαζαφειροπούλου - Θεοδόση Δανηλίδη, η λαϊκή επιθεώρηση «Σαντεκλαίρ» που επαίνεσε και η τουρκική μισελληνική εφημερίδα «Κιοϊλού» της 30/10/1916, ενώ ο θίασος Μερτίκα - Βερόνη ανεβάζει τις «Τζιιώτικο ραβαΐσι», «Νέα Παναθήναια», «Ποικιλία Παναθήναια» και «Πανόραμα».

¹⁹⁶ Χρ.Σολομωνίδης, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σσ. 236-238.

¹⁹⁷ Δημοσιογράφος και διευθυντής της εφημερίδας «Νέα Σμύρνη» στην Αθήνα.

Τον Φεβρουάριο του 1917 ο Γεώργιος Γληνός¹⁹⁸ θα πρωτοεμφανιστεί στο θέατρο «Σπόρτιγκ», με έναν μικτό θίασο Αθηναίων και Σμυρναίων στην κωμωδία «Αριθμός 13» του Μπισόν.

Το δίδυμο Σύλβιος - Καρακάσης αποδίδουν τον Απρίλιο του '17 στους Μερτίκα - Βερόνη τους δύο πρωταγωνιστικούς ρόλους της επιθεώρησης «Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό της Σμύρνης», στην υπόθεση της οποίας ένας δάσκαλος μετά τη συγγραφή σμυρναϊκού λεξικού, πέφτει σε 50ετή λήθαργο και όταν ξυπνά συνειδητοποιεί ότι το λεξικό δεν ισχύει πλέον, διότι όλα έχουν αλλάξει άρδην στην περιοχή της Σμύρνης. Τότε ξεκινά περιήγηση μαζί με έναν αστείο τύπο τον κ. Πετεινό για μελέτη και επανασυγγραφή. Θα κάνουν τεράστια επιτυχία μαζί με τις Χρύσα Μύλλερ, Μαρία Παπαζαφειροπούλου που εξελίχθηκε σε σπουδαία κατατερίστα, τους Γιώργο Γληνό, Γιάννη Στυλιανόπουλο, Αντώνη Τζινιόλη, Γ. Κοντεζίνη, Γ. Μηλιάρη, Χαρ. Σουρλίδη, Νίκο Λώρη και την 15χρονη πρωτοεμφανιζόμενη Ζαζά Μπριλλάντη¹⁹⁹.

Οι αλληπάλληλες επιτυχίες των Σύλβιου - Καρακάση οδηγούν σε επίταξη της πέννας τους από τον νομάρχη της Σμύρνης Ραχμή, προκειμένου να συγγράψουν διεθνή επιθεώρηση τα έσοδα της οποίας θα διεισθύνοντο υπέρ της Ερυθράς Ημισελήνου. Έτσι προέκυψε το «Nos Roupees» («Οι κούκλες μας») που ανεβαίνει ως υπερπαραγωγή στο «Θέατρο Σμύρνης». Τα εισιτήρια αγοράστηκαν με πλειοδοσία αποδίδοντας σεβαστά ποσά, ενώ μεγαλέμπορος έδωσε για θέσεις θεωρείου 300 χάρτινες λίρες. Στο θίασο συμμετείχε ο συγγραφέας του Σύλβιος και ερασιτέχνες Σμυρναίοι ηθοποιοί διαφόρων εθνοτήτων όπως οι όμορφες δεσποινίδες Ντάντρια, Γκρανιέ, Ντε Γκιόρκεβιτς, Ντεπόλα, Πιζάνη, Συμεωνίδου, Σούμα, Μαρτίνι, Μίλλ, Ι. Κρεσπίν, Καλ. Πανά, Τίνα Ζανάρδι, Έδουαρτς, Λαφονταίν, Μπλούμπερ, Μπάρκερ, οι Ανδρέας Αλευράς, Κώστας Σπάρταλης, Σωκράτης Ρωνάς (υποδύομενος με επιτυχία τη γεροντοκόρη), Βρασίδα Δαλδάκης, Λάνσον, Αγγ. Μπράουν και ο επαγγελματίας πλέον Γιώργος Γληνός. Μεγάλη η επιτυχία της παράστασης με τον Ραχμή να προσφέρει σε κάθε συμμετέχοντα ένα σακί αλεύρι και δέκα οκάδες ζάχαρη, λίαν ευπρόσδεκτα εντός αποκλεισμού. Το ψωμί τότε δίνονταν με δελτίο αφού ο κύριος όγκος σιτηρών κατευθυνόταν στη Γερμανία.

¹⁹⁸ Ανυπόγραφο, «Γιώργος Γληνός»:

<https://www.wikiwand.com/el/%CE%93%CE%B9%CF%8E%CF%81%CE%B3%CE%BF%CF%82%CE%93%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CF%8C%CF%82> (ανεκτήθη 3/6/2023).

¹⁹⁹ Άλλαξε το όνομά της (Ζαχάρω Αναστασιάδου) με προτροπή του Σύλβιου.

Ακολουθεί στο «Θέατρο Σμύρνης» η επιθεώρηση «Λόπι» των Σταύρου Κουκουτσάκη- Νέστορα Λάσκαρη σε μουσική Δ. Μιλανάκη, ενώ μέχρι το καλοκαίρι θα έχουν ανέβει στη Σμύρνη οι επιθεωρήσεις «Κινηματογράφος του 1917» του Σταύρου Κουκουτσάκη, «Διαβολόσπιτο» των Ν. Λάσκαρη- Γιάννη Αναστασιάδη, «Καρνάβαλος» των Χρήστου Παπαζαφειρόπουλου- Θεοδόση Δανηλίδη, «Ρεπορτάζ» του Χ. Παπαζαφειρόπουλου και «Πικ νικ» του Θ. Δανηλίδη.

Τη θερινή περίοδο του 1917 θίασος με τις Αλεξάνδρα Καλλινέα, Στέλλα Βιολάντη, Εύα Σάντρη²⁰⁰, Ιουλία Σαρίδου, Στάσα Καψαμπέλη και τους Ζ. Μερτίκα, Δ. Βερόνη, Γ. Γληνό, Α. Τζινιόλη, Γιάννη Στυλιανόπουλο, Κλημανιώτη, Παυλόπουλο, Μηλιάρη, θα ανεβάσει στο «Θέατρο Σμύρνης» τις επιθεωρήσεις «Καφέ Σαντάν» των Σύλβιου - Καρακάση και «Η κατρακύλα» των Σταύρου Κουκουτσάκη – Γιάννη Αναστασιάδη (ή με τον Νέστορα Λάσκαρι).²⁰¹

Άλλη επιθεώρηση που ανέβηκε την περίοδο εκείνη ήταν το «Σαλόνι και θέατρο» του Σ. Ρωνά, ενώ το φθινόπωρο συστήνεται ο «Καλλιτεχνικός θίασος Σμύρνης» από τους Σύλβιο ως καλλιτεχνικό διευθυντή και Καρακάση ως διευθυντή ορχήστρας, με ηθοποιούς τις Ζαζά Μπριλλάντη, Διονυσία και Αγαθονίκη Σκέντερ²⁰², Έλλη Μερτίκα Φραγκοπούλου²⁰³, Μαρία Βραχνού Κουτούβαλη, Στέλλα Βιολάντη, Ιουλία Σαρίδου, Εύα Σάντρη, Καίτη Κωνσταντινίδου, Μαρίκα Παπαζαφειροπούλου και τους Γ. Γληνό, Α. Τζινιόλη, Γιάννη Στυλιανόπουλο, Κλημανιώτη, Ι. Ζαφειρόπουλο, Βάσο Πολίτη, Γιάννη Αυλωνίτη, Χάρη Σουρλίδη (τενόρος), Γ. Μηλιάρη (τενόρος), Κοντεζίνη Μικαλέφ, όλοι νέοι, ταλαντούχοι, εργατικοί και λαμπεροί. Ανεβάζουν έργα όπως «Η κυρία με τας καμελίας», «Σαμψών», «Η άγνωστος», «Σεισμόπληκτοι», «Φρού φρού» κ.ά., όμως προκρίνουν τις οπερέτες. Είναι μάλιστα συνήθεια της εποχής να διασκευάζονται βιεννέζικες οπερέτες προς το ελληνικότερο, όπως θα παιχτούν επιτυχώς η «Σύλβα», η «Μαργκίτ» κ.ά.. Επίσης, θα γίνουν σπουδαία φιλοτεχνημένες μεταφράσεις από τον Κουκουτσάκη, τον Νέστορα Λάσκαρι στη «Νιτούς», τον Γιάννη Αναστασιάδη στο «Χορχόρ αγά» κ.ά.. Οι Σύλβιος - Καρακάσης διασκευάζοντας το «Ρόδο της Σταμπούλ» του Λέο Φαλ (δεν επιτρεπόταν η τουρκική εκδοχή), θα φτάσουν με πρωτοφανή επιτυχία τις 100 παραστάσεις και θα συνεχίσουν με διασκευή του «Τσιγγάνα πριγκιπέσσα». Εκεί

²⁰⁰ Όταν πρωτόπαιξε της ξύρισαν το κεφάλι οι δικοί της για να σταματήσει, αλλά δεν ποτήθηκε.

²⁰¹ Χρ.Σολομωνίδης, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σσ. 230-235, 239.

²⁰² Ανηψιές του Βερόνη που σκοτώθηκαν σε τορπιλισμό πλοίου καθ' οδόν προς Κωνσταντινούπολη το 1918.

²⁰³ Η θετή κόρη του Μερτίκα παντρεύτηκε τον υποβολέα Μάνο Φραγκόπουλο.

διέπρεψαν Έλλη Μερτίκα και Γ. Γληνός, όπου στην πρώτη τους απογευματινή η κοσμοσυρροή στο «Θέατρο Σμύρνης» έκλεισε για ώρα την κυκλοφορία της προκυμαίας. Το 1918 ο «Καλλιτεχνικός θίασος Σμύρνης» αποκτά και την Αλεξάνδρα Καλλινέα, ενώ συνεχίζουν οι επιτυχίες με τη διασκευή των Σύλβιου - Καρακάση στο «Τρεις Αγάπες» και «Νεράϊδα της Αποκριάς», το «Τσιγγάνους Πρίμας» σε μετάφραση Γ. Αναστασιάδη, «Βασίλισσα του κινηματογράφου», «Τρελλοκόριτσο», «Σαλόνι και θέατρο» των Σωκ. Ρωνά - Στ. Κουκουτσάκη κ.ά.. Ακολουθεί υπερεπιτυχία της «Τζάρντας» των Σύλβιου - Καρακάση που ξεπερνά τους 3 μήνες παραστάσεων στο ανοιχτό θέατρο «Κραίμερ» με πρωταγωνίστρια την Καλλινέα. Θα υπάρξει και περίοδος έντασης καθώς στο «Γκαίυ» παίζεται από τον θίασο του Μερτίκα η οπερέτα «Το τραγούδι του αηδονιού»²⁰⁴ σε μετάφραση Σωκράτη Ρωνά - Ανδρέα Κουτούβαλη ταυτοχρόνως με τον «Καλλιτεχνικό θίασο Σμύρνης» στο «Κραίμερ» και την ίδια οπερέτα σε μετάφραση των Σύλβιου - Καρακάση.

Μέσα στο '18 ανέβηκαν στη Σμύρνη επίσης τα έργα «Ο πρίγκιψ των Ταμπάχανων» και «Γύρω στον έρωτα» του Στ. Κουκουτσάκη, «Σμυρνέϊκη τρέλλα», «Δεσποινίς του τηλεφώνου» σε διασκευή Χ. Παπαζαφειρόπουλου και «Χορχόρ αγάς» σε διασκευή Γ. Αναστασιάδη.

Από το «Θέατρο Σμύρνης» θα περιοδεύσει μετά μπαλέτου και την ορχήστρα 65 οργάνων του θωρηκτού «Γκαίμπελ», ο γερμανικός οπερετικός θίασος Πφαν και Μίλλοβιτς, με τη Μίλλοβιτς να παραβρίσκεται σε παράσταση της «Τζάρντας» του θιάσου Μερτίκα, συγχαίροντάς τον για την υποκριτική τους. Στο ρόλο της Τζάρντας διέπρεπε η Έλλη Μερτίκα όμως δεν τον ερμήνευε αυτή πλέον. Η φυματίωση την πήρε νεότερη, πάνω στην υποκριτική της ακμή. Έπαιξε μέχρι τέλους ακόμη και με αιμόπτυση. Στην κηδεία της η κοσμοσυρροή και η συγκίνηση υπήρξε πρωτοφανής.²⁰⁵

Στις 11/11/1918 στην παράσταση «Το τραγούδι του αηδονιού», από σκηνής του «Κραίμερ» ο Τζινιόλης αναγγέλει τη συνθηκολόγηση της Γερμανίας και το κοινό παραληρεί. Η θεατρική ψυχή της Σμύρνης δεν επιβίωσε απλώς, αλλά διατρανώθηκε από τους χαρισματικούς συγγραφείς και ηθοποιούς της, ενώ στη συνέχεια θα διασπείρουν κιάλας τα καλλιτεχνικά φώτα τους.

Εντός του 1918 μετά την ανακωχή ο «Καλλιτεχνικός θίασος Σμύρνης» περιοδεύει θριαμβετικά ένα ολόκληρο εξάμηνο στην Κωνσταντινούπολη και στην

²⁰⁴ «Το τραγούδι του κορυδαλλού» στο πρωτότυπο.

²⁰⁵ Χρ.Σολωμωνίδης, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σσ. 242-245.

επάνοδο κλείνει ο διετής κύκλος μεγάλης καλλιτεχνικής προσφοράς. Οι Έλληνες θεατρώνες που έχουν κατακλύσει την ελεύθερη Σμύρνη, αποσπών όλα σχεδόν τα μέλη του στους δικούς τους θιάσους. Ζαζά Μπριλλάντη, Στέλλα Βιολάντη, Τζινιόλης. Στυλιανόπουλος, Ζαφειρόπουλος θα θριαμβεύσουν στην Αθήνα ανεβάζοντας τη διασκευή των Σύλβιου - Καρακάση «Νεράϊδα της Αποκριάς», ενώ δικό της θίασο θα δημιουργήσει η Αλεξάνδρα Καλλινέα το 1920 στο αθηναϊκό «Ετουάλ» για δύο χρόνια. Ο Γ. Γληνός θα προσληφθεί από την Κοτοπούλη και θα βρεθεί πρωταγωνιστής στην Αθήνα. Με το ψευδώνυμο Ανδρέας Λώρης θα παίζει στο «Βαφτιστικός» του Θ. Σακελλαρίδη και «Κόκκινο σπαλέτο» του Γιάννη Πρινέα, ενώ την περίοδο 1920-22 θα είναι στρατιωτικός ηθοποιός στο Μικρασιατικό μέτωπο.

4.24. Ο ελληνικός στρατός στη Σμύρνη 1919, η θεατρική δραστηριότητα έως και το 1921

Ο ελληνισμός της Ιωνικής πρωτεύουσας αναθαρρεί. Οι διώξεις, οι στερήσεις, τα «αμελέ ταμπουρού» την περίοδο του πολέμου μοιάζουν με εφιάλτη που πέρασε. Το θέατρο ως συλλογικός συναισθηματικός εκφραστής αντικατοπτρίζει τη θετικότητα των καιρών με πατριωτικά θεάματα χωρίς ιδιαίτερα κωλύματα. Ο «Πατριωτικός θίασος» των Βάσου Αργυρόπουλου και Βιργινίας Δελενάρδου τον Φεβρουάριο του 1919 ανεβάζει το «Προ παντός η Πατρίς» του Παύλου Νιρβάνα και «Το ξεριζώμα της Φυλής» του Μικρασιάτη δημοσιογράφου Παντελή Καψή, με το θέατρο κατάμεστο και εθνικό παραλήρημα κάθε βράδυ.

Μεγάλη επιτυχία του θεάματος tableaux vivants των ημερών, είναι η πλαστική εικόνα της τριανδρίας Βενιζέλου, Κουντουριώτη και Δαγκλή.²⁰⁶

Στις 2 Μαΐου 1919 η Κυβέλη ραίνει με ροδοπέταλα τους Έλληνες στρατιώτες από μπαλκόνι της Προκουμαίας. Ο οπερετικός θίασος της Έλλης Αφεντάκη με τους Σωσώ Κανδύλη, Χαρίκλεια Τριχά, Νίτσα Φιέρα, Ειρήνη Βασιλάκη, Μάγδα Ανθοπούλου, Νίκο Αφεντάκη, Σπύρο Τριχά, Βασ. Παρασκευόπουλο, Λ. Γκίλη, Γ. Λουλούδα, Ι. Ιατρού, αξιόλογη χορωδία και μαέστρο τον Ριτσάρδη, θα παίζει στο «Ολύμπια» και στο «Θέατρο Σμύρνης» από Ιούνιο μέχρι Οκτώβριο. Πέραν των βιεννεζικών ανεβάζουν και τις ελληνικές οπερέτες «Διπλή φωτιά» του Λαυράγκα,

²⁰⁶ Χρ.Σολομωνίδης, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σσ. 247-248.

«Περουζέ» του Σακελλαρίδη, «Μπεμπέκα»²⁰⁷ που παίζεται για πρώτη φορά στη Σμύρνη με τον κωμικό Τριχά ως «Μπεμπέκα» να ξεσηκώνει τους Σμυρναίους, «Δούκισσα της Πλακεντίας», «Μοντέρνα καμαριέρα» κ.ά.. Θα δοθούν και ευεργετικές παραστάσεις υπέρ των ορφανών του πολέμου και απόρων Σμυρναίων. Από τον Οκτώβριο θα συνεργαστούν με την Αφεντάκη ο Σμυρναίος βαρύτονος Ηλίας Οικονομίδης και η Ελληνορωσίδα υψίφωνος Θάλεια Μηταράκη Σαμπανιέβα σε ανέβασμα της «Τραβιάτα», υπό του διασήμου μαέστρο Σαμουσούντ από την όπερα της Πετροπούλεως, με τεράστια επιτυχία. Ο θίασος Έλλης Αφεντάκη επανακάμπτει τα 1920 και 1922.

Την ίδια περίοδο ανεβάζουν παραστάσεις τέσσερις ακόμη θίασοι: της Ειρήνης Νικηφόρου με τη Θ. Χριστοφορίδου, Κ. Βουτσινά κ.ά. στο «Ίρις», του Βερόνη με τον Κύρου κ.ά., στο «Ολύμπια», του Κλάψη στο «Τερψιθέα» και ο «Δραματικός Θίασος Αθηνών» συνεργασίας των Καρδοβίλη, Αυλωνίτη και Κ. Μόσχοβα.

Οι ερασιτεχνικοί θίασοι της πόλης που παρασταίνουν τότε, είναι ο «Ερασιτεχνικός όμιλος της Καραντίνας» με ιδρυτή τον Λ. Ζαχαριάδη και ένας υψηλού επιπέδου θίασος που συγκροτήθηκε από μέλη του «Ομίλου των Φιλοτέχνων Σμύρνης». Επικεφαλής τους ήταν ο ποιητής Γεώργιος Σημηριώτης, σε μετάφρασή του οποίου ανεβάζουν το «Μυστικό» του Ανρύ Μπορντώ, στο «Θέατρο Σμύρνης». Συμμετέχουν οι αδελφές Βεντούρα, Ραφτοπούλου, ο Κώστας Σημηριώτης κ.ά..

Το τελευταίο τρίμηνο του 1919 θα παίζει ο θίασος Κυβέλης -αρχικώς χωρίς την ίδια- στο «Θέατρο Σμύρνης» με τους Ζηνοβία Παρασκευοπούλου που έδωσε και διάλεξη για τον Όσκαρ Ουάιλντ, Εύα Πλεμενίδου, Νάζου, Άγγελο Χρυσομάλλη, Ν. Παπαγεωργίου, Π. Λέων, Τ. Άλκη, Λουδοβ. Λούη κ.ά.. Θα παραστήσουν τα έργα «Το μωρό μου», «Ο κύριος Προσωπάρχης», «Ακίνδυνον πυρείον», «Αρπαγή των Σαβίνων», «Οι άτιμοι», «Μην μ' αγαπάς τόσο», «Η κυρία με τας καμελίας», «Το κουρέλι», «Τιτάν», «Ανάστασις», «Αντίο νεότης», «Η άγνωστος», «Μυζέτ», «Πειρασμός», «Παιδί του θαύματος», «Τελευταία απ' όλες» και «Ιφιγένεια» σε μετάφραση του Σμυρναίου βουκολικού ποιητή Αλέκου Φωτιάδη.

Οι στρατιώτες που έχουν μετακινηθεί προς το εσωτερικό της Τουρκίας ενθουσιάζονται με τις πολυθεματικές παραστάσεις και οπερέτες που διοργανώνουν γι' αυτούς οι Σμυρναίοι καλλιτέχνες Γιώργος Γληνός, Ι. Αυλωνίτης, Σκιαδάς, Βούλγαρης, Περδίκη, Μάνος Φραγκόπουλος, Παναγιωτόπουλος, Σεβαστή

²⁰⁷ Από τις ελάχιστες ελληνικές που μεταφράστηκε και παίχτηκε εκτός συνόρων, στη Ρώμη.

Παναγιωτοπούλου, Στάσα Πολυχρόνη, Κωνσταντίνος Λειβαδάς και η σύζυγός του (Αθ. Τριανταφύλλου), Ξενάκης και Βεργόπουλος.

Το 1920 ξεκινά καλλιτεχνικός στο «Θέατρο Σμύρνης» μέσω ελληνοϊταλορωσικού μελοδράματος όπου πρωταγωνιστεί η Σαμπανιέβα και συμμετέχουν οι Άρτεμις Κυπαρίσση, Τούλα Λώρη, Σκαμούτσι («γίγας της φωνής» κατά την εφημερίδα «Τηλέγραφος»), Όρντα, Σαμουσούδ, Κρυωνάς, Αγγελόπουλος και Π. Γιαννάτος. Μαζί με τους Σμυρναίους Ηλία Οικονομίδη και Ατζάτ Ασαντουριάν²⁰⁸, ανεβάζουν όλες τις διάσημες ιταλικές και γαλλικές όπερες εισπράττοντας τις καλύτερες κριτικές.

Το Φεβρουάριο θα παίξει στο «Σπόρτιγκ» ο γαλλικός δραματικός θίασος «Παρί τουρνέ». Μερικές επίσης παραστάσεις θα ανεβάσουν ο Μερτίκας μαζί με τον Ραφτόπουλο, καθώς και ο «πρόχειρα καταρτισμένος» θίασος Κ. Κύρου, με το «Μαυσωλείο» των Λάσκαρη - Δημητρακόπουλου και το «Κοθώνι» ανάμεσα σε άλλα έργα.

Ο δαιμόνιος επιχειρηματίας εκδρομών και θεαμάτων Φωκαέας θα φέρει τον «Θίασο Επιθεωρήσεων» της Σωτηρίας Ιατρίδου²⁰⁹ με τους Βασιλεία Δημοπούλου, Ανθή Μηλιάδου, Μαρία Ανθοπούλου, αδελφές Νέζερ, Νίνα Τσούκα, Λυμπεροπούλου, Ν. Μηλιάδη, Στ. Ιατρίδη, Π. Νικολάου, Γ. Ξύδη κ.ά., που άρεσε πολύ στους Σμυρναίους. Ανάμεσα στα έργα που ανέβασαν ήταν το «Αγριολούλουδο» του Σμυρναίου ζωγράφου και λογοτέχνη Χρήστου Συρράκου (Γερλήσιου) και οι επιθεωρήσεις «Νέα Παναθήναια», «Πανόραμα του 1918», «Σινεμά-Καμπαρέ», «Καθρέπτης Θεσσαλονίκης» και «Μέλισσα».

Τότε συμμετείχε στην ταινία «Παρίας του έρωτος» ο σμυρναϊκής καταγωγής μετέπειτα θιασάρχης Μάριος Παλαιολόγος. Η ταινία είχε γυριστεί στο Παρίσι και προβαλλόταν στον κινηματογράφο «Παλλάς» της Σμύρνης.

Τον Απρίλιο του '20 το «Σπόρτιγκ» αναβαθμίζεται από τον νέο ιδιοκτήτη του Βασίλη Καμπούρη και μετονομάζεται σε «Θέατρον Κυβέλης». Η τελετή εγκαινίων περιελάμβανε διάλεξη του διάσημου Γάλλου ακαδημαϊκού Ρισπέν προσκληθέντος υπό του «Ομίλου Φιλοτέχνων Σμύρνης». Η «Καπετάνισσα της ελληνικής τέχνης» κατά την εφημερίδα «Κόσμος», ξεκινά τον Μάιο στο θέατρό «της» επιτυχημένες

²⁰⁸ Που κατόπιν θα διαπρέψει στην Ιταλία.

²⁰⁹ Κόρη της περίφημης υψιφώνου Αικατερίνης Ιατρίδου- Ζαμπελίου, ηθοποιός, μουσικός, στιχουργός (δικό της το γνωστό τραγούδι «ακόμα ένα ποτηράκι»), βιολονίστα, κιθαρωδός και εικαστικός (Αθήνα 1901 - Αθήνα 4/4/1985).

πάντα παραστάσεις, με συμμετέχοντες τους Αλκαίου, Πλεμενίδου, Λούη, Χρυσομάλλη, Παπαγεωργίου κ.ά.. Θα παιχτούν τα έργα «Το τριζόνι» του Ντεφραγκμισέλ, «Κλειστή πόρτα» του Πράγκα, «Ερωτευμένοι» και «Ζουμπιρί» του Πόρτο Ρις, «Νόρα» του Ίψεν, «Κολλιτσιίδα» του Φεϊντώ, με την Κυβέλη να θριαμβεύει στα «Η άγνωστος», «Εχθρά», «Κουρέλι», «Μωρή παρθένος» κ.ά..

Στο «Θέατρο Σμύρνης» παίζει ταυτοχρόνως η «Εταιρία του Ελληνικού Θεάτρου» ή «Θίασος των συγγραφέων», μια μετοχική εταιρία απαρτιζόμενη από την αφρόκρεμα των Ελλήνων ηθοποιών: Αιμίλιος Βεάκης, Περικλής Γαβριηλίδης, Μαρίκα Φιλιππίδου, Αθανασία Μουστάκα, Κωνσταντοπούλου κ.ά. και διευθυντή τον Μιλτιάδη Λιδωρίκη. Ανεβάζει τις παραστάσεις «Αρλεκίνος βασιλιάς» που διαπρέπει ο Βεάκης, «Ο έμπορος της Βενετίας», «Αδελφοί Καραμαζώφ», «Τρεις μάσκες» του Μερέ, «Επίσκοπος και Σία» του Ντ' Αννούντσιο, «Οι άτιμοι» του Ρομπέτα, «Οι άθλιοι» του Ουγκό, «Ο Ισραήλ» του Μπερνστάϊν, «Ο επιθεωρητής» του Γκόγκολ, «Πέπλο ευτυχίας» του Κλεμανσώ, «Πατρικό σπίτι» του Στ. Δάφνη, «Πλάι στον αρχηγό» του Βεάκη, «Εθνικό δράμα» του πλοιάρχου Κ. Αθανασιάδη, «Ο θάνατος του Περικλέους» του Κορομηλά, «Ξανθές και μελαχρινές» του Τσοκόπουλου, «Οι φοιτητές» του Ξενόπουλου, «Ο καημένος ο Πέτρος» που επαινείται από τον τύπο για την ερμηνεία του ο Σμυρναίος Περ. Γαβριηλίδης, «Κρυφός πόθος» πατριωτικό του Μιλτιάδη Λιδωρίκη που ανέβασαν στην επέτειο της ιδρύσεως του θιάσου κ.ά..

Τα δυο θέατρα είναι κατάμεστα αμφοτέρωθεν ενώ ο τύπος εξάρει τους θιάσους και αποθεώνει τους πρωταγωνιστές. Η «Αμάλθεια» θα γράψει: «Με πραγματικόν ζήλον υποστηρίζονται ταυτόχρονα δύο ελληνικά θέατρα. Το σμυρναϊκό κοινόν έχει αρτίαν και υγιά γνώμην της αληθινής τέχνης, χωρίς την ξενομανίαν».

Άλλα θεάματα που δραστηριοποιούνται στη Σμύρνη ή στα προάστια είναι του θιάσου Μερτίκα σε συνεργασία με τον κωμικό Ραφτόπουλο στο θέατρο της «Τερψιθέας», που ανεβάζουν επιθεωρήσεις όπως το «Σάτυρα του 1920» και μια του Σμυρναίου δημοσιογράφου Θ. Δανηλίδη με έξυπνους διαλόγους και ωραία τραγούδια, ο Πασχάλης με την ομάδα του που στήνουν σκηνή στο μεγάλο καφενείο της αποβάθρας της Καραντίνας σκορπώντας άφθονο γέλιο στους θεατές, ενώ στο θέατρο «Πάνθεον» παρασταίνει ταχυδακτυλουργικά θεάματα²¹⁰ ο Σμυρναίος Ν. Πιπινέλης.

²¹⁰ Όπως στο παρελθόν και στο «Σπόρτιγκ».

Το καλοκαίρι του 1920 οι Παντελής Καψής, Σταύρος Κουκουτσάκης, Μαρίνος Κουτούβαλης, Νέστωρ Λάσκαρις, Δημοσθένης Μιλανάκης, Ανδρέας Παπαδόπουλος (Σύλβιος), Χρήστος Παπαζαφειρόπουλος, Άριστος Περίδης, Γεώργιος Σημηριώτης, Ανδρέας Σταματιάδης, Αλέκος Φωτιάδης και Κώστας Σπάρταλης συστήνουν τον σύλλογο θεατρικών συγγραφέων και μουσουργών Σμύρνης.

Μέσα στο καλοκαίρι ο θίασος του Σμυρναίου Βάσου Αργυρόπουλου ανεβάζει πατριωτικά έργα στο «Ολύμπια», με πιο επιτυχημένο το «Η ένδοξος σημαία μας», ενώ μεγάλο ιταλικό ιπποδρόμιο (τσίρκο) με 50 «αρτίστες», 10 κλόουν και 16 εκπαιδευμένα άλογα, στήνεται πίσω από το γαλλικό προξενείο στην οδό Τράσσα, γेमίζοντας δύο παραστάσεις καθημερινά και κάποιες ειδικά για μουσουλμάνες με απαγορευμένη την είσοδο ανδρών.

Στις 16/8/1920 κάνει πρεμιέρα στο «Σπόρτιγκ» («Θέατρον Κυβέλης») ο προσφιλής των Σμυρναίων θίασος οπερέτας Αφεντάκη, αποτελούμενος από τους Έλλη Αφεντάκη, Βρυσούλα Παντοπούλου (κόρη του κωμικού Ευάγγελου), Ειρήνη Βασιλάκη υψίφωνος αδελφή της Αρτέμιδος Κυπαρίση, Νίτσα Φιέρα, Χαρίκλεια Τριχά, Ελένη Πιέρου, Νίκο Αφεντάκη, Σπύρο Τριχά, Γ. Ιατρού, Μάνο Φιλιππίδη, Γ. Λουλούδα και πλήρη χορωδία. Θα ανεβάσει τις οπερέτες «Ονειρώδες βαλς», «Εύθυμη χήρα», «Εύα», «Πριγκίπισσα δολλαριών», «Κόμης του Λουξεμβούργου», «Πουπέ», «Έρωσ Ατσιγγάνων», «Τζάρντας», «Φθινοπωρινά γυμνάσια», «Χορχόρ αγάς», «Γκεΐσα», «Αγνή Σουζάνα» και «Ρόδο της Σταμπούλ» με έκτακτη συμμετοχή του Γ. Γληνού, «Τιπ- τοπ», «Πικ-νικ», «Βαφτιστικός», «Δούκισσα της Πλακεντίας», «Ερωτευμένοι» του Χατζηαποστόλου διασκευάζοντας το «Μυλωνάδες», «Παπαγάλος» του Βώττη, «Χριστινάκι» που το πρωτόπαιξε η Αφεντάκη, «Προχώματα» κ.ά., καθώς και την επιθεώρηση «Σμυρνέϊκα γέλια» των Σύλβιου - Καρακάση για 10 παραστάσεις.

Τον Σεπτέμβριο ο Γ. Γληνός δίνει καλλιτεχνική εσπερίδα στο «Θέατρο Σμύρνης» με το πρωτότυπο δράμα «Ο νόθος»²¹¹ του Κρεστενίτη.

Ο τύπος ξανασχολιάζει τα ψηλά καπέλων των κυριών, αλλά και την άφιξη του αγαπητότατου στην πόλη δημιουργού της ελληνικής οπερέτας Παπαϊωάννου. Με την Κολυβά κορυφαία και την σύμπραξη των Σμυρναίων Ζαζά Μπριλλάντη, Εύας Σάντρη και του Τζιτιόλη, στο «Θέατρο Σμύρνης» προκαλείται κοσμοσυρροή όλο το

²¹¹ Με τον ίδιο τίτλο προϋπάρχει έργο του Alfred Touroude. Αυτό ο Σολομωνίδης το αναφέρει ως πρωτότυπο: Χρ.Σολομωνίδης, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σ. 258.

φθινόπωρο, ενώ το «Σπόρτιγκ» θα γεμίζει θεατές στις παραστάσεις ενός περιοδεύοντος 35μελούς γαλλικού θιάσου οπερέτας, επιθεωρήσεων και κωμωδιών με πλούσια σκηνικά.²¹²

Την 12/10/1920 διακόπτει τις παραστάσεις η είδηση του θανάτου του βασιλέως Αλεξάνδρου. Η Σμύρνη πενθεί τον πρόωρο χαμό του, ενθουμούμενη την προ δύο μηνών άφιξή του ως σύμβολο της οριστικής απελευθέρωσης.

Τον Νοέμβριο ο γαλλικός δραματικός θίασος «Παρί τουρνέ» θα περιοδεύσει από το «Θέατρο Σμύρνης» και τον διαδέχεται ο θίασος βωδεβίλ του Ραϋμόν Λυόν.

Οι Σμυρναίοι καλλιτέχνες Ζωή Γαλανού, Γ. Γληνός, Ι. Αυλωνίτης, Ζ. Μερτίκας, Αγγ. Μαυρόπουλος, Ζαφειρόπουλος κ.ά., κατόπιν πρωτοβουλίας της Ειρήνης Βραχνού θα συστήσουν μουσικό θίασο, με διευθυντή ορχήστρας τον Λαίλιο Καρακάση και αξιόλογη χορωδία, ανεβάζοντας παραστάσεις στο «Σπόρτιγκ». Σύντομα προσχωρεί ως συνδιευθύντης ο Σπύρος Τριχάς και θα παίξουν όλες τις επιτυχίες των Σύλβιου - Καρακάση, καθώς και το «Γύρω στον έρωτα» του Στράους. Θα κάνουν και κάποιες ευεργετικές παραστάσεις υπέρ φιλανθρωπικών ιδρυμάτων της πόλης και της σχολής απόρων του ναού Αγίας Άννης.

Σχεδόν συγχρόνως συντίθεται και ο σμυρναϊκός «Θίασος της εθνικής ελληνικής σκηνής» υπό τον Μάριο Παλαιολόγο, με τους Αθανάσιο Μαρίκο, Χριστίνα Καλογερίκου, Θ. Νέζερ, Μ. Μαρίκου, Έλενα Καββαδά, Ειρ. Παυλοπούλου, Παντελή Ρούσσο, Α. Λαμπράκη και Αρ. Ιωαννίδη, που θα ανεβάσουν τα έργα «Πράσινη κουρτίνα», «Μονομαχία», «Μέλισσα», «Γελοτοποιός του βασιλέως», «Ένα διαζύγιο» κ.ά.. Το 1921 στο «Σπόρτιγκ» («Κυβέλη») με πρωταγωνίστρια την Χ. Καλογερίκου θα ξαναδώσουν παραστάσεις, ενώ με επιτυχία πρωτοανεβάζουν το «Γέρο Μαρτέν» του Σμυρναίου Χρ. Συρράκου, ως τιμητική του Α. Μαρίκου.

Κατά το 1921 θα επαναληφθούν περίπου οι θίασοι και τα δραματολόγια τους.

4.25. Πτώση αυλαίας 1922

Οι επιχειρηματίες των θεάτρων της πόλης είναι ο Δ. Δημόπουλος του «Ολύμπια», ο Β. Καμπούρης του «Κυβέλη», η τράπεζα «Ανατολής» του «Θεάτρου Σμύρνης» και ο Α. Σκανδάλης του «Μέλης».

²¹² Χρ.Σολωμονίδης, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σσ. 249-258.

Τον Ιανουάριο του 1922 ο θίασος Μερτίκα με πρωταγωνίστρια την Πίτσα Κρανιώτη θα ανεβάσει στο «Θέατρο Σμύρνης» οπερέτες και τις επιθεωρήσεις «Σμυρνέϊκο ζιζάνιο» του Σμυρναίου Ι. Αναστασιάδη (Φιλιάνη), «Γσούχτρα» κ.ά..

Στο «Κυβέλη» θα δώσει αρκετές παραστάσεις ο «μεταμορφωτής» Φρεγκολίνο, πριν τον διαδεχθεί ο θίασος οπερέτας Αφεντάκη. Ταυτοχρόνως στο «Θέατρο Σμύρνης» παίζει ο καλός γαλλικός θίασος της Λουσιέν Μορώ, τον οποίο θα παρακολουθήσει η πολυεθνική κοινωνική αφρόκρεμα της Σμύρνης. Τον διαδέχεται ο οπερετικός θίασος της Οδέττης Μαριόν με την διάσημη υψίφωνο Καλιγκάρι, για να ανεβάσουν τα έργα «Μπλε μαζούρκα», «Μπαλ ταμπαρέν», «Ο μύθος των κερασιών», «Ο βασιλιάς του Μαξίμ», «Σπίτι των τριών κοριτσιών» κ.ά., εισπράττοντας 25.000 λίρες Τουρκίας σε σύνολο 15 παραστάσεων.

Το Πάσχα στο «Κυβέλη» αναλαμβάνουν τα «Νεζεράκια»²¹³, με τις επιθεωρήσεις «Ρεκόρ», «Σινεμά καμπαρέ» του Δημητρακόπουλου, «Καμπάνα» κ.ά., καθώς και οπερέτες όπως «Βαφτιστικός», «Σκαπανάκια» κ.ά..

Στις αρχές του θέρους οι καντσονέττες του Βιλλάρ προσελκύουν πολύ κόσμο στο «Ετουάλ» (πρώην «Κραίμερ») και θα ακολουθήσουν οι παραστάσεις του καραγκιοζοπαίκτη Μόλλα²¹⁴.

Το καλοκαίρι ο θίασος Μερτίκα θα παίζει στο θέατρο του Κοκαργιαλί το «Ξιφίρ Φαλέρ» και στου Κορδελιού το «Σκούπα», ενώ διάφορες επιθεωρήσεις θα ανεβάσουν στο «Μέλης» ο χορευτής Μπαρκουϊλέρο συμπράττοντας με την Κοφινά. Εκείνη την περίοδο θα δοθεί και η τελευταία ελληνική παράσταση, μια επιθεώρηση του Λαίλιου Καρακάση²¹⁵, που ανέβηκε τον Ιούνιο του 1922 και λέγεται πως τιτλοφορείτο «Μικρασία Χαίρε»²¹⁶.

Την θεατρική αυλαία της Σμύρνης επέπρωτο να την ρίξει στο «Σπόρτιγκ» ιταλικός μελοδραματικός θίασος, αφού μετά τα μέσα Ιουλίου του 1922 εξαφανίζεται κάθε ελληνική δραστηριότητα θεάματος. Οι παραστάσεις του θιάσου αυτού αρχίζουν στις 12 Αυγούστου, με τους διάσημους πρωταγωνιστές τον τενόρο Ντελ Ρι και την σοπράνο Σαρατζάνη. Τα εισιτήρια κοστίζουν σε Α΄ και Β΄ θέση 200 και 150 γρόσια

²¹³ Ο θίασος Μαρίκας (Κωνσταντινούπολη 1906 - Αθήνα 18/7/1989) και Κατίνας (ετεροθαλής αδελφή (1905- ;)) Νέζερ (βαυαρικής καταγωγής, ο παππούς τους ήταν υπασπιστής του Όθωνα), που περιόδευαν ως παιδιά θαύματα της σκηνής.

²¹⁴ Αντώνης Παπούλιας ή Μόλλας, κορυφαίος καινοτόμος του θεάτρου σκιών στην Ελλάδα (Αθήνα 12/6/1871 - Αθήνα 29/12/1948): Ανυπόγραφο, «Αντώνης Μόλλας Καραγκιοζοπαίκτης»: <https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/8/9/2/metadata-348-0000002.tkl> (ανεκτήθη 28/5/2023)

²¹⁵ Χρ.Σολομωνίδης, Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922), Αθήνα 1954, σσ. 258-264.

²¹⁶ Ανυπόγραφο, «Λαίλιος Καρακάσης»: <https://vmrebetiko.gr/item/?id=3679> (ανεκτήθη 22/6/2023).

αντίστοιχα ενώ 75 στον εξώστη. Απομένουν οκτώ ημέρες που θα μετρούν αντίστροφα με τα έργα «Τροβατόρε», «Τόσκα», «Ερνάνη», «Παλιάτσοι», «Καβαλλερία Ρουσικάνα», «Αντρέ Σενιέ», «Ριγκολέτο», «Φάουστ» και ύστατη με μαέστρο τον Λαυράγκα και συμμετέχοντα τον βαθύφωνο Βλαχόπουλο, την «Αΐντα» στις 20 Αυγούστου 1922.²¹⁷

²¹⁷ Χρ.Σολομωνίδης, Το θέατρο στη Σύμωρη (1657-1922), Αθήνα 1954, σ. 236.

Επίλογος

Δυστυχώς το βίαιο ολοκαύτωμα της Σμύρνης απομειώνει τα περιθώρια στην όποια εμβριθή ιστορική έρευνα, ακριβώς επειδή το 1922 η καταστροφή της πόλης υπήρξε ολοκληρωτική. Συνεπακόλουθο ήταν το αποτέλεσμα για πλούσιο υλικό ιστορικών τεκμηρίων, αρχείων και πολύτιμων βιβλιοθηκών, σβήνοντας μέσα στη φωτιά σημαντικές πληροφορίες για το πολλαπλώς λαμπρό παρελθόν του ελληνικού πολιτισμού της πόλης. Ωστόσο είναι εφικτό να συναχθούν κάποια συμπεράσματα από καταγεγραμμένα γεγονότα που κατορθώθηκε να διασωθούν.

Η ιδιαίτερη τάση των Σμυρναίων για τις παραστατικές τέχνες έκανε την πόλη αυτονόητο προορισμό για τους κορυφαίους των ευρωπαϊκών θιάσων. Η δε αισθητική περί των παραστατικών τεχνών που είχε διαμορφώσει το κοινό της πόλης ήταν εν πολλοίς οξύτατη και αρκούντως εκλεπτυσμένη. Αξιοσημείωτη ήταν και η αγάπη τους για το ελληνικό μελόδραμα (όπερα) με την οποία είχαν εξοικειωθεί μέσω των περιοδεύοντων ευρωπαϊκών θιάσων που έφεραν το ακμάζον αυτό είδος του θεάτρου χρόνια πριν, ενώ στη συνέχεια θα ανέλθει πολύ η οπερέτα και η επιθεώρηση.

Εκτός μιας βραχείας παύσεως την περίοδο του ελληνοτουρκικού πολέμου του 1897 το θέατρο θα διατελέσει καλλιτεχνικό είδος πρώτης ανάγκης ψυχαγωγίας και μυσταγωγίας για τους Σμυρναίους μέχρι το τέλος.

Το δραματολόγιο που εμπνέει το Σμυρναϊκό θέατρο προέρχεται τόσο από τους σπουδαίους κλασικούς Ευρωπαίους θεατρικούς συγγραφείς και διασκευασμένους λογοτέχνες, αλλά και με πάθος από το ελληνικό: Ζαμπέλιος, Ραγκαβής, Βερναρδάκης Βασιλειάδης κ.ά., ως προς το δράμα και Άγγελου Βλάχου, Νικόλαου Ζάνου, Χαρίλαου Αννινου κ.ά., ως προς την κωμωδία, καθώς και τις μονόπρακτες κωμωδίες στο τέλος των δραματικών παραστάσεων όπως συνηθιζόταν.

Οι θεατρικοί συγγραφείς της Σμύρνης εκπροσώπησαν όλα τα θεατρικά είδη του 19^{ου} αιώνα. Η αξία τους στάθηκε στο ύψος της υπόλοιπης ελληνικής δραματουργίας, χωρίς ωστόσο να ξεχωρίσει πένα ικανής εμβελείας, που θα υπογράμμιζε τη συλλογική θεατρική συγγραφή στην περιοχή της Σμύρνης. Κάτι τέτοιο διέκρινε την σμυρναϊκή επιθεώρηση που γνώρισε στιγμές δόξας τον 20^ο αιώνα, με τους μεγάλους του είδους να διατείνουν την επιτυχία κατά την έλευσή τους στην Ελλάδα μετά την καταστροφή του 1922.

Η Σμύρνη πέραν από τις αμιγώς θεατρικές αίθουσες ήταν γεμάτη χώρους που προσφέρονταν ή διαμορφώνονταν ώστε να εξυπηρετούν παντοειδή θεάματα και

παραστάσεις τόσο στην πόλη όσο και στην ευρύτερη περιοχή τριγύρω. Τα θεατρικά κτιριακά καμάρια της πόλης ήταν το «Σπόρτιγκ Κλαμπ» του 1894 που μετονομάσθη το 1920 σε «Κυβέλη» και το πολυτελέστατο «Θέατρο Σμύρνης»²¹⁸ του 1911 χαρακτηρισθέν ως από τα κορυφαία της εποχής.

Η Σμύρνη αδιαμφισβήτητα υπήρξε θεατρική κοιτίδα του ελληνισμού, διεκδικώντας επαξίως την ιστορική πρωτοκαθεδρία στις παραστατικές τέχνες κατά την περίοδο της οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Η επίμαχη φωτογραφία του «Θεάτρου Σμύρνης» το 1911.

²¹⁸ Η παραποίηση της ιστορίας αποτελεί έγκλημα κατά της ανθρωπότητας, όπως στις περιπτώσεις φωτομοντάζ αρχειακού υλικού. Εν προκειμένω αφορά στην πασίγνωστη παρατιθέμενη φωτογραφία του εν λόγω πολυτελούς θεάτρου –την οποία ο ερευνητής θα συναντήσει ουκ ολίγες φορές ως «Θέατρο Σμύρνης», όπως αναγράφεται και στο κάτω μέρος της φωτογραφίας- η οποία εν τέλει μάλλον αποτυπώνει το παλιό κτήριο της Μητροπολιτικής Όπερας της Νέας Υόρκης. Η συγκεκριμένη φωτογραφία δεν συνάδει με τις περιγραφές των πηγών της παρούσης έρευνας σχετικά με την αίθουσα του ιστορικού «Θεάτρου Σμύρνης». Το άρθρο υπογράφει ο Αχχίλέας Χατζηκωνσταντίνου κατόπιν παραινέσεως του Τούρκου ιστορικού ερευνητή Yaşar Ürük: http://www.kemme.gr/p/blog-page_82.html (ανεκτήθη 20/10/2023)

Πηγές και Βιβλιογραφία

A. Πηγές

Εφημερίδες «Εμπρός» [φύλλο 10/10/1901](http://efimeris.nlg.gr/ns/main.html) και «Σκριπ» [φύλλο 5/10/1903](http://efimeris.nlg.gr/ns/main.html), από το ψηφιακό αρχείο της εθνικής βιβλιοθήκης: <http://efimeris.nlg.gr/ns/main.html> (ανεκτήθη: 27/5/2023)

Εφημερίδες «Αμάθεια», «Ανατολικός Αστήρ», «Αρμονία», «Βέλος», «Κόσμος», «Νέα Σμύρνη», «Νεολόγος»: https://library.parliament.gr/Portals/6/doc/microfilms_catalog2022s.pdf (ανεκτήθη: 3/5/2023)

Εφημερίδα «Εμπρός»: efimeris.nlg.gr/ns/pdfwin.asp?c=108&dc=10&db=10&da=1901 (ανεκτήθη 11/7/23)

Εφημερίδα «Νέα Σμύρνη»: https://digitallib.parliament.gr/display_doc.asp?item=33724&seg=1004 (ανεκτήθη: 5/5/2023)

Ανυπόγραφο, «Αρχαίο θέατρο της Σμύρνης»: https://www.tapantareinews.gr/2022/09/blog-post_11.html (ανεκτήθη 14/8/2023)

Ανυπόγραφο, «Σπυρίδων Βασιλειάδης (Πάτρα 1845 – Παρίσι 1874)»: <http://theatrokaiparadosi.thea.auth.gr/%CE%92%CE%B1%CF%83%CE%B9%CE%BB%CE%B5%CE%B9%CE%AC%CE%B4%CE%B7%CF%82.html> (ανεκτήθη 21/7/2023)

ΣΗΜΑΤΩΡΟΣ, «Το θέατρο Σμύρνης»: https://www.newsplanet09.info/2020/04/blog-post_151.html (ανεκτήθη 9/9/2023)

Dilek Kaya, «Remembering the first movie theaters and early cinema exhibition in Quay, Smyrna, Turkey»: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781315666051-24/remembering-first-movie-theaters-early-cinema-exhibition-quay-smyrna-turkey-dilek-kaya> (ανεκτήθη 14/6/2023)

Ανυπόγραφο, «Κωνσταντίνος Χρηστομάνος»: <http://theatrokaiparadosi.thea.auth.gr/%CE%A7%CF%81%CE%B7%CF%83%CF%8>

4%CE%BF%CE%BC%CE%AC%CE%BD%CE%BF%CF%82.html (ανεκτήθη 18/5/2023)

Μηχανή του χρόνου, «Σμύρνη 1908. Η πολυεθνική πόλη που οι Ευρωπαίοι αποκαλούσαν «το Παρίσι του Λεβάντε και οι Τούρκοι «Γκιαούρ Ισμίρ». Οι Έλληνες ήταν οι πρώτοι σε πληθυσμό, εμπόριο και γράμματα»: <https://www.mixanitouxronou.gr/smyrni-1908-i-polyethniki-poli-poy-oi-eyropaioi-apokaloy-san-quot-to-parisi-toy-levante-quot-kai-oi-toyrkoi-quot-gkiaoyr-izmir-quot-oi-ellines-itan-prottoi-se-plithysmo-emporio-kai-grammata/> (ανεκτήθη 19/6/2023)

Ανυπόγραφο, «Γιώργος Γληνός»: https://www.wikiwand.com/el/%CE%93%CE%B9%CF%8E%CF%81%CE%B3%CE%BF%CF%82_%CE%93%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CF%8C%CF%82 (ανεκτήθη 3/6/2023).

i-Stamboul, «Ιστορία των ελληνικών βιβλιοθηκών στην οθωμανική αυτοκρατορία»: <https://i-stamboul.irht.cnrs.fr/el/bibliotheque/recit-de-voyage/baratta-antonio-1826-1831> (ανεκτήθη 1/5/2023)

Ανυπόγραφο, «Μελπομένη Κολυβά»: https://www.retrodb.gr/wiki/index.php/%CE%9C%CE%B5%CE%BB%CF%80%CE%BF%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CE%B7_%CE%9A%CE%BF%CE%BB%CF%85%CE%B2%CE%AC (ανεκτήθη 23/6/2023)

Χρυσοθέμις Σταματοπούλου/Βασιλάκου, «Το ελληνικό θέατρο στη Σμύρνη μέχρι το 1922»: <https://www.hartismag.gr/hartis-48/afierwma/to-elliniko-theatro-sti-smyrni-mekhri-to-1922> (ανεκτήθη 4/4/2023)

Ανυπόγραφο, «Μαρίκα Κοτοπούλη»: https://greek_greek.en-academic.com/221353/%CE%9A%CE%BF%CF%84%CE%BF%CF%80%CE%BF%CF%8D%CE%BB%CE%B7%CF%82%2C_%CE%94%CE%B7%CE%BC%CE%A%CF%84%CF%81%CE%B9%CE%BF%CF%82 (ανεκτήθη 3/8/2023)

Ανυπόγραφο, «Παρασκευοπούλου Ευαγγελία»: https://greek_greek.en-academic.com/231039/%CE%A0%CE%B1%CF%81%CE%B1%CF%83%CE%BA%CE%B5%CF%85%CE%BF%CF%80%CE%BF%CF%8D%CE%BB%CE%BF%CF%85%2C_%CE%95%CF%85%CE%B1%CE%B3%CE%B3%CE%B5%CE%BB%CE%AF%CE%B1 (ανεκτήθη 18/5/2023)

Ανυπόγραφο, «Κουκλοθέατρο-Υπαίθριο θέατρο (Αλάνας)-Μιμοθέατρο»:
<https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/TURKMAS358/03%CE%A4%CE%A1%CE%99%CE%A4%CE%9F%20%CE%9C%CE%91%CE%98%CE%97%CE%9C%CE%91.docx> (ανεκτήθη: 7/5/2023)

Ανυπόγραφο, «Η επιρροή του δυτικού θεάτρου (1850-1908)»:
<https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/TURKMAS358/04%CE%A4%CE%95%CE%A4%CE%91%CE%A1%CE%A4%CE%9F%20%CE%9C%CE%91%CE%98%CE%97%CE%9C%CE%91.docx> (ανεκτήθη: 7/5/2023)

Akin Ersoy - Sarp Alatepeli - Gozde Sakar, «Preliminary report on the theatre of Smyrna/Ismir and the Excavation (2014-2019)»:
<https://journals.openedition.org/anatoliaantiqua/1724> (ανεκτήθη 1/10/2023)

Νίκος Φιλίππαιος, «Το θέατρο σκιών στη Σμύρνη, στην Μικρά Ασία και στις προσφυγικές γειτονιές»:
https://www.academia.edu/30763425/%CE%A4%CE%BF_%CE%B8%CE%AD%CE%B1%CF%84%CF%81%CE%BF_%CF%83%CE%BA%CE%B9%CF%8E%CE%BD (ανεκτήθη 12/6/2023)

Ανυπόγραφο, «"Αθήναι ελευθερωμέναι" του Γεωργίου Πραντούνα»: radio-theatre.blogspot.com/2018/03/blog-post.html (ανεκτήθη 8/5/2023)

Ανυπόγραφο, «Λουίτζι Τσικόνι»:
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Luigi_Cicconi_by_P._Ayes_-_Archivio_Storico_Ricordi_ICON010795.jpg (ανεκτήθη 4/7/2023)

Χρυσόθεμις Σταματοπούλου/Βασιλάκου, «Το θέατρο στην ελληνόφωνη εκπαίδευση της Σμύρνης και η παιδαγωγός Σαπφώ Λεοντιάς»:
[Theatre in the Greek education in Smyrna and the pedagogue Sappho Leontias](#) (ανεκτήθη 2/6/2023)

Δημήτρης Γαρουφαλής, «Νέες ανακαλύψεις στην αρχαία Σμύρνη»:
<https://www.themata-archaiologias.gr/%CE%BD%CE%AD%CE%B5%CF%82-%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%BA%CE%B1%CE%BB%CF%8D%CF%88%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B1%CE%AF%CE%B1-%CF%83%CE%BC%CF%8D%CF%81%CE%BD%CE%B7/> (ανεκτήθη 7/9/2023)

Ανυπόγραφο, «Λαΐλιος Καρακάσης»: <https://vmrebetiko.gr/item/?id=3679>
(ανεκτήθη 22/6/2023)

Χρυσόθεμις Σταματοπούλου/Βασιλάκου, «Το θέατρο στη Σμύρνη»: https://www.kaliterilamia.gr/2020/03/blog-post_2104.html (ανεκτήθη 14/8/2023)

Αλέξανδρος Καλαφάτης, «Η Ελλάδα της Σμύρνης»: <https://www.eboulevard.gr/2017/03/06/i-ellada-tis-smyrnis> (ανεκτήθη 18/7/2023)

Γεωργία Κονδύλη, «Η επιρροή της Αθήνας στην καλλιτεχνική ζωή της Σμύρνης (1897-1912)»: https://www.eens.org/EENS_congresses/2014/kondyli_georgia.pdf?fbclid=IwAR1nuUwRb2SyV-S1-7fAQrowUNV-9eFKn0CEle7geZiQ3QrjaC8AzuNIIdRo (ανεκτήθη 21/6/2023)

Ανυπόγραφο, «Σπύρος Ξύνδας»: <https://www.sansimera.gr/biographies/306>
(ανεκτήθη 6/8/2023)

Ιωάννης Παπαγεωργίου, «Πάμε θέατρο στη Σμύρνη»: <https://pollsandpolitics.gr/pame-theatro-sti-smyrni/> (ανεκτήθη 29/8/2023)

Μιχ. Ροδάς, «Η Σμύρνη και το νεοελληνικό θέατρο»: <https://dromena.net/2022/02/23/mich-rodas-i-smyrni-kai-to-neoelliniko-theatro/>
(ανεκτήθη 1/5/2023)

Ανυπόγραφο, «Η θεατρική κίνηση στη Θεσσαλονίκη την περίοδο 1870-1920»:
https://users.auth.gr/users/9/6/053269/public_html/LESSONS/ERGASTIRI/NEW_TECHNOLOGY/6.2.htm (ανεκτήθη 6/7/2023)

Χριστίνα Φίλιππα, «Βασίλης Ανδρονόπουλος (Βασίλης Καλλιμαχόπουλος) – Ο Αιγίωτης ηθοποιός και ένθερμος πατριώτης»:
<http://www.tovimatisaigialeias.gr/7523-andronopoulos-vasileios-o-aigiotis-ithopoios-kai-enthermos-patriotis-aigio-1838-thessaloniki-1897> (ανεκτήθη 6/7/2023)

Ανυπόγραφο, «Ευάγγελος Παντόπουλος»: <https://www.sansimera.gr/biographies/2727> (ανεκτήθη 18/5/2023)

Αγησίλαος Κ. Αλιγιζάκης, «Ζαχαρίας Μερτίκας»: <https://www.haniotika-nea.gr/zacharias-mertikas/> (ανεκτήθη 14/7/2023)

Χρυσοθέμις Σταματοπούλου/Βασιλάκου, «Το τέλος της πόλης των γκιαούρηδων»: http://scholar.uoa.gr/sites/default/files/evasilakou/files/vasilakoy-dimosieyma_36.pdf (ανεκτήθη 14/7/2023)

Γιώργος Γεωργουβιάς, «Νίκος Αφεντάκης»: <https://www.rizospastis.gr/story.do?id=3685035> (ανεκτήθη 6/6/2023)

Στέφανος Μίλεσης «Γιάννης Πρινέας. Ο βοτανολός, χημικός και συγγραφέας που έγινε ηθοποιός»: <http://pireorama.blogspot.com/2022/10/giannis-prineas.html> (ανεκτήθη 6/6/2023)

Αύρα Ξεπαπαδάκου, «Μελόδραμα εις την Ελληνίδα φωνήν. Ο Ελληνικός Μελοδραματικός Θίασος του Ιωάννη Καραγιάννη: ένας περιπλανώμενος φορέας ελληνικότητας»: file:///C:/Users/user/Downloads/Pages_277-313_Ariadne_17_2011.pdf ανεκτήθη 17/6/2023)

Θεόδωρος Χατζηπανταζής, «Από του Νείλου μέχρι του Δουνάβεως»: <https://www.cup.gr/wp-content/uploads/Files/files/chapters/01-NEILOS-B-CHAPTER.pdf> (ανεκτήθη 12/7/2023)

Ηλίας Τουμασάτος, «ΕΝΑΣ ΕΠΙΤΑΝΗΣΙΟΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ Χαραλάμπης (Μπάμπης) Άννινος»: https://kefaloniastatus.gr/wp-content/uploads/2020/08/EliasToumasatos_EnasEptanesiosstenAthena_Volume2-1.pdf (ανεκτήθη 26/7/2023)

Ν. Βικέτος, «Οι γυναίκες της Σμύρνης στο θέατρο»: http://pluton22.blogspot.com/2015/10/blog-post_16.html (ανεκτήθη 28/6/2023)

Ανυπόγραφο, «Αντώνης Μόλλας καραγκιοζοπαίχτης»: <https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/8/9/2/metadata-348-0000002.tkl> (ανεκτήθη 28/5/2023)

Αγγελική Κωνσταντοπούλου, «Σαφώ Λεοντιάς και γυναικεία εκπαίδευση στη Σμύρνη το 19ο αιώνα»: <https://hellanicus.lib.aegean.gr/handle/11610/7612> (ανεκτήθη 2/5/2023)

Χρυσοθέμις Σταματοπούλου/Βασιλάκου, «Το ελληνικό θέατρο στη Σμύρνη μέχρι το 1922»: <https://www.hartismag.gr/hartis-48/afierwma/to-elliniko-theatro-sti-smyrni-mekhri-to-1922> (ανεκτήθη 4/4/2023)

Δάρδαλης Νικόλαος, «Ρεμπελιό της Σμύρνης, 1797»: <http://kassiani.fhw.gr/asiaminor/Forms/fLemmaBodyExtended.aspx?lemmaID=5978> (ανεκτήθη 19/10/2023)

Νίκος Σ. Νικολαΐδης, «Νικολάος Καρδοβίλλης»: <https://helates.cut.ac.cy/uploads/r/rjcb6y/1/a/8/1a89f7c89e32b10ec02ff02f96483281894b1b0d15524640d70ead0638acd039/G10.124.pdf> (ανεκτήθη 18/5/2023)

Αρχιλέας Χατζηκωνσταντίνου, «Το θέατρο Σμύρνης. 2α Μαΐου, 102α επέτειος –με το παλιό ημερολόγιο- της απόβασης του Ελληνικού Στρατού στη Σμύρνη»: http://www.kemme.gr/p/blog-page_82.html (ανεκτήθη 20/10/2023)

Οδυσσέας Λαμφίδης, «Ο πληθυσμός της Σμύρνης 1631-1914»: <https://doi.org/10.12681/deltiokms.5>

B. Βιβλιογραφία

Βακαλόπουλος Ε. Απόστολος, *Νέα ελληνική ιστορία 1204-1985*, Θεσσαλονίκη 2005

Βερέμης Μ. Θάνος, *Μικρή ιστορία της Μικρασιατικής καταστροφής*, Αθήνα 2022

Γιουρένεκ Λου, *Η μεγάλη φωτιά – Σμύρνη Σεπτέμβριος 1922*, Αθήνα 2016

Γόγολος Σπύρος, *Σμύρνη. Μια ιστορία που δε γράφτηκε*, Αθήνα 2016

Ισηγόνη Μαργαρίτα, *Σμύρνη*, Αθήνα 2006

Καραθεοδωρή Κωνσταντίνος, *Για την ίδρυση και οργάνωση των ελληνικών πανεπιστημίων Σμύρνης και Αθήνας*, Αθήνα 2023

Κονδύλης Θάνος, *Η Σμύρνη φλέγεται*, Αθήνα 2022

Μεχτίδης Στ. Πέτρος, *Η άγνωστη Σμύρνη*, Αθήνα 2022

Μίλτον Τζάιλς, *Χαμένος Παράδεισος – Σμύρνη 1922*, Αθήνα 2012

- Μιχαηλίδης Δ. Ιάκωβος, *Μικρασιατική καταστροφή*, Αθήνα 2018
- Μπούτσικας Β. Ανδρέας, *Θύμισες και νοσταλγία από τη Σμύρνη*, Αθήνα 2011
- Μπλέσιος Γ. Αθανάσιος, *Μελέτες νεοελληνικής δραματολογίας*, Αθήνα 2011
- Νάσιουτζικ Παυλίνα, *Αμερικανικά οράματα στη Σμύρνη τον 19^ο αιώνα*, Αθήνα 2002
- Ντουμάνης Νικόλας, *Πριν από την καταστροφή*, Αθήνα 2022
- Οικονόμου Κ., *Αυτοσχέδιος διατριβή περί Σμύρνης*, Αθήνα 1977
- Πούχγερ Βάλτερ, «*Σαμιά ορφανή*», *Ανθολογία Νεοελληνικής Δραματοουργίας*, τομ. Β, *1 Από την Επανάσταση του 1821 ως τη Μικρασιατική Καταστροφή*, Αθήνα 2006
- Ρωνάς Σωκράτης, *Γκιαούρ Σμύρνη*, Αθήνα 1952
- Σολομωνίδης Χρήστος, *Το θέατρο στη Σμύρνη (1657-1922)*, Αθήνα 1954
- Σολομωνίδης Χρήστος, *Η δημοσιογραφία στη Σμύρνη, 1821-1922*, Αθήνα 1959
- Σολομωνίδης Χρήστος, *Η παιδεία στη Σμύρνη*, Αθήνα 1961
- Σταματοπούλου/Βασιλάκου Χρυσοθέμις, *ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ ΣΤΗΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ ΤΟΝ 19ο ΑΙΩΝΑ*, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα 1990
- Σταματοπούλου/Βασιλάκου Χρυσοθέμις, *Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή: Κωνσταντινούπολη-Σμύρνη: οκτώ μελετήματα*, Αθήνα 2006
- Σταματοπούλου/Βασιλάκου Χρυσοθέμις, *Το θέατρο στη Σμύρνη*, Αθήνα 1998
- Συλλογικό – Ειδική έκδοση, *Σμύρνη*, Αθήνα 2002
- Συλλογικό, *Σμύρνη*, Αθήνα 2004 (Εκδόσεις Έφεσος)
- Συλλογικό, *Σμύρνη*, Αθήνα 2022 (Εκδόσεις Μεταίχμιο)
- Συλλογικό, *Σμύρνη*, Αθήνα 2011 (Εκδόσεις Η Καθημερινή)
- Συλλογικό, *Σμύρνη – Η πόλη της Σμύρνης πριν από την καταστροφή*, Αθήνα 1991

Συλλογικό (Νίκος Χ. Βικέτος – Γιώργος Α. Γιαννακόπουλος – Αναστάσιος Ηλιάδης – Αναστασία Λερίου – Χρυσόθεμις Σταματοπούλου/Βασιλάκου), *Σμύρνη*, Αθήνα 2009

Συλλογικό, *Σμύρνη - Μικρασία*, Αθήνα 2005

Συλλογικό (Λαμέρας – Σακκάρης – Συνέλης – Μηλιώρης, *Μικρασιατικά Χρονικά τόμος 3^{ος}*), Αθήνα 1940

Συλλογικό, *Η Σμύρνη πριν από την καταστροφή*, Αθήνα 1992

Σφυρόερα Ν. Σοφία, *Σμύρνη*, Αθήνα 2017

Ταμπάκη Άννα, *Το Νεοελληνικό Θέατρο (18^{ος}-19^{ος} αι.)*, Αθήνα 2005

Ταμπάκη Άννα, *Η νεοελληνική δραματουργία και οι δυτικές της επιδράσεις*, Αθήνα 2002

Τζανακάρης Ι. Βασίλης, *Εάλω η Σμύρνη – Δακρυσμένη Μικρασία*, Αθήνα 2022

Τζανακάρης Ι. Βασίλης, *Σμύρνη 1919-1922*, Αθήνα 2019

Τουμασάτος Α. Ηλίας, *ΕΝΑΣ ΕΠΙΤΑΝΗΣΙΟΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ Χαραλάμπης (Μπάμπης) Άννινος (1852-1934)*, Αργοστόλι 2020

Φραγκάκη/Syrett Έλενα, *Το εμπόριο της Σμύρνης τον 18^ο αιώνα (1700-1820)*, Αθήνα 2010

Χαμουδοπούλου/Κωνσταντινίδου Δ. Βιργινία, *Σμύρνη - Κωνσταντινούπολη – Αθήνα (1870-1908)*, Αθήνα 2008

Χατζηβασιλείου Ευάνθης - Συρίγος Άγγελος, *Μικρασιατική καταστροφή: 50 ερωτήματα και απαντήσεις*, Αθήνα 2022

Χατζηδημητρίου Γ. Κωνσταντίνος, *Η καταστροφή της Σμύρνης μέσα από τις αμερικανικές πηγές*, Αθήνα 2022

Χατζηπανταζής Θεόδωρος, *Από του Νείλου μέχρι του Δουνάβεως*, Αθήνα 2012

Χόρτον Τζόρτζ, *Η μάζιγα της Ασίας*, Αθήνα 2016

Georgelin Herve, *Σμύρνη. Από τον κοσμοπολιτισμό έως τους εθνικισμούς*, Αθήνα 2007

Housepian Dobkin M., *Σμύρνη 1922 - Η καταστροφή μιας πόλης*, Αθήνα 2014

Kleveman Lutz, *Σμύρνη Ταξίδι στον χρόνο*, Αθήνα 2022

Puaux Rene, *Οι τελευταίες ημέρες της Σμύρνης*, Αθήνα 1993

Περίληψη

Οι παραστατικές τέχνες αρχικώς μέσω του θεάτρου, εμφανίζονται στην περιοχή της Σμύρνης από την αρχαιότητα. Κατόπιν μιας μακράς αναστολής ξεκινά τον 17^ο αιώνα η θεατρική αναγέννηση από τα σαλόνια των ξένων προξενείων, για να κατακλύσει σταδιακώς την ευρύτερη περιοχή της Σμύρνης δημιουργώντας πληθώρα αξιότατων θεατρικών σκηνών, ενώ κατά τον 19^ο αιώνα θα αφυπνίσει τις συνειδήσεις των Ελλήνων υπό το επαναστατικό πνεύμα των καιρών. Ένας δημιουργικός οργανισμός θα αποδώσει τα μέγιστα σε όλες τις ειδικότητες που απαρτίζουν τις παραστατικές τέχνες, ενώνοντας τους λαούς και τους διάφορους πολιτισμούς της Σμύρνης μέχρι την καταστροφή του 1922.